Iv BONFOA

REMBO

njim samim

L'Éternité

Elle est retrouvée.
Quoi ? - L'Éternité.
C'est la mer allée
Avec le soleil

Âme sentinelle,
Murmurons l'aveu
De la nuit si nulle
Et du jour en feu.

Des humains suffrages,
Des communs élans
Là tu te dégages
Et voles selon.

Puisque de vous seules,
Braises de satin,
Le Devoir s'exhale
Sans qu'on dise : enfin.

Là pas d'espérance,
Nul orietur.
Science avec patience,
Le supplice est sûr.

Elle est retrouvée.
Quoi ? - L'Éternité.
C'est la mer allée
Avec le soleil

Mai 1872

I neka vlada nevolja ta.

REMBO

BIBLIOTEKA MIKROKOZMA
knjiga trinaesta

urednik:
ZORAN GLUŠČEVIĆ

Naslov originala:
Yves Bonnefoy
R I M B A U D
par lui-même

EDITIONS DU SEUIL
Paris

Iv BONFOA

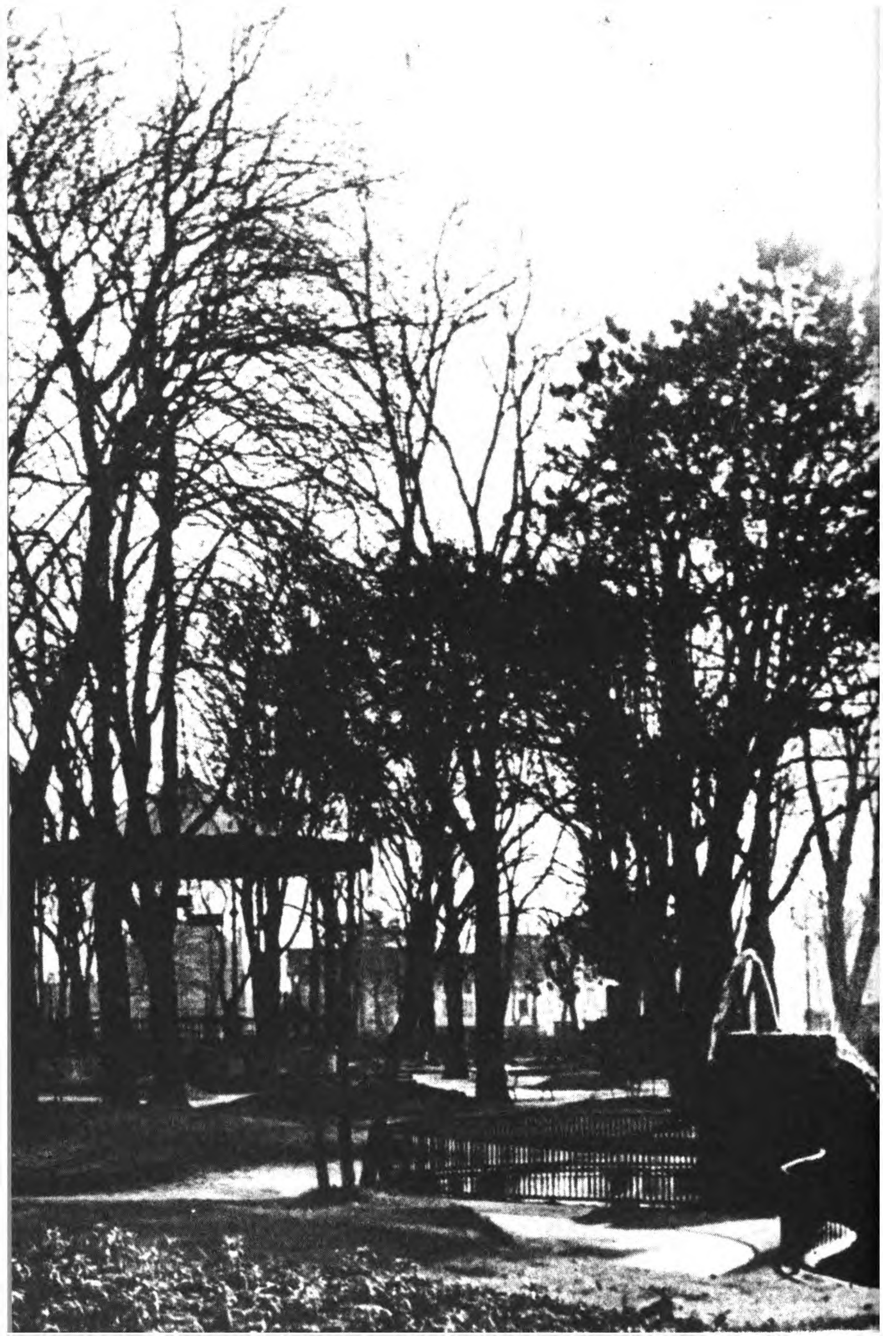
REMBO

njim samim

PREVEO
NIKOLA BERTOLINO

VUK KARADŽIĆ
BEOGRAD, 1966.

Prosjačko detinjstvo

Da bismo razumeli Remboa, čitajmo njegovo delo, nastojmo da odvojimo njegov glas od tolikih glasova koji su se s njim slili. Nikuda nećemo dospeti tražeći daleko, tražeći kod drugih ono što nam je sam Rembo rekao. Malo je pisaca koji su tako žarko kao on želeli da spoznaju, da definišu sebe, pisaca koji su toliko hteli da se preobraze i da spoznavši sebe postanu neko drugi. Zato shvatimo ozbiljno tu težnju od koje uostalom i nema ničeg ozbiljnijeg. Ja nameravam da učinim čujnim jedan glas, da odgonetnem htenja u njemu, a pre svega da oživim njegov akcenat: njegovu žestinu i nedostižnu čistotu, njegova likovanja i očajanja.

Počujmo taj glas. Ali, prepustivši se njegovoj oporoj čari, ocenimo zatim i ono ćutanje koje je nastojalo da ga priguši, koje je u tome bez sumnje i uspelo — počujmo ga u njegovim najgorčim sarkazmima koji svakako izviru iz njegovih najvećih prezira: *među provincijskim gradićima moje rodno mesto je prevashodno idiotsko,* tvrdi šesnaestogodišnji učenik svom profesoru. *Kakva pogan!* uzvikuje tri godine kasnije. *I kakva su čudovišna nevinaščad ti seljaci... U užasnom sam sosu. Nadomak mene nijedne knjige, nijedne krčme, nijedne ulične zgode! Kako je grozna ta francuska zabit!* Kroz čitavo Remboovo delo mogu se pratiti te litanije kontraobožavanja. Kao da nema reči kojima se može izreći užas *arduanske kosmorame,* mrske provincije, i kao da je taj užas bez imena, poput nekog nepomičnog i dalekog božanstva. Otkuda taj gnev, sličan

općinjenosti? Svi oni koji su upoznali provinciju *gde se ljudi hrane brašnom i blatom*, taj *grozni Charlestown* ili bilo koji drugi sličan grad, shvatiće ga ako ih podsetim na žestoke protivrečnosti koje vladaju u tim potprefekturama i palankama. Tu su s jedne strane — samoća i tle, prisustvo elemenata i njihovo ćutljivo trajanje, suštastveni svet u čijem se krilu, nemo, može živeti *(vraćen sam na zemlju da tražim neku dužnost*, pisaće Rembo jednom, *da privinem k sebi hrapavu stvarnost! Seljak!);* a s druge — veo koji je prekrio to prvobitno bogatstvo, učmali društveni život bez mogućnosti bekstva, osiromašena reč koja krivotvori tišinu, dogmatizam skučenih zajednica u kojima svak prati sve i svi svakoga pogledom gde se brzo gasi duh (takvim je pogledima bio praćen na primer i taj Artur Rembo, sa njegovom dugom kosom i lulom okrenutom nadole). Vi spore večernje šetnje, vi gušenja pobunjene duše, Rembo je toliko patio zbog vas, da vas je uveo u svoje pesme i ovekovečio vašu večnost:

Trgom isečenim u leje sirote,
Skverom gde red mori drveće i cveće,
Sipljivi građanin, pod maljem toplote,
Svoju taštu glupost u četvrtak šeće.

Trgom isečenim u leje sirote... Ima u toj pesmi *(Uz muziku)* izvesnog inata, izvesne teskobe kojom počinje neka borba. Te, 1870. godine, postojao je jedan vrlo mladi, bojažljivi, *razdrljeni* Rembo, obuzet hiljadama želja, koji je poput očajnika lutao tim ulicama lišenim nade i ljubavi. On se nije mirio s tom neprolaznošću čame, nije se mirio s tim da sva budućnost, svaka mogućnost mora da iščezne pred tom stanicom, koja, pod svojim satom istrgnutog vremena, vodi jedino na druge slične stanice. On se nije mirio, poput svoje male sestre Vitalije, sa životom lišenim egzistencije, koji bi ga doveo dotle da broji stabla na ulicama. »Sto jedanaest kestenova u Drvoredima, šezdeset i tri

oko staničnog šetališta", zabeležila je u svom *Spomenaru* Vitalija koja će uskoro umreti.

Provincija je maćeha, jer uništava slobodu. Provincija je apsolutno zlo. Ali ovom prilikom ne želim da ukažem samo na najviši rizik sadržan u ovoj reči,

Vitalija.

Jedna ulica u Šarlvilu u Remboovo vreme.

nego i na jednu srećnu okolnost, jer iz apsolutnoga se rađa apsolutno, a putem najvećeg otuđenja može se dospeti, ako popusti izvesna prepreka, i do najviše poezije. Rembo nam pruža priliku da definišemo — i da veličamo — one nagle promene, ona iznenadna buđenja koja okamene svakidašnji prizor i učine da nam pred očima, u unezverenosti i čistoti jedne sekunde, zatrepere opštine i pošte, sve ono što svest prima na način utoliko škodljiviji što je već prestala da to zapaža. Tada i sama odsutnost mogućnosti, u tajanstvenosti tog privida koji je iznenada lišen svog opravdanja, u neobičnosti prevaziđenog načela korisnosti, otkriva novu, suštinski različitu mogućnost, nov odnos čoveka sa samim bićem onoga što postoji. Vratiću se na to poetsko iskustvo, na taj početak preobražaja koji opisuje *Alhemija reči*. Možda se treba suočiti sa odbojnim

likom provincijske zapuštenosti da bi se mogla nazreti najsuštastvenija sloboda.

Neka mi zbog toga, kao i zbog konačnog određivanja Remboovog mesta u zavičajnoj usamljenosti, bude dovoljno da podsetim na jedan drugi apsolutni vid pobune protiv francuske provincije, onaj koji je došao do izražaja 89-e. I u samoj velikoj revoluciji, možda više nego bilo kojom drugom prilikom, ispoljili su se odlučno neprihvatanje datih okolnosti, metafizička težnja ka nasilju, politički izraz zagušljivosti bitisanja. Konventovac Ril, koji je na trgu u Remsu razbio sveti sud u kome se čuvalo nepresušno ulje miropomazanja, ne razlikuje se mnogo od Remboa. Nije prošla ni godina dana od tog događaja, a on se ubio. *Ja nikad nisam pripadao ovom narodu,* napisaće Rembo u *Boravku u paklu; nikad nisam bio hrišćanin; ja pripadam rasi koja je pevala u mukama; ja ne razumem zakone, nemam osećaja za moral, ja sam životinja*... Rembo pripada rasi buntovnika protiv bivstvovanja, onih koji ne daju mira dremljivim palankama, *rasi inferiornoj* utoliko što ne zna da se prilagodi, da stekne, da se okoristi, utoliko što je čeka jedino smrt. Ali rasi čiju je svetost shvatio i kojoj je rešio da pripada dušom i telom: *Još kao dete divio sam se upornom robijašu na kojega uvek zjapi robija; posećivao sam krčme i sobe koje bi on posvetio svojim boravkom* (...) *Njušio sam njegovu kob u gradovima.* I on će zaista postati robijaš poezije, to jest biće koga je nužnost da se odrekne zagušljive provincije Zapada — *u Jednom prepodnevu pijanstva* on je to rekao ničeovski neuvijeno — uzdigla iznad dobra i zla.

II

Ali na njemu je ipak, i to još surovije nego na bilo kom drugom, ležao teret dobra i zla. *Još kao dete,* Rembo nije prebivao samo u toj hrišćanskoj Evropi na koju će se s tolikom snagom okomiti, koju će napustiti, on je prebivao i u jednom od njenih najčistunskijih,

najjalovijih gnezda, u despotskom carstvu gospođe Rembo, njegove majke. Mnogo se već pričalo o Vitaliji Kuif, i zacelo nije nimalo prijatno otpočeti tu otrcanu pričicu, pa bilo to i u ime poezije. Ali da bismo dobro shvatili Remboove prve reči, kako možemo da ga ne vidimo između *Charlestowna* i *mother*, tih združenih sila koje je jednog dana poenglezio da bi od sebe odvratio njihovu pretnju? Tu je najpre konačni horizont Ardena. Rembo se rodio 1854. u Šarlvilu, u zemljoposedničkoj porodici, a njegova majka, bogata miraždžika, udala se za oficira koji je uspešno pravio karijeru. Čitavo njegovo detinjstvo proteklo je u raznim materinskim boravištima, — u Velikoj ulici ili »pod Drvoredima« — i u dvema školama, zavodu Rosa, u koji je kasno ušao, i u Gimnaziji, na pustom trgu Sen-Sepilkr. Pa čak i na tim ulicama i u tim klupama on je bio tajanstveno usamljen, kao i njegov brat Frederik, godinu dana stariji od njega. »Učenici se u igri obično mnogo smeju i viču«, napisao je njihov drug Ernest Delae u svojim *Intimnim uspomenama;* »ova dvojica jedva da su izmenjivala poneku kratku reč, i kao da su više voleli da svoje nestašluke propraćaju ćutanjem.« Dva brata kao da su pripadala drugoj, strožoj sredini moralne stege. Oni su bili ona dva dečaka koja je majka, sa njihovim sestrama, dugo vodila na pijacu u povorci, kao da je na taj način trebalo istaći njihovu različitost i usamljenost. »Najpre su išle«, zabeležio je Luj Pjerken, »dve devojčice, držeći se za ruke; u drugom redu dva dečaka, držeći se takođe za ruke; poslednja, na istom odstojanju, išla je gospođa Rembo«. Ta je mala četa promicala po neravnoj kaldrmi Vojvodskog trga, između korpi s jajima i gajbi sa povrćem, a prolaznici su iznenađeno posmatrali toliku strogost i toliku ludost.

Gospođi Rembo kao da je ležalo na srcu da uveća usamljenost svog deteta. Ona se rano rastala sa svojim mužem. Ona je, bolje reći, živela s njim samo s vremena na vreme, kratko, kad bi kapetan Rembo prelazio iz

jednog garnizona u drugi. To je bio čovek živog i pustolovnog duha, naizmenično mlitav i žestok, kao što će, možda i neosnovano, napisati njegova mlađa kći Izabela. Možda je bio u stanju da svom sinu otkrije neki duhovni vidik, ali ni on nije mogao da izdrži nezahvalnu narav svoje žene, i brzo se navikao da živi bez nje, te se od 1860, kad mu se rodilo poslednje dete, s njom bez sumnje nije više ni video. Napomenimo da je umro tek 1878, u Dižonu, baš kad je njegov sin otpočinjao svoj novi život u Aleksandriji i na Kipru. Njih dvojica se međutim nisu nikad sreli, i jedino što ih je spajalo bila je ona kalajna činija koju su za vreme neke davne svađe najpre muž, a za njim odmah i žena ljutito tresnuli o pod. Zveket te činije, napisao je Ernest Delae, ostaće »večit« u sećanjima Remboa.

Kraj njega su živeli samo još Frederik, stariji brat, len i priprost, i dva ukroćena bića, sestre Vitalija i Izabela. Ničega što bi moglo da ublaži to stalno ostajanje u četiri oka, taj otvoreni ili suzdržani sukob u koji su ga zatvarali zla ćud i nemir njegove majke.

Uglavnom se smatra da je ona bila vrlo gruba. A i ne treba potcenjivati surovost žene koja je, sudeći po neposrednim svedočanstvima, bila sposobna da udarcima metle otera sa svojih vrata rođene unuke, krive jedino što im u žilama teče krv njenog sina Frederika, koji je stupio u »rđav« brak, — brak koji je ona, uostalom, uspela da upropasti. »Vi ste me unesrećile«, reći će Frederik na svojoj samrtnoj postelji bezbojnoj i pohlepnoj Izabeli.

To neodoljivo podseća na Remboove reči: *Roditelji, vi ste me unesrećili, a unesrećili ste i sebe!* Gospođa Rembo bila je biće puno tvrdoglavosti, škrtosti, oholosti, prikrivene mržnje i suvoparnosti. Oličenje čiste energije, žena koju je vera pretvorila u bogomoljku, zaljubljena, uostalom, ako je verovati njenim neobičnim pismima iz 1900, u ništavilo, u smrt. Nisam u mogućnosti da citiram, iako njen portret to zahteva, njene oduševljene izveštaje o pokopavanju i iskopavanju po-

kojnika. Recimo ukratko da je u sedamdeset petoj godini naredila grobarima da je spuste u njenu grobnicu, između mrtvih Vitalije i Artura, kako bi se nasladila naslućivanjem noći.

Tolika neljudskost zacelo izvire iz neke duboke rane. Ona nije obožavateljka društvenih konvencija (trpeće da joj sin nosi ženske kose kojima će se smejati ceo Šarlvil, pokazaće neobičnu popustljivost prihvatajući Verlena), ali je sebi nametnula jedan neumoljiv zakon da bi se suprotstavila svojoj neurozi i da ne bi propala poput njena dva brata, od kojih je jedan, »Afrikanac«, otišao u sedamnaestoj godini u Alžir i umro u trideset i prvoj od skitničenja po žarkim podnebljima, dok je drugi živeo samo za alkohol, i, kao i prvi, za bekstva, izmičući svojoj sestri — koja je, u želji da ga obuzda, uspela samo da ga pokrade. On je brzo straćio svoje imanje i dočekao starost kao skitnica.

Tu je i pozleda naneta prekidom braka. *Mnogo uspravna gospa u livadi bdi,* piše Rembo u *Sećanju,* pronicljivo i sa nekom vrstom ljubavi, i stvarno je lako zamisliti tu tvrdoglavu, ali možda zaljubljenu ženu, kako posle raskida ponovo ispoljava ponos koji je doveo do rastanka. *Teške i mlade ruke trava što se kaju,* dodaje Rembo. I uvodi sliku vodene površine, *bez vrela, bez odraza, sive,* na kojoj on, *mrtva barka,* ostaje paralisan.

Ona mu je bez sumnje bila privržena dok je bio dete. *Detinja put* iz jednoga od kasnijih proznih tekstova zaslužuje da se žali za njom. *Ah! detinjstvo, trava, kiša, jezero na kamenju, mesečina kad je zvonik tukao dvanaest!* Ali ubrzo se gospođa Rembo zgrozila nad tim da joj sin postane »čovečuljak« pa da joj i njega ukradu muški duh i muški svet. Pokušala je da omete taj neizbežni razvoj. Htela je da uguši bar svaku želju za nezavisnošću, svaku klicu slobodoljubivosti. To je imalo za posledicu da to dete, koje se osetilo siročetom, ispolji izvesnu duboku duhovnu ambivalentnost, izraženu istovremeno mržnjom i očaranošću. Iz toga što nije voljen

Remboov crtež: Vitalija, ili možda njena majka

I

Rembo je nejasno zaključio da je kriv, i čitavom svojom nevinošću osorno se okrenuo protiv svog sudije. *Mala deca guše kletve duž reka*... Ali to što ga ona nije priznavala za čoveka primoralo ga je da to pred njom postane, bio je spreman da voli, spreman da zameni oca, i, brzo razočaran njenom neprestanom hladnoćom, ponovo je postajao odbojan. Iako prerano odrastao, on je istovremeno predugo ostao *malo dete.*

Sličan je svojoj majci, poprimiće njenu svojeglavost, možda i naivnost, zemljoposednički pozitivizam u svakom slučaju, a kasnije i lakomost i oholost. Da li je zbog toga često ostajao pasivan pred njom, ne protiveći se dok ga je tukla, nepokretan, pothranjujući samo duboku potajnu mržnju? Ali makar i pobeđen, duhovno je ostajao slobodan. Rembo je uvek bio lucidan. Mislim na onu divnu pesmu *Sedmogodišnji pesnici.* U njoj se može videti verodostojna slika jednog detinjstva i osetiti živa snaga jednog duha sklonog pobuni.

Šta se zbivalo sa sedmogodišnjim Remboom? Sigurno je da je u to vreme, posle Izabelinog rođenja, pošto su se roditelji razišli, nastupila prva kriza u tom životu koji će ih kasnije biti prepun. Slučaj je hteo da nešto pre toga umre deda, Nikola Kuif, pa se gospođa Rembo preselila iz lepih prostorija u Velikoj ulici u skromniji, mada uostalom privremen stan u jednoj radničkoj kući, gde je povećanom strogošću nastojala da drži svoju decu po strani od sirotinjske dečurlije iz susedstva. *Gospođa* je još uvek kivna na svog muža i na ceo svet. Ona im suprotstavlja sumornu raskoš svog krep-de-šina i svoje beznadno crne haljine. On, Artur Rembo, već izrastao iz ranog detinjstva, u stanju je da oceni svoju usamljenost, ali gledajući radnike koji se uveče vraćaju kući, njihov umor i njihovu bedu, on istovremeno dolazi na ideju o promeni tog okrutnog društva koje ga je primoralo da bude sam. Njegova je poezija od samog početka izraz pobune, kao i izraz razočarane ljubavi, i izraz želje za *novom ljubavlju.*

III

Da bih dovršio priču o tom detinjstvu, želim da prokomentarišem *Sedmogodišnje pesnike* i izložim jedan pogled kojim se po mom mišljenju život i misao Remboa daju skoro obuhvatiti.

Zato moram istaći pre svega njegovu težnju ka ljubavi, njegovu opredeljenost za ljubav, *bezdane nežnosti* kojima je on dao ime. To osećanje, uprkos sarkazmima i otporima, često izbija na videlo u njegovom delu, kao neki poziv, kao poverenje koje se nudi. *O ljubavi, pogibli ili snago Psihe!* Čitav tekst *Pustinja ljubavi,* više od ostalih, svedoči o tom očekivanju. Te stranice, koje spadaju među najplemenitije i najdirljivije od svih koje je Rembo napisao, prožete zebnjom ružnog sna, stalno se vraćaju na to očekivanje, sa žalosnom svešću da će ono večito biti uzaludno. Jer tačno je takođe da je Rembo, težeći ljubavi, uvek predosećao svoj neuspeh. *Ima najzad, kada ste gladni ili žedni, neko ko vas tera.* Tim rečima završava se jedna sanjarija iz jedne od onih pesama u *Iluminacijama* koje i inače nose naslov *Detinjstvo.* One kao da svedoče o nekom pretrpljenom nasilju, o nikad zaboravljenoj prikraćenosti, — čija je žrtva Rembo bio po mom mišljenju krivicom svoje majke. Ona ga je svojom nedovoljnom ljubavlju isterala iz podneblja pogodnog za život. Time podrazumevam onaj svet poverenja u kome se, i pored svih patnji koje mogu naići, čovek usuđuje da veruje u mogućnost da bića i stvari ne moraju neizbežno biti ili nenaklonjeni, ili varljivi. Kakva se nesuzdržljiva rušilačka snaga može razviti iz jedne prvobitne laži! *Jer u nje je bio plav pogled — što laže!* Tu je čitava gđa Rembo, sa pažnjom kojom okružuje sina, zidom koji podiže oko njega i onom možda čak i preteranom brigom koju mu posvećuje. Ali najlucidniji od svih dečaka ne može da ne zapazi da ti uvek isti postupci nisu ništa drugo do vršenje dužnosti, sušta suvoparnost. Oni, istina, liče na ljubav, jer trud i ispoljavanje brige i pažnje predstavljaju znak ljubavi. Ali to je znak koji

laže, čista forma bez sadržaja. I umesto sveta u kome vladaju sveobuhvatni, suštinski odnosi, sveta koji se rađa iz slobodno ispoljavane ljubavi, Rembou se nameće taj mehanizam bez duše, rođen iz osećanja dužnosti. Dete tako ima priliku da iskusi ispraznost znamenja i njihovu lažljivost. Očituje se protivrečnost njihovih pretenzija i njihove praznine. Znaci obesnažuju sami sebe, otkrivajući da su samo sopstveni privid, ali obesnažuju i sve čime se posluže i što odjednom biva lišeno svog smisla. Kad služe pravoj ljubavi, stvari kao da imaju dušu. Ali kad ih ne oplemenjuje ljubav, one u razočaranim očima izgledaju samo kao mrtva i mutna tela. I sama majka, koju uzajamna privrženost čini prozračnom u dečjim očima, tako reći razbistrenom u svom fizičkom prisustvu, postaje nešto mutno, nešto tajanstveno i opako. A to se zbiva i sa čitavim svakodnevnim, očovečenim svetom, sa svime što čoveku služi da bi ostvario ono što se predstavlja kao ljubav, sa boravištima, stanovima, predmetima koji se ubrzo nacere i pokažu svoje neprijateljstvo. Uskoro će groteska, gnusoba, pogan doći do izražaja u svim tim olupinama. Rembou koji je otkrio, ili je verovao da je otkrio svu lažljivost osećanja, one će poslužiti kao dokaz. A njihovo prisustvo — u *Zaselima* ili u *Čučanjima* — postaće vapaj kojim će Rembo da razobliči dvoličnost ideala, izraz negativnog uticaja čovekovog nebića, njegove niske i prostačke prirode, na njegovo stremljenje ka svetlosti. On će s njima uspostaviti onakav odnos kao ono dete iz *Prvih pričesti*, koje je, prepušteno samo sebi i puno nespokojstva, *u nužniku provelo svetu noć*, dokazujući lažljivost pričesti i bilo kakvog odnosa zasnovanog na ljubavi.

Izambar, Remboov profesor iz prvog razreda više gimnazije, dao je svedočanstvo od presudnog značaja, rekavši da je »svaki novi sukob sa majkom dovodio do procvata skatoloških slika u njegovim pesmama«. Sam Rembo je zvao majku *čeljust mraka*. Smisao za sve što je mutno, opsednutost nepodopštinama života, kod

njega su neposredna posledica nedostatka ljubavi. Ja smatram da je zbog nedovoljne ljubavi Rembo proživeo kao dete žestoku duševnu borbu. To je izazvalo njegov *svirepi skepticizam,* njegovu pometnju, njegovu agresivnost. Lišilo ga poverljivosti koja u životu predstavlja činilac invencije i stvaralaštva. U stvari, da bi se shvatio Rembo, treba se vratiti na učenje platonizma i setiti se da izvesna metafizika ljubavi, metafizika po kojoj je ljubav sredstvo za prevazilaženje čula, za oproštenje izgnanstva i učestvovanje u *pravom životu,* poseduje bar izvesnu psihološku verodostojnost i odražava ono u čemu se i ogleda naše postojanje u stvarnosti. To što je lišen ljubavi sprečava Remboa da ostvari mogućnost opštenja sa onim što postoji. Stvarnost, kao i njegova svest, raspada se pred njegovim očima u opasna dvojstva.

Na samom početku, u najranijem detinjstvu, iz toga će proizići ono tako izbaviteljsko, tako »poetsko« osećanje da s one strane svakidašnjeg neba postoji drugi, čistiji, slobodniji svet. U *Iluminacijama* ima hiljadu tragova te detinje sanjarije. U *velikoj staklenoj još uvek natopljenoj kući* (koja je već nešto drukčije od stvarnosti, svest u skitničenju, odsustvo muteži i maglovitosti, neblagonaklono nebo koje se razvedrilo) jasno je da je Rembo jedno od one *dece u crnini* koja gledaju *čudesne slike.* Ona otkrivaju neovdašnjost. Kad vide, ili kad veruju da vide, *šumarak gde su napuštene male kočije koje ponekad trkom silaze niz put, okićene trakama,* ili pak *družinu malih prerušenih glumaca koja je opažena na putu kroz ivicu šume;* kad se neki veliki cirkus *(defile čarolija. U stvari: kola natovarena životinjama od pozlaćena drveta, jarboli i išarana jedra, sve nošeno galopom dvadeset pegavih cirkuskih konja, i deca i ljudi na svojim najneobičnijim životinjama)* na trenutak zaustavi u gradu; kada u časopisima vide *smejanje Španjolke ili Italijanke,* ona se osećaju kao da im je sve oprošteno i htela bi da pobegnu iz sredine u kojoj žive, ne shvatajući, na svoju nesreću, da nju treba pre svega preobraziti.

Mi nismo na svetu, napisaće Rembo. *Pravi život je odsutan.* No uskoro je, doduše, otkrio još dublju protivrečnost. Ovdašnjost sa svojim žalosnim moralnim vidicima zaista je sušta suprotnost življenju po zakonima prirode, koja je u svojoj biti nedužna i nesputana i koja zrači sveopštom ljubavlju. Čovek, tvrdi pesma *Sunce i put,* izgubio je svoju urođenu čistotu. Zaboravio je *večito rađanje Venere*... Na Remboovom odnosu sa svetom prirode, sa travom, cvećem, zorom, oblacima na pučini, nema nikakve mrlje. Njegova čuvena žeđ je možda samo novi vid jedne druge, tajnije žeđi, koja je ostala neutažena, i koju on upućuje materijalnim, još uvek pristupačnim izvorima. A gnusoba, koju je nalazio i u prirodi, nije u njegovim očima toliko škodila toj prirodi koliko je pogađala ljudsku umišljenost. Ona je, naprotiv, bila dokaz da je i duhovna i moralna superiornost na strani prirode, koja se ne srozava do prljave igre idealima. *Oh! mušica opijena na mokrionici krčme, zaljubljena u boražinu, i koju rastvara zrak svetlosti!* Istinska svetlost rastvara znamenja mraka. Ali, avaj, ne prigrlivši ipak onoga koji čezne za njenim slavljem. *Vukao sam se po smradnim uličicama i sklopljenih očiju nudio se suncu, bogu plamena.* Utopljena čak i u najblistavije zračenje, Remboova duša ostaje mračna i neizlečiva.

Ukratko sam izneo shvatanja i verovanja koja je Rembo rasuo po čitavom svom delu.

A mi treba da zajedno s njim ponovo dođemo do njih, prateći razvoj njegove misli sve do trenutka raskida. Treba da ih proverimo, ili bar da ih prihvatimo s njihovom poetskom verodostojnošću. Ja bih međutim hteo da još trenutak ostanem sa Remboom-detetom, s tim tako poverljivim bićem kakvo je on zasluživao da bude — i hteo bih da iskažem sve zlo koje su mu nanela njegova shvatanja zato što su se tako rano javila u njemu. Možda stvarno treba misliti da je laž opšta ljudska crta, da je naše društvo izgubljeno, naš život bezbojan. Možda je za ljubav istini danas stvarno po-

trebno da se naša *histerija* (kao što veli dirljivi i ozbiljni glas iz *Prvih pričesti)* stavi nasuprot *večitoj Veneri.* Ali to je zadatak za odraslog čoveka. Osećanje naše bede, koju je Rembo samopregorno pripisao čitavu sebi, moglo je, pojavivši se tako preuranjeno u jednoj još prostodušnoj savesti, samo da pogorša njegovo preziranje samog sebe, i budući da nikakva stvarna ljubav nije moguća ako se polazi od mržnje prema samom sebi, ono je moglo samo da otvori jaz između njega i prirodne lepote čiji je on bio tumač. Upropastila ga je i njegova savest. On će putovanjima pokušati da se dočepa zemlje čudesa: *smišljenim rastrojstvom svih čula* da podstakne neposredni doživljaj prirode, ali će ga ipak večito pratiti zgražanje nad samim sobom, o kome govori *Sram,* kao i nerazrešiva protivrečnost njegove duše i njegovog tela.

Tako s jedne strane imamo to srce puno *tajanstvenih nežnosti,* tu dobrotu o kojoj svedoči Luda devica iz *Boravka u paklu,* a s druge strane onu nepokolebljivu mržnju, onu *zloću* koja bi se mogla nazvati maskom, kada ne bi tako duboko zadirala u njegovo biće, uništavajući ga. *Naoružao sam se protiv pravde. Utekao sam. O veštice, o bedo, o mržnjo, vama je moje blago bilo povereno. Uspeo sam da iz mog duha iščili svaka ljudska nada. Kao divlja zver podmuklo sam skakao na svaku radost, da je zadavim.* Rembo će 1873. pokušati da istera iz sebe svog demona, ali uzalud. Jer najdublja, a istovremeno i najzlokobnija protivrečnost, jeste protivrečnost između snage i slabosti. On je neumorni pešak, večiti pronalazač, u Africi će biti najuporniji radnik, pun energije — kao da je svetac, ili *uporni robijaš* — energije koju razvija neprilagođenost ljudskim ciljevima, ali, s obzirom na problem koji želi da reši, on će biti nemoćan, bez snage, *pokraden.* Toga je uostalom svestan, i dobro zna da je *rob krštenja.* On zna da osim provincije, ili majke, postoji još jedan neprijatelj, i to pobedonosan, — hrišćanstvo. *Hriste, o večiti otmičaru snaga!* U njegovim *Prvim pri-*

čestima (ali i u *Boravku,* docnije, pa i u *Iluminacijama*) religija izgleda više kao slabost čitavog bića nego kao zabludelost duha. To možda objašnjava onu poslednju Remboovu protivrečnost, tako čudnu na prvi pogled, između zaista sasvim intelektualnog karaktera njegovih stremljenja i materijalnih sredstava, alkohola i droga, kojima se služio da bi ta stremljenja ostvario. Kao što je osećajno otuđenje postalo *otrov,* tako reći telesna bolest, tako isto Rembo mora da upotrebi svu svoju loše trošenu telesnu snagu da bi opet dospeo u *stanje sina sunca.* Samo na duhovnom planu on zna da je unapred pobeđen.

Rembo, tako nepravično prepušten sam sebi. Ali treba imati oči i za ono čisto zlato koje iznenada može da sine u tom vatrenom kušanju otuđenošću i nevoljama; i, da bi se moglo poći i dalje, treba se okrenuti drukčijem determinizmu, a prema tome i drukčijoj kritici, nego što su oni koje nam predlažu sociologija i psihologija. To što je Rembo zaista postao Rembo i što njegovoj banalnoj sudbini možemo suprotstaviti to tako smelo poetsko ostvarenje, znači da moramo ići i dalje od, recimo, marksističkih ili frojdističkih analiza, i nastojati da otkrijemo i onu nužnost koja će nam posebno pružiti objašnjenje o tome kako je žrtva postala pesnik. Ta nužnost je metafizička. Ona se ne odnosi na prirodu stvari, nego na njihovu bit. I zaista, sve govori da se neko izuzetno biće moralo namerno podvrći tom srozavanju života, tom pretvaranju mogućnosti u nešto neživo, okamenjeno (u društvo, u religiju prožetu moralom, u zagušljivi moral, u mrtve predmete) — sa željom da se omogući ono buđenje koje je cilj poezije. Tamo gde je sve sam pepeo, a gde ipak još uvek postoji jedna iskra (sećanje, daleka uspomena, *Čoveče običnog telesnoga sklopa, zar meso nije bilo plod obešen u voćnjaku, o detinji dani! telo riznica za rasipanje; o zaljubljenosti, pogibli ili snago Psihe?)* tada se razbuktava plamen. Tako je krajem prošlog veka zavladala sveopšta kriza ljubavi. »Mi smo u

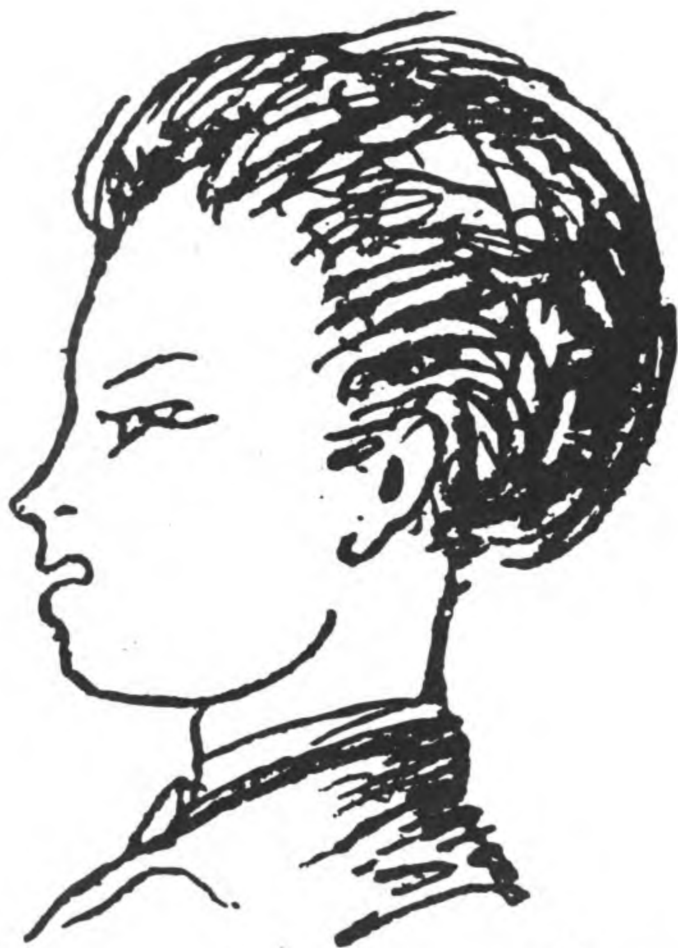
našim čudnim srcima", piše Vilije de Lil-Adam, „uništili ljubav prema životu i zaista smo postali isto što i naše duše! Kad bismo sad prihvatili život, time bismo samo oskvrnuli sami sebe." Otprilike to isto misli i Malarme, i čitava jedna književnost rodiće se iz tog pristanka na neminovnost tog doba — ali Rembo će međutim pokušati da *ponovo pronađe ljubav*, da *ukrade plamen*, podvrgavajući se onome što bih ja nazvao herojskom kauzalnošću... Da, svakom izazovu istorije može se odgovoriti na dva načina. Ili mu se pokoriti (a da bi se opisala ta pasivnost zacelo su pogodnije psihološke ili socijalne analize koje se odnose na prirodnu povezanost uzroka i posledica), ili se pobuniti protiv njega, pokušati da se ostvari i ona mogućnost koju on dovodi u pitanje — a samim tim kauzalne analize smesta doživljuju neuspeh i počinje poezija. Jer poduhvatanje s nemogućim u tom zaokruženom i zatvorenom svetu prirodne nužnosti isto je što i probuđeno osećanje bivstvovanja, ozarujuće naziranje smrti.

Istinska poezija, ona koja predstavlja početak, ona koja oživljuje, rađa se u najprisnijoj blizini smrti. Ono što zovemo „poetskom vokacijom" samo je odraz borbe koja je najčešće uzaludna usled ružnog sna banalnog živovanja, tog sna koji vodi u smrt.

Tmine i svetlosti

Ljubav treba ponovo pronaći, u tome se dakle sastoji Remboov zadatak.

A da bi ga izvršio, da bi ponovo uspostavio prvobitnu nepomućenost stvarnosti, da bi ponovo našao *pravi život,* sasvim je prirodno što je pribegao rečima. Reči, naime, imaju jedinstvenu moć da rasvetle, da rasteraju prikupljene tmine. Imenujući neku stvar, čak i ako je ona nagrđena svakodnevnim svetlom, one kao da zadržavaju samo njenu čistotu. Imenovanjem stvari dospeva se dakle do njenog prvobitnog, nepomućenog sjaja. Izricanjem njenog imena, ma kako malo ozbiljnosti i odsustva namene pratilo izgovaranje reči, ona biva pripremljena da nas primi u drukčijem svetu, u kome ni najovozemnije življenje ne bi moglo biti lišeno *čistog blistavila beskrajnog života.* Poetski jezik sugerira bivstvovanje. Otuda ona nada koju u nama budi — ali koju smesta moramo opovrgnuti. I doista, zar voleti reči, putovati u njihova najblistavija carstva, ne znači isto što i dati gotovo za veresiju? Možda nam je sanjarija pričinila zadovoljstvo; ali stvarnost (ona stvarnost na koju Rembo neće nikada zaboraviti) utoliko pre će nam nedostajati. U subjektivnoj misli ima lepote, pa čak i snage, bar u osvit naših želja. Ali to je kraljica bez kraljevstva, obrečena večernjoj bedi. *Hoću da ona bude kraljica!* piše Rembo u *Iluminacijama.* I o tom uzbudljivom i nestvarnom paru, čoveku i njegovoj sanjariji, on skoro bez gorčine kaže i ovo: *Doista, oni behu kraljevi čitavog*

Rembo 1870, crtež Ernesta Delaea

jednog prepodneva, kad su se karminski zastori uzdigli po kućama, i čitavog poslepodneva, kad su se primicali vrtovima palmi.

Na taj način poetska reč predstavlja istovremeno izvor nade i pretnju. Ali iz toga proizilazi da ona može da znači bar izvesno budno stanje i da se pomoću nje može izbeći najveća nevolja u ovom izopačenom životu, zaslepljenost jezika usled svakodnevne upotrebe. „Svedok" poezije se možda — vođen sopstvenom rečju — našao usamljen, ali u osećajnom i duhovnom smislu sačuvao se od propasti. *Ja sam čist,* kaže Rembo na prvim stranicama *Boravka u paklu.* Siromašna poput samoće, poezija ponekad ima njenu životvornu snagu. U svetlosti borbe protiv izrođene reči ona je nalik na ćutanje, i ona je kod Remboa po svojoj prirodi bliska njegovoj čuvenoj ćutljivosti, toj prethodnici njegovog konačnog velikog odricanja.

Što se tiče nade koju bude reči, čistote koju postižu, spasenja u čiju mogućnost daju da se veruje, evo jedne indicije da je Rembo sve to rano upoznao. Iz njegovih gimnazijskih godina ostao nam je jedan stihovani sastav na latinskom, pod naslovom *Učenikov san.* Njegovu temu predstavlja jedan kratak odlomak iz Horacija, gde je reč o golubovima koji su ga još kao dete ovenčali, *non sine Dis,* „ne bez božanskog učešća", grančicama lovora i mirte; ali Remboova misao je otišla mnogo dalje od te bajke, doprla je do u samu tajnu poezije. I zaista, ona metafora o obasjanom vrelu govori o težnji da se poezijom postigne povratak prvobitnoj čistoti, koja je istovremeno svetlost i toplota, i lako je naslutiti na koji će način Rembo jednom hteti da se vrati u *prvobitno stanje sina suncu:*

Blistavo bela svetlost
Razlivena oko mojih ramena natapa mi čitavo telo svojim bistrim zračenjem
I ta svetlost nimalo ne liči na onu tamnu svetlost
Koja primesom tmine pomračuje naše poglede.

. . .
Bićeš pesnik! Udovima mojim razli se tada
Toplota neobična; tako, blistavo od svoga bistrog kristala,
Prozračno vrelo plamti u zračenju sunca.

II

Tokom godina koje je proveo u gimnaziji Artur Rembo je sigurno napisao mnoge pesme koje su danas izgubljene.

U najstarijoj od onih koje su nam ostale, u *Novogodišnjem poklonu za siročad*, vidimo u stvari prozodijsku neusiljenost koja je znak dugogodišnjeg rada i negovanja jezika. Ta pesma je krajnji izraz, a bez sumnje i remek-delo izvesnog stila. I kao glas tog zaboravljenog, pre detinjeg nego mladalačkog doba, ona otkriva da je s najprostodušnijim uživanjem u jeziku, s naivnim skladom reči, s punim rimama, sa živim ali uobičajenim epitetima i besedničkim tonom Rembo prisno združio izvesnu skromnu osećajnu satisfakciju. U toj pesmi nije nimalo slučajno data slika male dece *bez majke*, napuštene u prazničnoj noći; a naklonost s kojom su opevana siročad dovoljno govori šta je pesnik za uzvrat očekivao od te sanjarije. Onaj pomalo sladunjavi, plavi i ružičasti svet koji dočaravaju ti stihovi jeste svet sentimentalne književnosti, onaj u kome su deca voljena. Vidi se da Rembo u poeziji traži ono samopoštovanje kome ga niko nije naučio; pa i ako nema majke, on bar traži mogućnost da veruje kako je siroče predmet sveopšte ljubavi.

Ukratko, on traži nešto idealno, traži iluziju. To su otrcane staze na kojima genije ne dolazi do izražaja. Pa ni on, tu na početku 1870, ne podseća na ono što će kasnije da postane. Te jeseni je stupio u prvi razred više gimnazije i još uvek je onaj »pomalo izveštačeni, poslušni, bezbojni učenik, sa čistim noktima, sa sveskama bez mrlje, sa čudno ispravnim zadacima, sa

Pismo gde Rembo Žoržu Izambaru

Monsieur

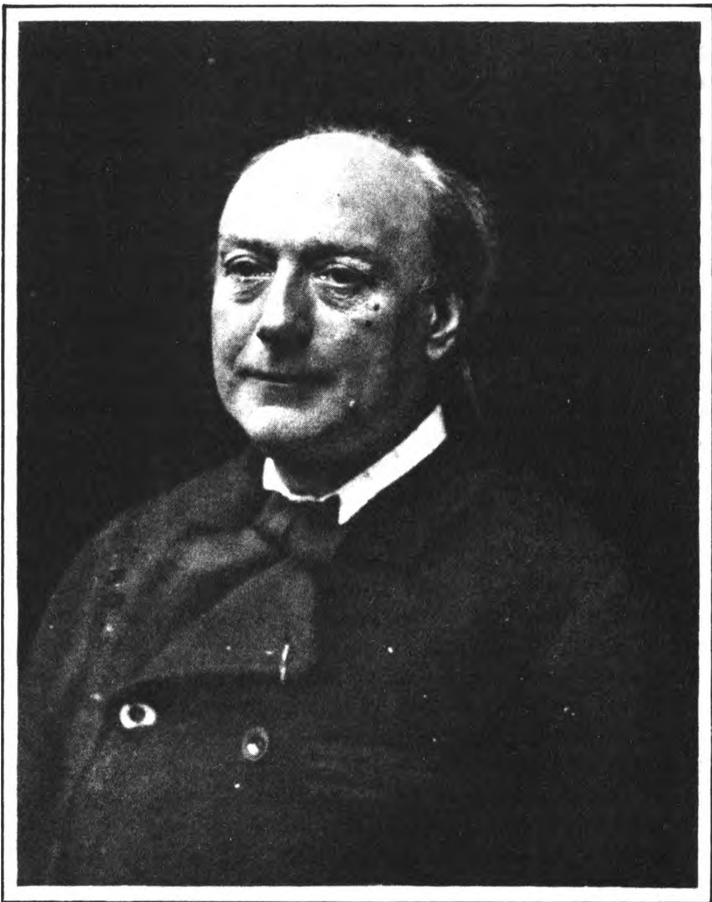
Ça vous serait-il [illegible]
de tout ce que vous fait [illegible]
vous les principes [illegible]
fut faire [illegible]
classes [illegible] [illegible]
vous n'avoir autre [illegible]

mais il est une chose que je [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] comme celles que [illegible]
[illegible] quelques [illegible]
[illegible]
le professeur, quel fait [redacted] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

Žorž Izambar

idealno školskim ocenama", kakvoga je zatekao Izambar. Ali prvih meseci 1870. potresa ga izvesna kriza. Ispoljava se njegova senzualnost koja pridaje svetu drukčiji red, drukčiji smisao, otkriva mu lepotu tela kao zlato još uvek netaknuto u tmini žalosne sredine. Na taj način on se učio nadanju, jer je našao izvesnu bit na kojoj će da gradi. A poetsko sredstvo, ona moć reči da označe nešto što ne pripada ovom rđavom sve-

Teodor De Banvil

tu, kao da je najzad našlo svoju primenu. Nestrpljivi Rembo piše *Nagoveštaj* i *Prvo veče*. On prepušta reč najnagonskijem životu. Poezija više ne mora da nadomešta stvarnost, nego da stalno podseća na njeno bogatstvo, održavajući nemir čula, pripremajući duh za skoro osvajanje onoga što jezik ne može da pruži. Poezija *skitnička*, kaže Rembo. Kao neki skitnica bez društvenih spona, ona će kroz *nagoveštaj* otkriti šta je čista

priroda, čisti ferment slobode. A moraće da pruži i teoriju srećnog života, što je i učinjeno u pesmi *Sunce i put*. Ta pesma vapi protiv otuđenja koja sam opisao. Ona ih „prevazilazi" s *večitom Venerom*, i slavi dionizijski vid života, otkrivajući van materinjih izdajstava plemenitu ljubav Zemlje, izjavljujući u istom dahu da je *novi bog* rđav i da više ne bi trebalo ići za njim. Pesma *Sunce i put* nadahnuta je velikom energijom. Čovek bi na osnovu nje poverovao da je Rembo gospodar svoje sudbine. Kako je međutim slabačak taj dah u kome nema prave vere! Ukoliko tu ima ikakve energije, ona potiče jedino od dotad još neproverene nade da odrediti, izraziti jednu misao i podariti joj sjaj poetskog izraza predstavlja stvaralački posao, koji će pesniku dati slobodu da tu misao učini delotvornom i u svom životu.

I odista, tu nadu su mu u poslednje vreme potkrepljivale mnoge okolnosti. U trenutku kada je detinjstvo Artura Remboa bilo na izmaku, kada je njegova majka malo ublažila svoj nespokojni i surovi nadzor, zbiva se još jedan važan događaj: iz Pariza, gde je dotad živeo, u gimnaziju u Šarlvilu dolazi jedan vrlo mlad profesor koji je i sam bio pesnik. Žorž Izambar će za svog učenika biti neka vrsta proviđenja. On, istina, često ispoljava kolebljivost duha, gaji suviše „umetnički" ukus, sklon je da u skladu sa najgorim zastranjivanjima tog doba suprotstavlja poeziju „buržuju", do čega Rembou ni izdaleka nije bilo stalo. Ali on je pun oduševljenja, plemenit, i svojim prijateljstvom i poverenjem ubrzaće sazrevanje jedne darovitosti, učvrstiti njena ubeđenja, izoštriti njen izbor. Čitavo to vreme do meseca jula, koje Rembo posvećuje pripremama za akademske konkurse sastavljajući bezbrojne latinske stihove, predstavlja i vreme književnog kaljenja, grozničavo poistovećenog sa kaljenjem za život. Učenik saznaje za parnasovska zbivanja, za Latinski kvart, za izdavače, za knjižare. *Za dve godine, možda za godinu,* piše on Banvilu u jednom pomalo nategnutom pismu, *biću u Parizu. — Anch'io, gospodo iz novina, postaću*

parnasovac! I dodaje: *Učinili biste da poludim od radosti i nade, dragi učitelju, kad biste pesmi* Credo in unam *hteli da obezbedite makar malčice mesta među parnasovcima... Dospeo bih u poslednju seriju „Parnasa": ta pesma bi postala Credo pesnika!... O luda ambicijo!... Credo in unam,* ta pesma koja pothranjuje najluđe ambicije, to je *Sunce i put* pod drugim naslovom.

Banvil je nije nikada objavio, a Rembo mora da je ubrzo osetio njenu osnovnu slabost i da se okanuo svoje nade. Jer već tog proleća on piše satirične stihove čiji je akcenat sasvim drukčiji. Mislim na *Venus Anadyomene* i na *Tartifovu kaznu.* Tu je jezik primoran da imenuje gnusobu sveta. Prvi od ova dva soneta suprotstavlja Kipridi iz *Sunca i puti* jednu krivotvorenu Veneru koja se rađa u kadi javnog kupatila, *gnusno lepa s čirom što na čmaru zjapi.* Tog leta *(moje očajavanje za vreme leta* napisaće Rembo kasnije, kao i: *mrzim leto koje me ubija)* ta će se mračna vizija još pogoršati u novim pesmama. Već pesma *Šta sprečava Ninu* otkriva glupost i odbojnost u čulnoj lepoti koja je još nedavno budila tako mnogo nade. Moguće je da je Rembo doživeo rđavo iskustvo s nekom nepažljivom *Ninom.* Osim toga, uskoro je ostao sam — pošto je Izambar otišao na letovanje — i zgadio se nad komedijom u koju se pretvorio poraz nacije. *Strašni su ti penzionisani bakali kad navuku uniformu,* piše on Izambaru 25. avgusta (...) *Ja sam stran u svom rodnom kraju, bolestan, besan, zaglupljen, smućen.* Ali, što je važnije od svega, njegova sumnja raste ukoliko on više nastoji da je porekne. Pesma *Sunce i put* bila je izraz vere. Tu je izričito rečeno da je ljubav *velika vera,* tu se isto tako podrazumeva da u nju treba verovati da bi postojala — što je, uostalom, istina. Međutim, kad je prošlo oduševljenje pisanja — ponovo su se ispoljile *odbojnosti.*

Tako je u izvesnom smislu stvaralački karakter te rane poezije, one iz proleća i leta 70, izražen, kao što je to Rembo verovatno i hteo, u izvesnom dobitku, po-

sedovanju. Ta je poezija dovela do jednog saznanja, jer je, ma kako da se to Rembou nije sviđalo, bila otkriće da se preobražaj ne postiže rečima, niti bivstvovanje tvrđenjem, i da reč nije nimalo sposobnija da nam pruži stvarnost kojoj teži nego da je zameni kad se odlučimo da pobegnemo od te stvarnosti. Otkriće da se moramo osloniti na nešto što nije reč, na neki elemenat stvarnosti, ukoliko želimo da promenimo postojeće stanje, a pre svega sebe. U toj svetlosti lakrdijaška ili zloslutna Remboova poezija (ona iz pesama *Uz muziku* ili *Tartifova kazna)* bliža je revolucionarnom opredeljenju nego preterana razbarušenost njegove kosmičke poeme. I nazire se skrivena srodnost između *Venus Anadyomene* i one rane dijatribe, *Kovača.* Ako je verovati Delaeu, Rembo je odavno, od svoje trinaeste ili četrnaeste godine, maštao o nasilnom rušenju društva u kome je živeo. I što je 1870. godina bila bliža, to jasniji oblik je poprimala u njegovoj svesti ideja da jedna nova revolucija mora da izmeni društvene vidike. Vreme je pogodovalo tom maštanju. Na sam dan deljenja nagrada, poslednji dan Remboovog učeništva, koji mu je doneo sva moguća priznanja, čulo se za prvi znak propasti carstva, poraz kod Visemburga. Utvrđeni poredak se raspada. Zar to nije stoga što je on samo privid, što loše upravlja istinskijim snagama (radom, nagonima, itd.) čiji će budući savez biti u stanju da pobedi hrišćanstvo i vrati čoveka ljubavi? *A mi osećasmo da nam u srcu vri Ljubav,* kaže Kovač Luju XVI, pokazujući mu razbesnelu i prljavu gomilu. Remboovi su saveznici oni koji rade, koji su slabi, koji su prognani. Ali njegov sopstveni cilj prevazilazi bilo kakvu društvenu obnovu. On hoće da ponovo bude uspostavljeno izvesno prvobitno blaženstvo, i prestaće da misli na politiku čim mu se neko radikalnije sredstvo preobražaja stvarnosti učini pristupačnim.

Stoga, kada iznenada pobegne u Pariz, jedne od poslednjih avgustovskih večeri, ostavivši majku i sestru na šetalištu i ušavši najpre u voz za Šarlroa, a za-

tim skrenuvši ka prestonici[1]), ne znamo da li je popustio pred neumitnošću delanja ili pred neumitnošću reči. — To bekstvo je zaista izraz izvesne revolucionarne gladi. Rembo, kao što smo već rekli, želi da prisustvuje neminovnom padu carstva. Ali on bi takođe hteo da na pravom mestu — u tom mitskom književnom Parizu — i bez sumnje u pravom trenutku podvrgne tu varljivu poeziju odlučujućem ispitu.

III

Ali nije mu dato da obavi taj ispit, jer je putovao bez karte od Sen-Kantena do Pariza i tako zaradio zatvor. I, dublji razlog, jer izvestan predah za trenutak umiruje nespokojstvo njegovog duha. Izambar mu je nesumnjivo ranije govorio o kući sestara Žendr. I možda je želja da dođe tamo pridodala zovu *Muze* i *Pravde* i izvesne lukave namere. U svakom slučaju, iz zatvora u Mazasu, Rembo upućuje Izambaru krik izgubljenog deteta. *Uzdam se u vas,* piše mu on ... *Učinite sve! Volim vas kao brata, voleću vas kao oca ... A ako vam uspe da me oslobodite, odvešćete me sa sobom u Due.* I zaista, čim bude oslobođen poći će Izambaru. Sada treba naglasiti da je ovaj skoro od rođenja bio siroče bez majke, i da je njegov otac, kao i otac dece iz Remboove pesme, bio *daleko.* Ali prihvatile su ga i podigle četiri sestre koje sam spomenuo. I on ih je zaista voleo. *Vi ste zbilja srećni što više ne stanujete u Šarlvilu!* pisao mu je Rembo nekoliko dana pre odlaska.

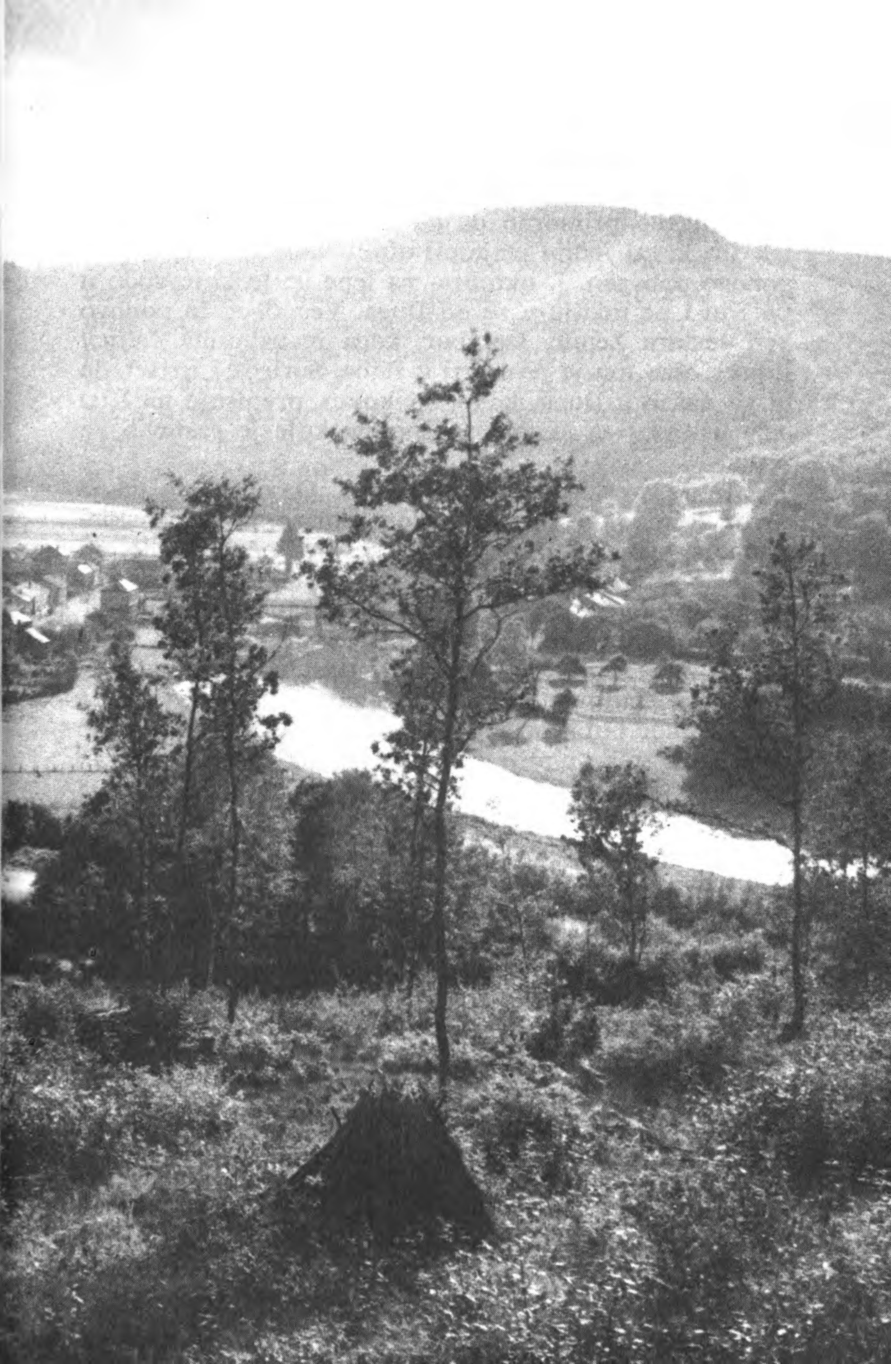
Rembo u Dueu kao da lakše diše, možda je i srećan. Sa Izambarom stupa u narodnu gardu, i vrši skromnu odbrambenu dužnost u kojoj metla zamenjuje pušku (da je u Šarlvilu, to bi nazvao, i ne bez razloga, *stražarčenjem)* i to što učestvuje u manevrima na opštinskoj livadi i potčinjava se penzionisanom

---

1) Prusi su 29. avgusta presekli direktnu prugu Retel—Rems. Možda je Rembo ubrzao odlazak iz bojazni da će duže vreme biti sprečen da ode u Pariz.

Doline rečice Semoa u Ardenima →

ađutantu predstavlja, budimo sigurni, samo igru, plod popustljivosti i dobrog raspoloženja koje mu je doneo njegov prvi duhovni predah. Ti dani, provedeni daleko od materinske kuće, za njega su nezaboravni. Kad je Izambar bio primoran da ga odvede natrag u Šarlvil, tek što je taj jedini prijatelj otputovao kući, Rembo je ponovo pobegao, 7. oktobra, na lepe ceste koje vode u Belgiju i ne udaljuju se od Duea. Već 10-og je ponovo kod sestara Žendr. Izambar, koga je uzbunila *čeljust mraka,* išao mu je po tragu u Fime, Šarlroa i Brisel, da bi ga našao u Dueu, kako, spokojan, prepisuje na lepe bele listove, »za štampara«, pesme koje je sastavio na putu.

Ta je sveska srećom sačuvana. Ona otkriva da je Artur Rembo, u zanosu nade, napisao na ardenskim cestama svoje najprozračnije pesme, neobuzdane od sreće, detinje od neobuzdanosti. Cesta za Šarlroa, između jelovih šuma i reka, pod svetlošću oktobra, predstavlja trenutak vedrine. Još nije dostignuta ona bajoslovna *neovdašnjost* u kojoj svi problemi nalaze rešenje, ali je zato napuštena zlosrećna ovdašnjost, tako da čak i zamor puta, noćna hladnoća i glad, izgledaju kao cena koju treba platiti za jedan istinski početak. Pešak je izigrao mutninu stvarnosti. Prirodni vidik se menja i time kao da dokazuje mogućnost spasenja. Sve se ukazuje kao mogućno, a pesnička reč se ponovo rađa s tom mogućnošću, stapa se s njom. Reči kao i uvek saopštavaju čistotu, svetlost jednog drukčijeg sveta, a usputni predmeti, samo zapaženi, ne opovrgavaju reči; *smlačena pića, krčme* ili *sluškinje* izgledaju samo kao tajni znaci jednog budućeg, čudesnog dočeka. *Palčić-sanjar, rime u skitnji sam sklad'o*... Hoće li se onaj koga su roditelji hteli da upropaste, ali čija je snaga umela da ponovo stekne moć kretanja i hrabrost nadanja, približiti istinskom prebivalištu, zamku dalekom od nesavršenih godišnjih doba? Nikad, čak ni u *Prepodnevu pijanstva,* gde još ima tragova neke rane, neke oporosti, gde je u duši i dalje mrak, Rembo neće ostaviti utisak takvog ubeđenja da je dodirnuo sama vrata *pra-*

vog života, kao u ovih nekoliko pesama — *U Zelenoj krčmi, Zloća, Moje boemstvo.*

Ali zaustavljanje znači i kraj svake iluzije. Za nekoliko dana provedenih kod Izambara nije se desilo ništa novo sem majčinog zahteva da policija vrati Remboa „bez troškova" kući. *Nema odlaska!* Nema *uzmicanja,* nema *zamka, to može da bude samo kraj sveta, kraj što nastupa.* Da, Rembo će sećajući se tog isuviše presudnog pokušaja napisati u *Boravku u paklu* svoje najgorče rečenice: *Ah! taj život moga detinjstva, velika cesta kroz sva vremena, natprirodno trezven, nesebičniji nego najbolji od prosjaka, ponosan što nema ni zemlje, ni prijatelja, kakva je glupost on bio. — I ja to tek sad opažam!* Odsad će dvostruka opsesija pomračivati njegove pesme.

Život koji je video na belgijskim cestama i u Dueu bio je onakav kakav je on želeo: nevin, nepomućen. O tome svedoče pesme *U Zelenoj krčmi* i *Zloća,* ali i *Unezvereni.* Tih srećnih dana on je počeo spoznavati sam sebe, da bi postao čist i izlečio se, i ja ne sumnjam da su *Sedmogodišnji pesnici,* kao što to uostalom tvrdi i Izambar, bili bar skicirani u to vreme. Jer mada je tačno da je u duhovnom i književnom pogledu očit napredak od soneta s puta do ove snažne poeme savesti, isto je tako sigurno da se Rembo tada razvijao vrlo brzo, a naročito da je samo u tom trenutku posedovao onu objektivnost, onu vedrinu, onu sposobnost sagledavanja. Vraćen majci, dočekan bez sumnje kao i prošli put, jer Izambar spominje »čudovišne batine«, on piše ovom poslednjem 2. novembra: *Umirem, trunem u ovoj bljutavoj, zloj, sivoj sredini.* Odsad pa zadugo njegova će reč biti zapečaćena, opsednuta jednom mišlju, prepuna njegove mržnje i njegovih bojazni.

Mislim na *Zasele,* na *Večernju molitvu,* na *Parisku ratnu pesmu,* na *Moje male dragane,* na *Čučanja,* na *Siromahe u crkvi.* Sve te pesme nastale su u mesecima posle bekstva. Pribegavanje rečima, koje je ranije donosilo zanos, sada služi samo kao pročišćavanje od gneva. Ono što sam hteo da izrazim rečju mutnina, sarka-

zam nad svim i svačim, cinične insinuacije o ružnoći, nasilje materije nad dušom, to ovaj put skoro trijumfuje. To su nemirni i mračni dani, ta zima 1870—71. i to proleće, dani lutanja po poljima, nasumce odabranih štiva u šarlvilskoj opštinskoj biblioteci, zbrkanih razmišljanja pod naletima vetra u zimskom pejzažu. Remboova pobuna je tako žestoka da je odbio da se vrati u gimnaziju. Video je 1. januara kako prusko bombardovanje ruši Mezijer, pred samim Šarlvilom, gledao je kuće kraj cesta, male zamkove koje je zamandalio rat. Zavoleo je te metafore jedne bitnije odsutnosti. *Ide se crvenim putem da bi se stiglo u praznu krčmu. Zamak je na prodaju; prozorski kapci su skinuti. — Župnik mora da je odneo ključ crkve. — Kućice stražara oko parka su nenastanjene. Plotovi su tako visoki da se vide samo šumni vrhovi...* Nedokučljiva polja, koja i pored svega postaju utočište u danima najcrnjeg izgnanstva. Kad čitamo *Zasele,* tu svirepu pesmu jednog savršenog mučenika-mučitelja, spoznajemo da u tim očima, koje su opsednute ljudskim padom, i dalje izdaleka blista nepomućena svetlost prirode. Zar u onim ukaljanim starim stolicama i u njihovoj iskidanoj slami Rembo ne nalazi *dušu starog sunca* i ne odaje joj počast? Njegov surovi, pogubni ekspresionizam biva obojen i spasen tim čistim blistanjem.

I ja kao da vidim, u njemu i oko njega, taj svet pun oluja i razvedravanja. Kao u *Mihajlu i Kristini* docnije, ili kao u *Suzi,* kad *bura poče s neba svetlosti da tera.* Svet mračnih i skliskih slojeva, proloma, ali i naglih osvita. *Dok sam bio dete, izvesna nebesa izoštrila su moje gledanje,* napisaće konačni Rembo. Neprekidno bodlerovsko pitanje, »Može li se obasjati muljevito i crno nebo", krije se u njegovom srcu, i ako se setimo „Nepovratnog" i njegove sveobuhvatne krčme, koja je možda ukazala Rembou na put sličnog simbolizma (već sam pomenuo *praznu krčmu*), otkrićemo istovremeno fizički i metafizički koren onoga što će Rembo kasnije nazvati *Iluminacijom.* Znamo da

ta reč znači pre svega *painted plates* i da je u njoj bez sumnje sačuvana uspomena na *čudesne slike* pomoću kojih je pesnik kao dete nastojao da zaboravi rodnu sredinu. Ta reč ne sadrži pojam iznenadnog saznanja, duševne spoznaje, vizije duha, ona je samo problesak nade, kratkotrajno blistanje milosti. Taj svet, ma kako bio pomračen i zbrkan, ipak je svet čarolije, jer je sve ono dobro koje se od njega očekuje plod neke metamorfoze. I najmanja sitnica može u njemu da izgleda kao neki ključ i da ulije sveti strah koji se budi pred natprirodnom mogućnošću. *Naslov nekog vodvilja uspravio bi bauka preda mnom*, možemo da pročitamo u *Alhemiji reči*, i ja pretpostavljam da je bar ovaj put reč o »Mihajlu i Hristini«, Skribovom vodvilju u kome je mlada krčmarica volela bojažljivog dečaka, — a to vrhunsko dobro izgleda iznenada pristupačno baš usled nespretnosti tog dela u kome sve biva očigledno i savršeno.

Voleo sam, kaže još Rembo u *Alhemiji reči*, *idiotske slike, nadvratnike, platna lakrdijaša, natpise, narodske slikarije; zastarelu književnost, crkvenu latinštinu, erotske knjige bez pravopisa, romane naših baka, vilinske priče, male dečje knjižice, stare opere, glupe refrene, prostodušne ritmove.* Vidimo da sve to ne budi predstave, nego nagoveštaje, da je sve to dovoljno ogoljeno kako bi izgledalo da pripada nečemu neovdašnjem. Sva ta naivna umetnost je umetnost inicijacije. *Verovao sam*, dodaje Rembo, *u sve čarolije.*

Mislim da smem zaključiti da Rembo tih zimskih i prolećnih meseci nije toliko klonuo pred životnim mrakom (uprkos *Zaselima* ili *Čučanjima)* koliko je svoju nadu učinio temeljitijom, dubljom, potpunijom. Provodeći je kroz nemogućnosti ovog sveta, on ju je ponovo doveo do položaja očekivanja izvesne milosti. On se i ne znajući pripremio za konačno preobraženje o kome će uskoro morati da bude reči. On je zasad i pored svega još uvek u vrlo ozbiljnoj opasnosti. Još ne može zaboraviti da se pribegavanje rečima pokazalo neuspešnim. Ne pozivajući se suviše na Delaeovo

svedočanstvo („uživao je da pripisuje sebi bavljenje najgroznijim, najgnusnijim stvarima, običaje koje je opisivao s tako groznim pojedinostima da je nebo moglo srušiti sve svoje munje na prozore kafane"), možemo zaključiti da je to bio trenutak kad je njegova pometnja bila uvećana i homoseksualizmom, inače nikad sasvim prihvaćenim. A njegovo treće bekstvo, njegov prvi istinski boravak u Parizu, od 28. februara do 10. marta, bio je sav u znaku razočaranja i bede. Rembo se nije sreo s pesnicima, vucarao se ulicama i spavao na obalama Sene. Najzad je krenuc peške u Šarlvil. *Ah! gnjili dronjci, hleb namočen kišom, pijanstvo, hiljade ljubavi koje su me raspele!... Opet vidim sebe s kožom izjedenom od blata i kuge, kako, s kosom i pazusima punim crvi i s još krupnijim crvima u srcu, ležim ispružen među neznancima bez starosti, bez osećaja... Tu sam mogao umreti.* Tu je, najzad, opasnost leta koje se približava, tog doba nepokretne svetlosti i očajavanja.

Rembo, koji je na putevima Ardena prelazio sa Delaeom obližnju belgijsku granicu, zgađen nad sumnjivim pobudama s kojima ga je pretresao jedan carinik, zacelo više nije onaj *nekadašnji putnik* iz jeseni 70, pun tako netaknutih nada. Zar ne treba da prihvati tu smrt u koju ga sve upućuje, smrt duha, smrt duše, i, u samoj suštini, smrt slobode? Ali sloboda umire tek ako se pristane na njenu smrt. I ona, kao i nada, postaje sve temeljitija ukoliko se u fizičkom bivstvovanju sve više smanjuje, sve sposobnija za neki ničim ometen čin. To je u stvari i bila Remboova želja. Ni za kakav predah na svetu on nije pristajao da proda svoju dušu. *Užasno tvrdoglavo obožavam slobodnu slobodu,* pisao je Izambaru posle svog drugog povratka. U ovom udvajanju ima mnogo smisla. Kako bolje nazvati najsuštastveniju slobodu, onu koja prevazilazi sve svoje moguće pokretačke motive? Rembo se sad poznaje i iskazuje sebe na genijalan način, što ne treba da nas iznenadi. Jer, bar u poeziji, genije je isto što i vernost slobodi.

Odluka

A u maju, tom mesecu u kom je Remboova snaga uvek bujala, mesecu odluka i delovanja, on iznenada dolazi k svesti, suprostavlja se opasnosti koja ga ugrožava, za trenutak se čini da će joj izmaći. To suočavanje je iskazano u *Pismu vidovitog* i zaslužuje da posluži kao primer za ugled. Jer u njemu gola golcata sloboda, lišena svake, i najmanje nade, ispoljava svoje sopstveno bogatstvo, svoju stvaralačku snagu, jednom rečju svoju poeziju.

Koja opasnost najviše ugrožava Remboa? Očigledno odvratnost prema samom sebi. *Ja sedim,* piše on, *anđeo s rukom berberina.* A u jednom pismu Izambaru: *Cinički dajem da me* izdržavaju; *pronalazim stare budale, drugove iz gimnazije; snabdevam ih svim glupostima, prljavštinama, pakostima koje mogu da smislim ... u delu ili rečima ...* Zato što nije pobedio zlosrećnu kob, zato što je postao besomučnik koji piše *Čučanja,* strašljivac koji piše *Moje male dragane,* Rembo samopregorno dolazi do zaključka da je niska duša. *Jasno mi je da sam uvek bio niža rasa.* Ja pripadam, veruje on, rasi robova i pobeđenih. Možda ga je ispunio teskobom i pad Komune, jer je i ona nalik na njega, ta pobuna koju su u ratnom metežu podigli beskućnici, ljudi lišeni iluzija, da bi je sproveli bez kolebanja, ali i bez ikakve nade. Rembo, i pored toga što se dugo suprotno mislilo, nije išao u Pariz u danima borbe. Njegova pisma od 13. i 15. maja po svoj prilici su dokaz da nije napustio Šarlvil. Ali iz strofa *Žane-Marije* i *Pariske orgije* dovoljno jasno se vidi da

Sedamnaestogodišnji Rembo, Karžaov snimak, neretuširan

je on u srcu bio sa *crnim neznancima* iz pobunjenog grada. On je shvatio tu borbu. U duhu je video sebe kraj njenog ognja, više kao svedoka nego kao učesnika, i bio je prožet svešću o njenom najdubljem smislu: *S dobrom srećom, vikao sam, i video sam na nebu more vatara i dima; i s leva, s desna, sva bogatstva kako plamte poput milijarde munja.*

Da, početkom maja, sa sumrakom Komune, on je spoznao skoro najdublje očajanje. *Oteto srce* (doduše, zajedno sa *Sramom)* je najpogubnija, najmračnija od svih njegovih pesama. Metafora srca, uprljanog ispljuvcima i *pljuskovima supe,* označava patnju koju on odavno preživljava zato što mu je oteta ljubav. Na nju se nadovezuje misao o potpunoj nemoći: *Oteto srce, šta li ćeš sad?* Iz tih stihova kao da je iščezao i poslednji Remboov melem, ono malo poverenja koje je gajio u poeziju. Zar prema njoj nije uostalom često gajio zbrkana osećanja, mržnju i ljubav istovremeno? Zar ga to što ona nije savršeno čista i zaista delotvorna nije dovelo dotle da se u Dueu sa izvesnom zloslutnom stidljivošću sprda s njom, recitujući Izambaru deset puta dnevno dvosmislene Montenjeve reči: „Pesnik, sedeći na tronošcu Muza, besno proliva sve što mu dođe na usta, itd.?« Zazorni podsmisao tih reči ne razlikuje se mnogo od rugobe njegove nove pesme. On izražava iluzornost pokušaja da se lepota suprotstavi bedi, stvarnost odsutnosti, pokušaja koji postaje samo bljutav izliv. Priča *Srce pod mantijom* zacelo je napisana negde u to vreme, jer, pod tim naslovom koji otkriva to isto nadahnuće, govori skoro istu stvar, pokazujući nam malčice samog Remboa u onom grotesknom bogoslovu, i proglašujući ženu maloumnom grdobom, a poeziju dostojnom prezrenja zato što je sušta dvosmislenost u odnosu na nešto ogavno, na nešto što će večito trajati bez obzira na svu „liriku" i svu nadu .

To nema nikakvog značenja, piše Rembo Izambaru 13-og, povodom *Otetog srca.* Njegovi su biografi

zato pokušali da objasne tu pesmu anegdotom, pretpostavkom o razvratu i o pijančenju u kojima je nastala, ali duboki smisao *Otetog srca* počiva u užasu nad samim sobom, užasu koji u jednom trenutku umalo nije ovladao čitavim Remboovim bićem, kao i u beskrajnoj zgađenosti koja ga lišava svih ranijih ambicija, svih planova, svih ideala. Strahovito stanje iz koga nema drugog izlaza sem paradoksa ili smrti.

Rembo je izabrao paradoks. 13. i 15. maja dva odrešita, grozničava, bespogovorna pisma hitaju da otkriju Izambaru i Demeniju filosofiju *Vidovitog* u kojoj ova dvojica neće ništa razumeti.

II

Da bi se bolje shvatila ta odluka koja će tako jasno ispoljiti svoj metafizički karakter, možda bi trebalo okrenuti se jednom drukčijem i bogatom detinjstvu, detinjstvu pročitanih knjiga i pretrpljenih uticaja? Ali na ovim stranicama to ne mogu u potpunosti da učinim; a imajući svakako u vidu i uspomene iz veronauke, ili štiva iz jevanđelja, presudnu ulogu te opčinjavajuće koliko i prezrene Hristove religije, mislim da će biti dovoljno da podsetim na dva ili tri uticaja koji su pouzdano dokazani i koji su od bitnog značaja. Mnogi drugi uticaji koji su bili predmet pretpostavki predstavljaju samo plod mašte. Mnogo se preterivalo s tvrđenjima o opsegu i sistematičnosti Remboove lektire.

Uticaj Bodlera je najraniji i ostaće značajniji od svih drugih. Rembo se s njegovim delom upoznao bez sumnje 1871, — u izdanju iz 1868, za koje je predgovor napisao Gotje, — jer se u *Pariskoj orgiji, Zlu, Milosrdnim sestrama*, pa čak i u *Rukama Žane-Marije* mogu naći prvi znaci uticaja pesnika *Cveća zla.* Remboovi ritmovi i slike predstavljaju zapravo, i pre svega, produžetak *Blagoslova* i *Odricanja svetog Petra.* Čita-

jući one divne stihove u kojima majka pesnika proklinje svoje dete koje ipak i dalje opstoji i pati zbog žena, da se najzad, zahvaljujući svojoj boli, uzdigne do najblistavije slave, zar je mogao da ne bude potresen i da ne pridruži svoj glas tom vapaju?

„Ah! Što ne okotih klupko zmija gadnih,
Radije no ovu rugobu da dojim!
O prokleta noći uživanja jadnih
Kad svoj pokor začeh pod grudima svojim!
. . .
Ali dok Anđeo nad njim bdi nevidljiv,
Napušteno dete suncem se opija
. . .
Znam da bol je plemstvo jedino, kom nikad
Ni ad niti zemlja nahuditi neće . . ."

Rembo se zacelo morao u jedan mah zagrejati za tu veličanstvenu veru; pa makar da joj se i nije priklonio — on koji ne može da se prikloni nikakvoj veri — bar je poverovao da je ona opravdana, da se njom mogu preobraziti mračni vidici. U *Cveću zla* svuda nailazimo na slutnju izvesne metamorfoze bića, pretvaranja olova u zlato, preporoda duha. Tako je u tom svetu u kome „delatnost nije sestra sna" oblikovana ideja o jednoj delotvornoj poeziji, koja je u isto vreme analitički razum i tajanstvena hemija. I Rembo, idući za Bodlerom, neobično brzo napreduje na tom putu. On je bio u stanju da napiše *Milosrdne sestre* i čitav onaj divni završetak *Prvih pričesti* zato što je pročitao *Cveće zla*, u to ne treba da sumnjamo. Bez Bodlera on nikad ne bi bio u stanju da stekne tako temeljito i pouzdano poznavanje duše, bez njega ne bi nikad stekao ono malo poverenja u sebe koje mu odjednom omogućava da sudi bez mržnje, čak i sa onom samilošću, u kojoj se, i pored pesimizma njegove misli, čuje neki prizvuk ljubavi. To su prve pesme u kojima Rembo u poetskom smislu izgleda zreo. Kroz njih se nazire kakva bi izgledala njegova „pobeda": prevazilaženje, pomoću izvesne stoičke vedrine, onog svire-

pog skepticizma koji nosi u sebi. Ali i te su pesme svedočanstva samo o samoći i izgnanstvu. Predmet i jedne i druge predstavlja položaj žene, tog bića koje je trebalo da bude posrednik (to je rečeno već i u pesmi *Sunce i put)* između čoveka i stvarnosti, ali koje više nije sposobno za tu dužnost, jer mu je duša trula. Hrišćanstvo je *skrhalo* čitav život skrhavši dušu žene, i jedino što Rembo može, to je da sa osećanjem nemoći sluša bolno upozorenje tog bića koje će odsad pa zauvek toliko nedostajati ljudima:

„Ja sam te ubila! Sve što u čoveka
Postoji — uzeh ti: usta, srce, oči! . . .
A ja sam bolesna: oh! neka mrem, neka
Legnem među mrtve koji piju Noći!

Bila sam još dete, a gađenja puno,
Dah prljav od Hrista poneh na usnama . . .
Ti si poljubio moje kose runo
Tamno, i ja padoh . . . Ah! to treba vama,

Ljudi! a ne znate da razvratno voli
Ona koja voli, jer mi već poznamo
Strah koji nas prlja, i jer nas to boli,
A žar naš za vama zabluda je samo!

Moja Prva Pričest prošla je. U meni
Ti poljupci tvoji nisu odjek čuli.
Moja put i srce s tobom su sljubljeni,
No u njima Hristov vri poljubac truli!"

Kako su ovi ozbiljni i plemeniti stihovi daleko od surovosti nedavnih strofa:

O moje male ljubavnice,
Mrzim vas iz dna duše!

Neka se vaše ružne sise
Od bolnih pufni guše!

Bodler je taj koji je Remboa naučio poetskoj odgovornosti. Pa ipak, kakva tajanstvena razdaljina još uvek odvaja *Prve pričesti* od, recimo, *Balkona,* ili bilo

koje pesme u kojoj je Bodler izrazio svoje osećanje ljubavi! Ta razlika ne otkriva veću ili manju čistotu srca dvojice pesnika, nego sam koren njihovog zla. A koliko je samo stariji bio manje nesrećan!

„U veče kad ugalj žari se iz tame,
Veče na balkonu, puno magli rujnih,
Kako nežne behu tvoje grudi za me!
I reči nam pune večnosti nečujnih
U veče kad ugalj žari se iz tame."

Ima doduše kod Bodlera mnogo nepoverenja prema ženi: on ju je nazvao „krivom za sve" i „hladnom", a jednom čak i „groznom". Pad posle istočnog greha nju je žigosao mnogo jače nego čoveka. Ali i jedno i drugo su, ako smem tako da kažem, samo bolesnici, koji katkad mogu da se drže zajedno, da se zagledaju u „bezdan godina", da bar dosegnu do poezije. To nije potpuno odvajanje kao kod Remboa.

Ja mislim da stvari stoje ovako: promena koju je pokušao da ostvari Bodler, i ona koju je Rembo želeo, imaju bez sumnje isti cilj, ali u toj zajedničkoj alhemiji oni se ne služe istim sredstvima, što će primorati mlađeg pesnika da se udalji od puta naznačenog u *Cveću zla*. Bodler bi hteo da trijumfuje nad ništavilom. U svetu u kome život biva izopačen ljudskim pristajanjem na rasparčavanje, na rasulo, na smrt, on zna da privrženost jednom ograničenom predmetu, jednoj smrtnoj osobi, znači početak jedne odlučujuće promene, s kojom potpuno bivstvovanje može da se ostvari u jednom trenutku. A ta privrženost je ljubav, koja mu je srećom bila data. Nekad, u „beloj kući" iz srećnog detinjstva, naučili su ga da postoji uzajamna ljubav. Rembo nije primio taj suštinski dar. On će stoga nastojati da se snađe i bez njega, ili pak da pomoću poezije ponovo dođe do njega. On se u svakom slučaju neće približiti onoj neobičnoj sreći, bolesnoj ali žarkoj, koju naziremo u Bodlerovom delu. Ukratko, dok se ovaj poslednji može s punim pravom

pozvati na „anđele u zlatnim haljinama", jer je kao i oni nosilac ljubavi, Rembo, iako mu to teško pada, poznaje samo Luciferove muke. Pre nego što bude u stanju da ponovo otkrije bivstvovanje, moraće pokušati da *ponovo otkrije ljubav.*

Na taj način, lišen mogućnosti da prati Bodlera na slobodnim putevima njegove stvaralačke subjektivnosti, on se interesuje za spekulativne puteve kojima će doći do bezličnijih, materijalnijih sredstava za pretvaranje olova u zlato. Nema nikakve sumnje da je tih meseci pročitao nekoliko knjiga o alhemiji. Ali iako vrlo osetljiv za alhemijsku metaforu, nije imao ni vremena ni sklonosti da s njom ode vrlo daleko. To je rečeno bez okolišenja u *Milosrdnim sestrama;* i ja verujem da je njegovo pristupanje *mraku alhemije* i *učenju svetom* bilo iste prirode kao i njegova u isto vreme ispoljena ljubav za Favarova libreta ili za istočnjačke priče. Interesovanje, uostalom, koje nije lišeno značaja, pažnja zaista poetska, moćno dejstvo Umetnosti koja otkriva, kao kroz procep u jednom crnom nebu, čitav jedan svet fantastičnih uzročnosti, čudesno ostvarenu slobodu, ozdravljenje, spasenje.

Značajnija su ipak bila druga štiva, kao što su pokazale nedavno objavljene studije[1]). Ali i ona su bila kratka i raštrkana. Ne treba preterivati sa uticajem Bretanja, ljubitelja okultnih nauka, koga je Rembo posećivao poslednjih meseci svog boravka u Šarlvilu, niti pridavati preteran značaj Remboovoj strpljivosti i čak brižljivosti u izučavanju filozofske teorije. Poneka ideja-pokretač i izvesna nova perspektiva bile su mu neophodne i dovoljne. Da, Rembo je možda čitao Elifasa Levija ili Balanša. Ali i pored toga nije postao sledbenik nekog sistema. Ideje koje je crpao u iluminizmu ili u kabali i koje su za trenutak kao neka daleka nada promicale kroz njegovu misao, bivale su iznenada prihvatane samo kao pokušaj, ponet žestinom i nagonom, da se izvrši preokret u sopstvenom životu.

---

1) V. »Rembo« od gđe Enid Starki.

Šarl Bodler, naslovna strana izdanja Cveća zla *iz 1868.*

Evo uostalom do čega su Remboa doveli okultizam i iluminizam. Pre svega do izvesne ambicije, oduvek bliske njegovoj duši, da se čovek vrati svom bivstvovanju, svojoj celovitosti koja je postojala u samom početku svega. Zatim do onih ideja, možda protiv-

rečnih, ali u poetskom smislu prilagodljivih, da je božanska stvarnost izvestan ritam koji čovek može i mora da probudi u sebi (Elifas Levi), i da je ta stvarnost sažeta u jednoj privremeno ukradenoj reči (Balanš). Svet je božja reč, kao što nas Balanš uči po ugledu na tolike druge; i prema tome, jezik, koji je nekada, zahvaljujući svojstvima koja mu je pridao Orfej, sažimao u sebi samu suštinu stvari, — taj jezik i dalje predstavlja ključ. Pojaviće se jedan pesnik, jedan heroj duha, da ustanovi sveopšti jezik; i kroz taj jezik, pomoću njega, intuitivnog i strastvenog, jedan nov razum. Rembo je tu zaista mogao da prepozna tajanstvenu moć koju je oduvek naslućivao u reči. A voleo je i onu nadu koju su mu prenosila sva predanja: da se čovek nalazi na pola puta između boga i mraka materije; da u sebi nosi božansku iskru; i najzad, da je slobodan. On sam može da odluči o svom spasenju.

Ali zato mora, propoveda Elifas Levi, da se učini „vidovitim", da porekne dockan uspostavljeni socijalni poredak, i da spoznajom božanskog zakona otkrije, pomoću izvesne nagonske i grube fenomenologije svetog, duboki ritam božanskih pojava. Balanš govori i o izvesnoj viziji, do koje se ovaj put dolazi jezikom. Dvostruki interes, kod jednoga za najobjektivniju stvarnost, kod drugoga za jezik, — a upravo se u tome i sastoji neprestana protivrečnost, dvostruki zahtev poezije. Rembo, kao pesnik, poznaje ta dva pola istraživanja. Hoće li biti dovoljno da pooštri tu protivrečnost, da bi najzad dospeo u budno stanje, da bi se čak izjednačio s bogom? Ali filosofi ga upozoravaju: u svakom slučaju moraće da plati izvesnu cenu, da prihvati najgore patnje, podvajanja sopstvenog bića; moraće prestati da bude pojedinac koga je izmislilo hrišćanstvo, ta mračna tamnica u kojoj danas vegetira život.

III

I najzad, bez sumnje u to vreme, početkom maja, Rembo dolazi na neobičnu ideju koja će za dve godine, možda zauvek, odlučiti o njegovoj sudbini.

Strastvenost onih dvaju majskih pisama dovoljno dokazuje da se u to vreme odigralo neko zbivanje, neki događaj u njegovom duhovnom životu. On u njima grozničavo beleži ona uzastopna, munjevita otkrića do kojih se dolazi samo preživljavanjem neke krize. A što se tiče same suštine te njegove prve slutnje, ne sumnjajmo da se ona sastojala u tome što je on odjednom poistovetio odvratnost izraženu u *Otetom srcu* i cenu koja se traži od budućeg heroja duha: *Sada terevenčim koliko god mogu,* piše Rembo Izambaru. *Zašto? Hoću da budem pesnik, i radim na tome da budem vidovit; vi to nećete nimalo razumeti, a ja skoro ne bih umeo da vam objasnim. Stvar je u tome da do nepoznatog treba dopreti rastrojstvom svih čula. Patnje su ogromne, ali treba biti jak, treba biti rođeni pesnik, a ja sam shvatio da sam pesnik*... Rembo je u *Otetom srcu* opisao svoj bedni položaj pobunjenog i ismejanog čoveka. On je shvatio da su mu oteli *srce,* sposobnost ljubavi, da je zaslepljen brigom jedino za niske stvari, i da je jedini, ali varljivi put očišćenja ta lažljiva, *opsenarska* poezija, bez ikakvog drugog sredstva, bez ikakve mogućnosti koja bi se mogla okušati. Čitajući tako *per diletto* Elifasa Levija ili Balanša, otkrivajući sve što treba da propati da bi postao jedan od „anđela" nove misli, kao i to da je *Ja neko drugi,* da je čovek, i ne znajući, stecište saznanja i da se u trenutku spoznaje može, i ne znajući za to, bivstvovati, on je otkrio odjednom da je na putu da plati tu cenu, da baš njegova beda predstavlja tu patnju koja mu je potrebna, i da samo njegovo očajanje znači onaj prekid sa ličnošću, s njenim suviše ljudskim ambicijama, koji su mu predlagali filosofi. Izmučena volja zbog koje je toliko patio (*Cinički dajem da me izdržavaju*...) predstavlja znak raspadanja te rđave i u

svakom pogledu izrođene subjektivnosti: silazak u pakao iz kojega će se vratiti kao spasitelj. Baš kad je mislio da je izgubljen, postao je, zahvaljujući neznanoj snazi koja ga je prožimala, prikladniji nego bilo ko drugi da bude svedok Duha. *To nije nipošto moja greška,* dodaje on. *Netačno je reći: mislim. Trebalo bi kazati: misle me. Oprostite za igru reči.*

Shvatimo tu igru reči, i kakvu je čudesnu snagu iznenada oslobodila ta nova ideja, ideja koja »isceljuje« i leči. Kolikogod je Rembo dosad bio očajan — i ponižen —, toliko mu je ogromne zadatke sada predočio njegov tako dugo prikraćivani ponos. Verlen će mu u svojoj pesmi *Crimen Amoris* pripisati reči »Ja sam onaj koji će stvoriti Boga«. On bi hteo da bude bar *Pesnik,* što će reći *veliki bolesnik, veliki zločinac, veliki prokletnik, — i vrhovni Učenjak!* Jedan od onih *strahovitih radnika,* koji, prema iluminizmu, pripremaju povratak bivstvovanja, onoga što će on nazvati *pravim životom.* Kakav je metafizički eshatološki smisao on otada pridavao onoj želji da *promeni život* koja je u njemu svakodnevno sazrevala i mučila ga još od detinjstva!

S hrabrošću koja mu tada, ja u to ne sumnjam, ne izgleda naročita, on se odlučuje da se prepusti toku svoje sudbine, uvećavajući patnje i mučenja, i dajući im u isto vreme pozitivno značenje i vrednost. Različitost koja mu je još juče nanosila bol sada je razlog njegovog ponosa... *Stvar je u tome,* piše on Demeniju, *da svoju dušu treba učiniti čudovišnom: poput trgovaca decom, nego šta! Zamislite čoveka koji sebi po licu sadi i neguje bradavice. (...) Svim oblicima ljubavi, patnje, ludila; on istražuje sam sebe, on kroz sebe cedi sve otrove, da bi sačuvao samo kvintesencije. Neopisivo mučenje u kome mu je potrebna sva vera, sva natčovečanska snaga... Strahoviti radnik* može preuzeti na sebe čitavu onu pobunu s kojom se Artur Rembo bio ustremio samo na sebe. Može ponoviti *Moje male dragane* (možda s manje mržnje, ali s više ravnodušnosti) — i zato nije slučajno što je ova prividno beznačajna

pesma našla svoje mesto u pismu Vidovitog. Alijenacija se pokazala kao neka vrsta stvaralačke askeze. Porok, kao jedno od sredstava za kidanje tog vela koji prekriva istinu. Rembo sad može sa više osnova da ističe svoje mračne pesme, na primer onaj po njegovim rečima *pobožni spev* koji se zove *Čučanja,* ili pak *Oteto srce,* pesme preplavljene najpogubnijom gnusobom. *Dajem vam ovo: da li je to satira, kao što biste vi rekli? Da li je to poezija?* Te pesme su, najblaže rečeno, plodovi raspadanja, alhemijske »putrefactio« subjektivne poezije.

IV

Kažem da treba biti vidovit, napraviti se vidovitim! Najvažnija Remboova odluka jeste da od onoga što on naziva *subjektivnom* poezijom pređe na *objektivnu* poeziju.

Ne računajući to, piše on Izambaru, *da će vaša subjektivna poezija uvek biti užasno bljutava.* A Demeniju, o Miseu: *O! bljutave priče i poslovice! (...) Mise nije bio sposoban ni za šta: bilo je vizija iza vela zavese: on je zatvorio oči.* Subjektivna zaista izgleda ona poezija koja ostaje pri idealizovanju, pri »umetničkom« estetizmu i igri; ono sentimentalno i lirsko pevanje koje od emocije zadržava samo ono što je u njoj pripitomljivo; najzad, ona poezija koja čoveka zatvara u konvencionalni deo njegove prirode, ne otvarajući ga nedokučljivoj strani egzistencije. Rembo doduše ne zaboravlja da je dugo bio pristalica te subjektivne poezije. *Novogodišnji poklon za siročad* i *Sunce i put* su subjektivna poezija, jer se snovi o potpunom životu tako lako uklapaju u jedno nepokretno opstojanje; kao i *Moje boemstvo, U Zelenoj krčni,* i svi soneti s puta, jer nikakav odgovor nije dat iluziji koju su oni nosili u sebi; ali subjektivna poezija su i najnovije pesme, kao i one koje Rembo još uvek piše, *Milosrdne sestre, Prve pričesti,* zato što donose samo gole reči u trenutku kad je potreban preobražaj, i *Zaseli, Večernja molitva, Ču-*

— Voici de la prose sur l'avenir de la poésie —
Toute poésie antique aboutit à la poésie grecque ; Vie harmonieuse. — De la Grèce au mouvement romantique, — moyen-âge, — il y a des lettrés, des versificateurs. D'Ennius à Théroldus, de Théroldus à Casimir Delavigne, tout est prose rimée, un jeu, avachissement et gloire d'innombrables générations idiotes : Racine est le pur, le fort, le grand. — On eût soufflé sur ses rimes, brouillé ses hémistiches, que le Divin Sot serait aujourd'hui aussi ignoré que le premier venu auteur d'Origines. — Après Racine, le jeu moisit. Il a duré deux mille ans.

Ni plaisanterie, ni paradoxe. La raison m'inspire plus de certitudes sur le sujet que n'aurait jamais eu de colères un Jeune-France. Du reste, libre aux nouveaux ! d'exécrer les ancêtres : on est chez soi et l'on a le temps.

On n'a jamais bien jugé le romantisme ; qui l'aurait jugé ? les critiques !! Les romantiques, qui prouvent si bien que la chanson est si peu souvent l'œuvre, c'est-à-dire la pensée chantée et comprise du chanteur ?

Car Je est un autre. Si le cuivre s'éveille clairon, il n'y a rien de sa faute. Cela m'est évident : j'assiste à l'éclosion de ma pensée : je la regarde, je l'écoute : je lance un coup d'archet : la symphonie fait son

čanja, zato što su odvratnost ili mržnja samo stav koji zadržava čoveka na psihološkoj pozornici otuđenog života. Čitava poezija do dana današnjeg nije ništa drugo do ta praznina. U perspektivi kabale to sasvim odgovara onom niskom nivou na kome vegetira čovek, onom individualizmu koji je iskrsao kada se prvobitno biće raslojilo. A prevazilaženje te lažljive poezije, misli sad Rembo, biće isto što i kraj naše nesrećne sudbine. On najavljuje *objektivnu* poeziju kao povratak božanskom životu, kao prevazilaženje osećanja i stavova u ponovo otkrivenom saučestvovanju, kao prestizanje naših utisaka koji predstavljaju samo delimičan vid stvarnog buktanja Neznanog, »regulisan« našim čulima na jedan od tolikih mogućih načina. Pošto naš život, nasuprot grčkom, nije više prožet onim skladom i onim božanskim ritmovima, treba ga ovakvog kakav je uništiti da bi se mogla ponovo otkriti stvarnost. Bivstvovanje je isto što i Novo u najpotpunijem, *najčudovišnijem,* najrušilačkijem smislu te reči; a istina isto što i neposredna vizija, isto što i oslobođenje tog bivstvovanja koje je istovetno sa neznanim.

Na takve je osnove Rembo u svom duhu postavio svoj rastrzani osećajni život, svoju užasnu, namučenu dušu, i takav im je smisao i vrednost pridao. Vizionarstvo, u istorijskom pogledu nepredviđeno, u duhovnom pogledu predstavljalo je metamorfozu osećajne bede koju je iskusilo jedno mlado biće.

Kasnije ću pokušati da objasnim kakve je postupke on nameravao iznaći da bi — kao što je i sam skoro rekao — izučavao bivstvovanje. Kakav nov i nepoznat odnos jezika i intuicije. Zasad bih hteo naročito da podvučem ogromnu snagu koju je u toj želji za Vizijom pokrenula jedna, ako smem tako da kažem, patetična težnja ka prezrenom izrazu. Jer Neznano koje Rembo predoseća, brišući vidik njegove svesti, odnosi i mutninu koja ga mori. I on se pomamno — sa svojom uobičajenom neumerenošću — baca k tom spasenju. Već odavno traži u svagdanjem pogledu svetlace fantastičnog. *Sedmogodišnji* pesnik, da bi izazvao Viziju, *lio je u oči*

Pismo Polu Demeniju od 15. maja 1871, nazvano »Pismo vidovitog«.

priviđenja plamen, a sklonost za smlačena pića, za miris vlažnih livada, za smrad uličica, izražena u *Nagoveštaju* i drugim pesmama, otkrivala je njegovu grozničavu pažnju za sve što u poznatoj suštini stvari ukazuje na delovanje nečeg mračnog i neznanog u njihovoj nutrini. *Odavno već*, reći će Rembo u *Boravku u paklu, hvalio sam se da posedujem sve moguće pejzaže*. Ništa međutim nije dopuštalo da se naslute dve velike pesme koje će napisati tokom leta; niti da će biti u stanju da uputi Banvilu, koga kao da je još pre nekoliko meseci toliko poštovao, one genijalno bezočne stihove: *Pesniku povodom cveća*.

To je po mom mišljenju jedna od najlepših Remboovih pesama, i bez sumnje najčistiji izraz njegovog snažnog nadahnuća. Banvil, taj prevashodno *subjektivni* pesnik, opevao je cveće do iznemoglosti. Od ljiljana, karanfila ili tratora on je načinio uspavljujući ukras svoje krotke misli. Nek međutim sazna da ti *klistiri ekstaza* mogu u Šarlvilu biti predmet okrutnog sprdanja:

Uvek ste bilje, o Francuzi,
Svadljivi, smešni, sušičavi,
Gde jazavčarev trbuh puzi
Plovеć kroz mir u suton plavi;

i da njihovoj tobožnjoj lepoti neko ko se naziva pesnikom ima smelosti da suprotstavi korisnost sokova, glikoza i smola onih biljaka koje *vrše svoj zanat*. Tvrđenje koje je metafora, svakako. Sokovi, dolazeći iz sveta s one strane oblika, vode našu misao ka bivstvovanju koje se otkriva. Opipljivost, hranjivost onoga što je bilo samo ukras, otkrivaju nam svu opojnu snagu Neznanog. A svođenje bivstvovanja na korisno i lirizma na trgovinu postaje polemički čin, uperen protiv sterilne lepote. Nema sumnje da je Rembo hteo da na ironičan i zaobilazan način napiše jednu svoju poetiku. Bezlično biće koje se obraća pesniku povodom cveća još uvek je ono čudovišno, mučeničko stvorenje, istovremeno

blisko i daleko onome *Ja* iz pisma Demeniju, onome *Ja* koje je neko drugi i koje se na trenutak može razaznati u sarkastičnom i pomalo dvosmislenom glasu neobičnog Alsida Bave. Ali ne treba potcenjivati privlačnu moć koju najgrublji okusi mogu baš kao takvi imati nad takvom jednom dušom, kao ni njihovu neposrednu poetsku snagu. *Seljak* koji će doći do izražaja u poslednjim redovima *Boravka u paklu, kolon* i *trgovac* u koje će se on pretvoriti jednog dana pošto se odrekne poetske reči, zaslužuju pohvalu zato što su svoje oporo iskustvo pozajmili tom bezličnom medijumskom biću koje Rembou diktira njegovu pesmu: jer iz negacije vrednosti, iz rušenja forme, iz surovog naslućivanja suštine sasvim sigurno izbija jedna olujna svetlost, munja još neviđena na preuskom nebu poezije.

Sarkazam *Cveća,* njegov stravični antilirizam, predstavlja rastrojstvo starog čulnog doživljavanja, bespoštedni napad na ljudsko uređenje, a za Remboa srećni nestanak (da, u toj varvarskoj, neuhvatljivoj, razigranoj pesmi ima neke istinske sreće) stare mržnje prema sebi, koja se u sveopštem razlivanju sokova oseća kao *izbljuvak.* Eto zašto priznajem da više volim tu raniju pesmu nego *Pijani brod,* drugi veliki poduhvat iz tog leta, taj izraz jedne teskobnije ekstaze. *Pijani brod* ne znači toliko zanos Vizije koliko njen mit; i mada izražava svu njenu širinu i plemenitu naivnost, on izražava i slutnju njenog neuspeha.

On proizilazi — i to mu je jedini izvor od bitnog značaja — iz bodlerovskog *Putovanja.* Jedan je pesnik već jednom hteo da iskuša poredak koji su uspostavili ljudi, da prevaziđe dobro i zlo (zar to i sam nije naglasio: »Pakao ili Nebo, svejedno«?) i, izražavajući se rečima koje će ponoviti Artur Rembo, da zaroni »do dna Neznanog da bi našao Novo«. Ali Bodler, prožet pouzdanjem i snagom ljubavi, tražio je izlaz samo u smrti i kroz smrt. Pejzaž naših lutanja, rečeno je u *Putovanju,* ponavlja se, i neodređeno nam odražava našu sliku. Ne treba tražiti najistinskiju stvarnost u nekoj varljivoj

otuđenosti, nego u svakom biću i svakoj stvari, poimajući ih u njihovoj prosvetljujućoj konačnosti, u njihovoj smrti. Da li je Rembo, bar u tom trenutku, mogao čuti glas te nade? On u svakom slučaju usvaja taj ponovo rođeni mit traženja i veruje da može objaviti postojanje drukčijeg izlaza čak i u ovom životu. On oponaša kretanje koje će baciti duh, pošto budu poubijani *lađari* logičke misli i senzornih tradicija, u kričavo mahnitanje tamnih boja, u supstancu koja se, daleko od spokojnih reka, rascvetava kao neko olujno i masivno more. On u Viziji otkriva istovremeno jednu buduću *snagu*, osnove jednog života i jedno znanje. Rembo tvrdi da je *video* i da *zna*. Ili bar opisuje sa neutaživom glađu za slikama — glađu same naše poezije, tako dugo zatvorene u racionalno i u slikovito — vrenja, tokove sokova, vodene stubove, sve ono što predstavlja prelaz iz jedne ogromne i suzdržane snage na žestoke i gromke činove, hitre poput munje i prostrane poput ponora, i to će dugo — onoliko koliko traje nada u pesmi — biti zaista slike sreće, najsnažnije slike *Neznanog*.

Ali one ostaju samo slike, oblici koji se u odnosu na neznano nalaze s naše strane stvarnog. I uskoro se u *Pijanom brodu* ispoljava izvesna sumnja u samo postojanje tog Neznanog i u put k njemu *(Da li usred tih bezdanih noći . . .)* i, što je još ozbiljnije, u samu mogućnost potrage za njim i u njenu iskrenost. *Al' proplakah mnogo,* piše iznenada Rembo sa neobičnom pronicljivošću. Time što je još juče, u teskobi, usled nedostatka ljubavi, izjedao sopstveno biće, možda je sapeo svu svoju snagu; možda je ugasio želju, daleko od svetkovina suštine, okružen najskromnijim vidikom zavičajne prikraćenosti koja uvek traži da prva bude umirena. Je li sigurno da Rembo zaista želi da se otisne, kao taj brod, u daleko pijanstvo mora? Zar u tom izlišnom pijanstvu on nije pre sličan onom utopljeniku, odsutnom iz svog sopstvenog zanosa, utopljeniku koji triput promiče u pesmi? Uostalom, on koji uvek po-

znaje sam sebe, koji uvek mora da se iskaže, iznenada otkriva svoju pravu želju:

Želim li Evrope vodu neku, to je
Lokva crna, hladna, gde, kad suton sađe,
Dečak neki, pognut, prepun tuge svoje,
Ko leptire majske pušta krhke lađe.

Šta je ta nepomična voda, ako ne ponovo izražen svet detinjstva? I taj brod, ako ne potreba drukčija nego što je ona za raskošnim bivstvovanjem, potreba za ljubavlju koja se zadovoljava nečim najskromnijim, samo ako je to pruženo od strane bića koje voli? Istinu govoreći, dečak o kome priča Rembo je *prepun tuge,* on nije upoznao tu ljubav i zna da se *poemi mora* u kome su pritajene sve snage, u njemu gluho suprotstavlja tajanstvena slabost neproživljenog detinjstva. *Pijani brod,* kao i tolike druge Remboove pesme, predstavlja pobedu svesti nad izvesnim početnim zanosom nade. I jedva iznađena Vizija pokazuje se možda isprazna, budući da elementarna i tako reći varvarska ljubav koju ona budi, sa svojom *gorkom riđošću,* predstavlja i vredi manje nego krhka ljubav urođena biću, koja se oplemenjuje voljno se dajući. Vizija se stapa s dubokim ritmovima sveta, van ovdašnjosti i van vremena, ali nije sigurno da može zadovoljiti zahteve jednog srca.

V

Videćemo kako se ove protivrečnosti sve jače očituju tokom idućih meseci. Trenutno se ispoljavaju samo na mahove. Rembo se dušom i telom baca u herojski poduhvat, u *krađu plamena.*

Priprema se da osvoji Pariz. Jer u međuvremenu, između *Pisma vidovitog* i poslednjih strofa *Pijanog broda,* presudna zbivanja poremetila su njegove planove. Početkom leta bio je sam i nije se mnogo nadao da će uskoro moći da napusti Šarlvil. Iz pisma Deme-

niju od 12. jula vidi se da je bio sasvim bez sredstava, i čak zadužen kod knjižara. Pismo Demeniju od 28. avgusta prikazuje u još mračnijoj svetlosti njegov položaj u porodici: *Kao da sam u pritvoru: pre više od godinu dana zamenio sam uobičajeni život onim što vam je poznato. Stalno zatočen u ovoj neopisivoj ardenskoj provinciji, ne posećujući nikoga, zagnjuren u jedan gnusni, blesavi, uporni, tajanstveni rad, odgovarajući samo ćutanjem na pitanja i na gruba i zlobna prebacivanja, držeći se dostojanstveno u svom nelegalnom položaju, izazvao sam najzad svirepe odluke jedne majke koja je neumoljiva poput sedamdeset tri administracije s olovnim šlemovima.* Treba birati između prinudnog rada i bekstva. Stoga Rembo traži od Demenija savete, a možda čak i izvesnu pomoć. Ali taj Demeni ne odgovara. Da li je uopšte odgovorio i na veliko pismo iz maja? Možemo da pratimo kako između Remboa i dvojice-trojice njegovih nedavnih prijatelja puca provalija. On ih više neće videti, prestaje da im šalje pisma i pesme. Do njih više ne dopire njegov glas s visine na koju ga je podigao njegov genije.

Ali Bretanj, njegov drug iz Šarlvila, predlaže mu jednog letnjeg dana da pošalje svoje pesme Polu Verlenu s kojim se jednom ranije sreo. Rembo piše — ta dva pisma su izgubljena — i Verlen uskoro odgovara. »Dođite, draga velika dušo«, kaže toliko obožavani pesnik. On prvi nudi da ugosti Remboa u Parizu, i ovaj dolazi k njemu poslednjih dana septembra.

Stara vodenica na Mezi (pred trgom Sen-Sepilkr), u Šarlvilu

Savršenstvo i reč

Ah! poverava se Rembo Delaeu nekoliko dana pre odlaska, *šta da radim tamo!* On još nije ni svestan kakva ga sumnja prožima. Došavši međutim u Pariz, on u poeziji kao i u načinu života sprovodi u delo odluku koju je izneo u *Pismu vidovitog.*

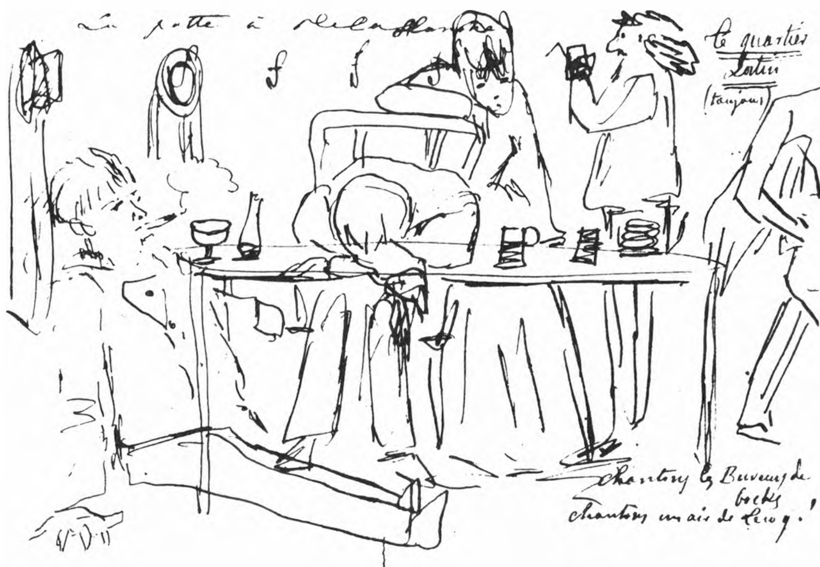
Uzrok tome je u znatnoj meri težnja ka čistoti. Jer sad je »u Parizu«; a ne treba zaboraviti kakve sve nesporazume mogu izazvati te reči. Pariz o kome je Rembo snevao je Pariz Bodlera i Komune: *Sveti grad* u kome su pobuna i poezija otkrili svoju istovetnost. Ali Pariz u koji je došao nikako nije ta uzvišena oblast *objektivne* poezije. On je mnogo više ličio na ono što mu se nekada, pored Izambara, činilo da voli, dok žešće strasti još nisu načele njegovo naivno poštovanje literature. Taj svet — skučen uostalom, mada mu on neće izmaći — pun je osrednjih i samozadovoljnih pesnika i boema koji raspredaju o Lepoti i Umetnosti. Rembo mora da ga je smesta zamrzeo, jer se nije osećao »umetnikom«. I ako je brzo zauzeo pozu i počeo glumiti prostaka, to je u stvari bio znak osude i prezrenja te lažne raspojasanosti, tobožnje pobune. »Estetska« dopadljivost predstavlja najpogubniju nečistotu. Rembo joj je kao neki moral suprotstavio *dugo, ogromno rastrojstvo.*

Smišljeno rastrojstvo. O pariskom Rembou mogla bi se napisati ne samo biografska, nego i logička rasprava, zasnovana na izvesnom strogom redu u njegovom prividnom skitništvu i njegovim mučenjima. *Svi oblici ljubavi, patnje, ludila.* Ali najpre, kao njihov zajednički uslov, oskudica koja je neka vrsta asketizma.

Rembo, crtež Forena

Rembo u Parizu nije toliko siromah koliko poklonik siromaštva. Kad Verlen ili Banvil hoće da mu pomognu, on beži od te sigurnosti koju mu nude. Potrebna su mu ništavna mesta kao što su prljave sobe, trenuci mrtvila u kretanju ovog sveta kao što su dani gladovanja. Toj bedi pridružuje se i prijateljstvo sa Verlenom koje se prilično brzo pretvara u erotsku vezu i baca ga u razvrat i osećajna zastranjivanja. Tu su već i apsent, i, nesumnjivo, droge. Ili bar *apsomf*. Posle šarlvilskih *vrčeva* i *krigli* — jednostavnih napitaka, prvog stupnja alkoholizma, — otkriva i ove *zelene stubove*, alhemijsku lepotu nove *zelene krčme* — i to je odjednom nastanak, potvrđena istinitost, vraćanje njegove žeđi. Znamo kakva ona oduvek mora da je bila: ogromna, neutažljiva, i, ako mogu tako da kažem, ontologijska; Rembo joj je posvetio jednu od svojih najlepših pesama, *Komediju žeđi*, pravu *basnoslovnu operu* punu dubinskih glasova koji nam kažu da ona

»Latinski kvart«, crtež Žermena Nuvoa (oko 1875)

potreba, ona žudnja za vinom, jabukovačom, mlekom, likerom, čajem, kafom — *Ah! isušiti sve urne!* — predstavlja želju da se izgubimo u strujanjima sokova i tokovima prirode, što je moguće bliže velikim precima, savremenicima sunca. Dakle, na tom putu suštinskog pića, u naslućivanju sunca *što ne vara*, apsent se pokazuje kao jedna od dalekosežnih etapa, jer na čudesan način, kao *objektivna* poezija, skriva i oslobađa istovremeno plamen i viziju. Kroz njega se saznaje celovitost. Može Rembo kasnije da se otrgne od njega, može da zapazi njegov odvratni dvostruki smisao i da shvati da je alkohol manje suštastvo nego sanjarija, manje pristup bivstvovanju nego pomirena pasivnost, njemu se trenutno sviđa da u pijanstvu rasturi *legende i likove* poetske tradicije, srećan je što vidi kako se raspada kobni svet oblika, koji, uostalom, on istovremeno poriče na smeliji način, novom upotrebom reči.

Jer najvažnije rastrojstvo, ono koje može pretendovati da zameni sva ostala, odnosi se na reč. O čitavom tom dobu Rembo je ostavio izveštaj koji s pravom nosi naslov *Alhemija reči.* A njegove pesme iz tog vremena pokazuju kakvom dijalektikom i u kakvim mukama se reči kuju za ono što je on nazvao neznanim.

II

Ja ne pretendujem da objasnim *sistem* čije nam postojanje Rembo stavlja na znanje i pomoću koga je on hteo da se otrgne od svoje omrznute sudbine da bi *zaista postao kradljivac plamena.* Ali verujem da se mogu izneti neke ideje koje neće izgledati neverovatne i da se pomoću njih može malo bolje osvetliti pitanje kakav je kod njega u tim mesecima tolikih otkrića bio odnos jezika i poetske ambicije.

Pre svega, šta on podrazumeva pod tim neznanim od koga tako neposredno zavisi čitava njegova nova poetika? Pismo Demeniju jasno kaže da je to predmet

vizije, ali nam ne otkriva ništa više. Mogli bismo pomisliti da je to samo deo realnog sveta, još neistražen u tom trenutku, ili neki još skriven vid onoga što nam otkrivaju čula, ali time bismo prevideli da *Pijani brod* ili *Cveće* dočaravaju predmete ili mesta pre svega za račun izvesne metafore, smeštajući u stvari *neznane Floride* u daljine jednog istinskog prodora iz sveta prividnosti, iza granica do kojih dopire pogled. *Videh nisko sunce s mrljama užasa:* to je skoro neko bogojavljenje, a ne samo neki neobičan prizor. I kad Rembo napiše: *Bilo je vizija iza vela zavese*, nema nikakve sumnje da on misli na ono što zavesa nije u »stvarnosti«. Međutim, on ne misli na neku vladavinu natprirodnog. On ne veruje da postoje anđeli, nije preuzeo od kabalističkog predanja verovanje u nevidljive sile. On zna samo za *sunce, boga plamena* i za *svetlost prirodu*.

Pa šta je to što nije natprirodno, a što je ipak tuđe svetu prividnosti koje i same za tolike duhove predstavljaju meru stvarnosti? Možda, pomislićemo, *vizija* i to neznano nemaju objektivnu vrednost? Možda se Rembo zadovoljava halucinacijom i snima? Nema nikakve sumnje da ih on poznaje, i da ih čak izaziva. *Navikoh se*, piše on u početku *Alhemije reči, na jednostavnu halucinaciju: video sam sasvim jasno mošeju na mestu neke tvornice, dobošarsku školu koju otvoriše anđeli, kočije na nebeskim cestama, salon na dnu jezera.* To su trenutna bunila, koja omogućuju duši da postane *čudovišna*, da ponovo stekne svoju pravu divlju prirodu — a vizija se u izvesnom smislu zaista i zbiva u duši. O budućem sveopštem jeziku Rembo je izjavio da je on *od duše za dušu*. Ali značilo bi da slabo poznajemo ovog suštog realistu kad bismo pomislili da je on sposoban da gradi na ničemu. *Pesnik je*, kaže on, *zaista kradljivac plamena*. A u *Boravku u paklu* tvrdi da se svest u najvišim poetskim trenucima utapa u apsolutnu stvarnost: *Živeh kao zlatna iskra svetlosti prirode.*

Svetlost priroda! Evo nas još jednom pred tim rečima. Zapažajući njihove istovremene sugestije o iz-

vesnom realizmu i o izvesnom duhovnom životu, treba da se setimo onoga što je Rembo mogao da pročita kod Elifasa Levija ili Balanša o sasvim relativnoj vrednosti podataka koje nam pružaju čula i o bivstvovanju koje se pod svojim licem apsolutnog krije daleko od svih prividnosti. Čula nam saopštavaju samo naš pad. Da bi se otkrio *pravi život,* treba najpre raskinuti njihove spone. Na taj način je definisana negativna funkcija halucinacija, *bunila.* I sugerisano nešto više od prividnosti koje se međusobno poništavaju, jedan vrhovni susret koji će zaista biti Vizija. Ona jednom rečju predstavlja očito zaobilaznu, paradoksalnu, kratkotrajnu percepciju unutarnjeg bića stvari. Budući da je to biće i samo u svojoj omamljujućoj trenutnosti više snaga nego lik, više općinjenost nego prizor, više polet nego stanje. Treba li ga poistovetiti s »noći« koju su opisali mistici? Ali ne treba zaboraviti da za Remboa ovaj naš svet predstavlja noć. Kad bude hteo da opiše najdublju stvarnost, stvarnost lišenu njene čulne izopačenosti, govoriće o ogromnom sjaju, o plamenu u kome ćemo se rastvoriti kao što se ona *opijena mušica* iz krčme rastvara u sunčanom zraku. Zar mi nismo sinovi Sunca? *Ja sa neba uklonih plavetnilo, koje je vrsta crnine,* piše Rembo. Najzad je odbacio teret čulne prividnosti i kroz Viziju dopro do najdublje slobode bivstvovanja — odsada *zlatna iskra* u onom *plamenu* koji su poricala naša kržljava i lažljiva čula.

Na taj način *neznano* je istovremeno svetlost, ritam, čin u pravom smislu reči, *sreća,* a u svakom slučaju žestoka pobuna protiv jezika u službi racionalnosti. Zar takav jezik ne pripada svetu prividnosti? Zar on ne izražava samo čulni vid stvari? Zar se ne odnosi na samu odsutnost bivstvovanja? On nije *od duše za dušu,* to je sigurno. — Da, ali još uvek je tačno (i ja sad dolazim na ono što je bez sumnje pothranjivalo Remboovu poetsku nadu u tim pariskim mesecima), još uvek je istina da je u tom maglovitom jeziku sačuvana jedna iskra. Kažem li, zaista, »cvet«, sve što me okru-

žuje dovedeno je u pitanje. Jedan posvećeni svet ocrtava se iznad našeg mraka. Izdvojeni izraz postaje reč i u našoj intuiciji otelotvoruje onu odsutnost u kojoj prebiva sve apsolutno. Tako da nema pesnika koji ne veruje da će pomoću reči doći do onog što je voleo. Kad Malarme evocira »neprisutnu iz svih buketa«, on suprotstavlja Ideju, taj pojmljivi praoblik, našoj konačnosti i smrti. Kad Bodler pominje Labuda, on daje život jednoj istinskoj prisutnosti tamo gde su sve same sene. Tako se i Rembo naoružao tim spasonosnim rečima. Ali njega više ne zaokupljaju Ideja ili čulna prisutnost, nego nešto van ćutilne stvarnosti, ono blistavo, pokretno, suštinsko nutarnje biće te stvarnosti koja je tako bliska iako uvek tako daleka. Imenovati stoga znači okrenuti se k tom *neznanom*. Imenovanje kao da omogućava neposredno i više nego slepo učešće u žestokom plamenu postojanja. Biće dovoljno da reči odbiju da se potčine pojmu; da se uzdrže od služenja, da razočaraju duh privržen posmatranju prirode, kako bi u najvećoj mogućoj meri ostale u svetlosti neimenovanog. Mislim da sam time definisao ambiciju *popevki ništavila* — pesama koje će Rembo uskoro napisati — kao i čitave jedne tradicionalne poezije u kojoj nema izričite filozofije, poezije najjednostavnijih i »najprovidnijih« popevki, kako ih rado krstimo shvativši da one skoro sažižu mračni veo naših čula. Ko se među tim *naivnim ritmovima* i *poetskom starudijom* ne seća »zelenih šumaraka«? Biti zelen tu predstavlja osobinu tako reći odvojenu od svake druge i od njenih relativnih vidova, osobinu koja više nije privid i koja u svojoj bezbojnoj svetlosti postaje sušto lice skoro dosegnutog bivstvovanja. Sad je to poezija sagorevanja i vraćanja, poezija za *menjanje života*, za otkrovenje. Ona uostalom izriče svoj sopstveni smisao pomoću metafora o drvetu, o izvoru, o slavuju, o vrtovima koje čuvaju ptice, tim tačkama dodira sa neznanim, pragovima na kojima se treba zadržati, izriče ga i pomoću svoje duboke melanholije koja čak i u toj luci čuva osećanje izgnanstva.

Chanson de la plus haute Tour.

Oisive jeunesse
A tout asservie,
Par délicatesse
J'ai perdu ma vie.
Ah! Que le temps vienne
Où les coeurs s'éprennent.

Je me suis dit : laisse,
Et qu'on ne te voie :
Et sans la promesse
De plus hautes joies.
Que rien ne t'arrête
Auguste retraite.

J'ai tant fait patience
Qu'à jamais j'oublie ;
Craintes et souffrances
Aux cieux sont parties.
Et la soif malsaine
Obscurcit mes veines.

Ainsi la Prairie
A l'oubli livrée,
Grandie, et fleurie
D'encens et d'ivraies
Au bourdon farouche
De cent sales mouches.

Tratinčice, bele rade, pevao je Rembo u Dueu, *nek vas zraci sunca sade. Neka stigne, neka stigne,* napisaće u *Pesmi s najviše kule, čas da zanos duh nam digne.* On sam je u svesnoj poeziji nasledio to čekanje bivstvovanja, a u *Komediji žeđi* (koja i sama predstavlja jednu poetiku) on će priznati tu privrženost. Tačno je, postoji svet suština, mitova koji izriču i ovekovečuju našu prirodu, svet *Ondina, Venere, Večnog Žida,* koji su *davni* jer se *duh* oduvek njima bavio, i *dragi,* jer je njihove naivne likove uprkos svemu on pretvorio u svoje blago, ali i *prognani,* budući da su samo formule stvari, daleke od mračnog središta stvarnosti. I moguće je da oni svojim dvosmislenim bitisanjem prečišćavaju našu spoznaju, moguće je da *duh* koji govori u tom drugom činu poetske *Komedije* ima pravo da zatraži od njih da uzburkaju vale, da *iskažu* sneg, da očoveče našu sredinu — ali on, Rembo, ne želi da u toj poeziji »duha« uvidi ni svoj životni poziv ni svoj mir:

Ne, dosta mi je čistih pića,
Vodenog cveća neću dar,
Ni lik mi niti priča
Ne gase žeđi žar;
Pevaču, kumče tvoje
Žar je što u meni gori,
Čudovište prisno, koje
Bez čeljusti me mori.

Pevaču, kumče tvoje . . . Ne može se nedvosmislenije reći da je poetska *žeđ* Remboa bila pomoću pesničke starudije, pomoću bezimenih pesama, okrenuta mestu krštenja, pragu jednog posvećenog života. I Rembo sad namerava da ostvari to osvajanje bivstvovanja koje je pevač tek sugerisao. Duha okrenutog onome što se krije iza svake prividnosti, on traži od kolebljivih ritmova i od asonanci — nižući hrapava mesta, nedorečene znake, periode koji se ne zatvaraju — da unesu konačnu zbrku u svet oblika:

Zlatno doba

Ko pesma anđela
Zeleni glas se javi
— U pitanju sam ja, —
Do znanja da mi stavi:

Iz kruga pitanja silnih
Koji se stalno širi
Pijanstvo u suštini
Ili ludilo viri;

Prepoznaj pesmu tu,
Veselja punu i milja,
U svetu vala i bilja
Svojtu ćeš naći svu!

O veselje i milje
U lakom napevu tom,
Vidljivo golim okom...
— Ja se raspevam s njom, —

Prepoznaj pesmu tu,
Veselja punu i milja;
U svetu vala i bilja
Svojtu ćeš naći svu!... itd...

A zatim glas se ori
— Zar anđeoski nije! —
I odlučno mi zbori
(U meni on se krije) —

Čuješ li? Pesma ona,
Ko sestra silnog daha,
U nemačkome tonu,
Al puna žara i plaha:

Taj svet je porok sam;
Zar to te čuđenjem truje!
Živi, nek nosi plam
Mračne nesreće tvoje.

O lepa kulo naša!
Sklonište danjeg zlata!
Iz kojeg li si doba,
Prirodo začarana
Velikog našeg brata? itd...

I moj glas uz njih poje:
O sestre stostruke moje!
Glasi nipošto javni!
Nek vaši tonovi skroje
Moj život stidljivo-slavni... itd...

Ova divna pesma predstavlja zacelo trenutak najvišeg dometa u približavanju neznanom, pa sam je stoga i citirao u celosti. Bila je po svoj prilici napisana u Šarlvilu, posle Remboovog povratka u maju (Verlen je hteo da se pomiri sa ženom, a Remboov odlazak bio je cena za to primirje), pa i ako je verovati rukopisu[1]) po kome je treba smatrati kasnijom, ona u svakom slučaju predstavlja uspomenu na porodični dom, jer u njoj čujemo kako govore i pevaju male Remboove sestre. Rado ga zamišljamo kako ih rastreseno sluša, zatvoren u svojoj sobi. Nalazeći se upravo u stanju najpotpunijeg rastrojstva, on sladi svoju svakodnevnu sreću halucinacije, *čarobnih sofizama* kako ih je sam nazvao, raspadanja svake prividnosti: u jednoj skici za *Alhemiju reči*, on upravo pre nego što će da citira *Zlatno doba* piše čuvenu rečenicu o ponovo otkrivenom sveopštem stapanju. Pred njegovim očima su se tako stapale ćutilne oznake. Tišina mu liči na nagoveštaj hiljade metamorfoza. Ali prilika za tu pesmu, ono što nju oblikuje u tim senama i svetlostima, upravo je u tome što je Rembo, zahvaljujući pesmama svojih sestara, u svome maštanju video kako se pojavljuju baš reči tih pesama koje tako dobro znaju da iskažu apsolutnu stvarnost. Otuda *lepa kula, val* ili *veliki brat* zbog kojih se izne-

1) Rembo je mnogo češće stavljao datum na kopiju nego na izvorni rukopis pesme. Tako *Sedmogodišnji pesnici,* koji su zacelo zahtevali dane i dane rada, nose datum: 26. maj 1871. *Zlatno doba* je bilo prepisano juna 1872.

nada u logičkoj zbrci otelotvoruje, i tako reći odelotvoruje jedna pritajena svest, obuhvatnija nego ličnost, učestanija nego pogled, neposrednija nego muzika, svest u kojoj i po kojoj se do maločas izdvojena misao može smatrati raširenom u svemu što postoji. Zar glasovi koji se javljaju nisu *zeleni*, kao da su alhemijski stekli tu osobinu da budu zeleni; zar nisu od *vala i bilja — onde, flore,* — reči kroz čija se nema e otkriva najfluidnija stvarnost, kao što se u poslednjim Sezanovim akvarelima rastvaraju oblici? Citirajući ovu pesmu, Rembo u skici za *Alhemiju reči* piše: *Od radosti, ja postadoh basnoslovna opera.* Nastanjen samim glasovima zelenila, svetlosti, bilja i voda, opsednut, *doživljavan* tim emanacijama bezbojnih dubina, on oseća kako se u njemu rastvaraju problemi ličnosti, i, postavši prozračnost, on zaista *biva,* umesto da razmišlja ili dejstvuje kao nekada.

Zadržaću se još jednom na tim *sjajnim danima,* jer njihovo približavanje utiče na čitavu Remboovu sudbinu.

On ih je u jednoj drugoj pesmi, uz prizvuke iznemogle radosti, nazvao ponovo osvojenom večnošću:

Nađosmo opet. — Kog?
Pa večnost izgubljenu.
To su mora što krenu
Sa vatrom sunčevom.

I to, to *more puno plama od sunčanog žara* (kako čitamo u drugoj verziji te pesme), predstavlja njegovu najdublju, njegovu najdavniju želju, želju da svakodnevna mutnina iščezne u rodnoj svetlosti. Na najvišem stupnju uzdanja, s one strane dana i noći, s one strane vremena pa i same nade, moralo bi se dosegnuti do sreće da se u jednom dahu prihvati željeno oslobođenje:

Moja stražarska dušo,
Priznanje tiho daj
Da noć prazninom guši,
Da pali danji sjaj.

Sve spone javnog mnenja
I opštih oduševljenja
Sa tebe su se smakle
I ti letiš dakle.

U to vreme, piše Rembo u svojim skicama, *živeh svoj večiti, neopisani, neopevani život, — nešto kao proviđenje u koje niko ne veruje i čija se pesma ne čuje.* Umalo nije objasnio reč „proviđenje": *zakon jedinstvenog sveta.* On misli na izvesno jedinstvo koje uništava reč, na izvesno imanentno i neizrecivo načelo koje je isto što i opet pronađeni plamen.

Ali on kaže isto tako, u toj istoj skici, i o toj istoj pesmi, da se u njoj *glupo* izrazio. On piše: *Poverovah da sam pronašao razum i sreću,* čime naglašava svoju iluziju; a u poslednjoj verziji *Alhemije reči* dodaje: *Moje zdravlje bilo je ugroženo. Stizala me strava. Znao sam spavati ne budeći se više dana, a kad bih ustao, nastavljao bih s najtužnijim snovima. Bio sam zreo za smrt, a nekim putem punim opasnosti moja me slabost vodila do granica sveta i Himerije, domovine mraka i vihora.* Opet pronađena večnost, to su samo *plemeniti minuti;* jedna iluzija, ništa više. Šta znači takva protivrečnost od jedne strane do druge, i kako je ona mogućna? Ali čak i u *Zlatnom dobu* mi sada moramo začuti izvesnu disonancu. I to pre svega u jednostavnoj činjenici da pesma opstoji, da se reči nisu sasvim rastvorile u dubini prirode, nego još uvek pružaju izvestan smisao, izvestan libreto, u kome se čuvaju svest i prema tome i nesreća zbog ograničenosti bivstvovanja. Zatim i u samoj temi libreta. Poslušajmo te glasove koji se prepliću, koji zamiru, koji se opet čuju. U samom srcu njihovog *zelenog* života činjenica je (*u pitanju sam ja*) da govore o Rembou. I ako se o njemu kaže da je *začarane prirode,* kao u pričama za mladež, on je ipak i dalje *veliki brat* od čijih se opasnih i neshvaćenih briga male sestre odvraćaju:

Živi, nek nosi plam
Mračne nesreće tvoje.

Postoji *plamen* bivstvovanja ili težnje ka bivstvovanju. Ali postoji takođe, kao što se to *mračno* nazire u priznanju same te težnje, čudna nesreća koja prati *plamen,* i čija spoznaja ostaje prisutna i u najsvetlijim trenucima vizije. Šta su to *mračne nesreće?* To moramo ponovo otkrivati od pesme do pesme u Remboovom delu.

III

Nastavljao bih s najtužnijim snovima... U skici za *Alhemiju reči,* odmah posle te rečenice nailazi jedan od tih snova u pesmi *Sećanje.*

I zaista, u toj tako čudesno tajanstvenoj pesmi odmah sine više svetlosti čim zaključimo da je reč o jednom ispričanom snu, u bukvalnom smislu te reči. Nju su hteli da shvate kao uspomenu na prvo bekstvo Remboa koji jednog prazničnog poslepodneva ostavlja majku i sestre *na livadi,* ili kao aluziju na najraniji odlazak, — na očevo bekstvo; ali sve ove teme gube se u jednom bitnijem simbolizmu. *Ona,* to je Meza koja se rastaje sa svetlošću, terana unutarnjim mrakom, fatalnošću, da se izgubi pod svodom mosta. Ali to je i gospođa Rembo *Supruga,* ona koja se usled neuroze i ponosa odvojila od prvobitnog toka svog života, pa makar i nejasno žalila za suncem koje je iščezlo iza planine sa mogućnim drugom jednog ne tako mračnog življenja. Gospođa Rembo je nepomična reka. Ona je i ona luda o kojoj je govorio Delae u svojoj prvoj knjizi i koja je jadikovala na obali, ona je i žuti cvet, vodeni neven ustajalih voda, ona je ta koja je izabrala prokletstvo i smrt. I birajući ih, ona ih je izabrala i za svog sina. Na površini Meze ponovo se javlja čamac davnih jutara, čun čiji je teški pričvršćeni lanac Rembo uzalud tresao u onih nekoliko minuta između kuće i škole:

O prekratka ruko! o nepokretni brode!
Igračka mrtve vode, ja ni do jednog cveta
ne mogu dopreti — do žutog što mi smeta,
ni do ljupko plavog sred pepeljaste vode.

Oh, prah sa vrba! Krilo što ih ljulja!
Davno su progutane u trščaku ruže!
Moj čamac, nepomičan, — a njegovo uže
na dnu te silne vode — sred kakvoga mulja?

Rembo je taj *nepomični čamac* usidren majčinom nesrećom u neznanom blatu neurotične podsvesti. Tu je, dakle, uprkos bilo kakvoj *sreći,* prihvaćena i teskoba koja je izražena u poslednjim stihovima *Pijanog broda,* kao ubuduće svesna opčinjenost, kao priznanje jednog neuspeha. U skicama, iza *Sećanja,* pominje se *Mračna Himerija, domovina pokojnika.* Reči su isprekidane prazninama, ali se među njima razaznaje reč *barka* zajedno sa rečju *užasi,* i ta izgubljena pesma, *Granice sveta,* kojoj je Rembo nameravao da posveti to mesto u svojoj knjizi, bez sumnje je bila anti-*Pijani brod,* slika kobnog puta u smrt, a ne neke trijumfalne plovidbe.

Sećanje je napisano 1872, možda onog maja, u Šarlvilu, kada je Rembo čekao na čas kada će moći da se vrati u Pariz.

Ali tu istu misao, to predosećanje i teskobu, nalazimo i u drugim snovima koje je ispričao, u *Pustinjama ljubavi*[1]) koje su bez sumnje nešto ranijeg datuma, prožete osećanjem koje u svakom slučaju izgleda u vezi sa snegom, hladnoćom, zimskim mesecima u Parizu. *Ovi spisi,* kaže *Uvod, potiču od jednog mladog, sasvim mladog čoveka, čiji se život odvio nije važno gde; bez majke, bez rodnog kraja, ne vodeći brigu ni o čemu poznatom, bežeći od svakog moralnog pritiska, nalik na život*

---

[1]) Apsolutno je neodrživ datum koji za *Pustinje ljubavi* predlaže Delae: proleće 1871. U razvoju Remboovih osećanja te stranice su neodvojive od *Sećanja* i *Srama.* U razvoju njegove mašte, one dolaze tek posle utisaka doživljenih jedne zime u velikom *Gradu.* S čisto materijalne tačke gledišta, A. de Bujan de Lakost potvrdio je svojim ispitivanjem rukopisa da je delo nastalo 1872.

već mnogih kukavnih mladića. Ali on, toliko izmrcvaren i toliko smućen, dospeo je samo do smrti, kao do jedne strašne i kobne nevinosti.

Slede *najtužniji snovi.* U njima, obratimo pažnju na to, proza kod Remboa počinje da se ispoljava kao proizvod analize, saznanja i iskrenosti. Strpljivija, skeptičnija nego stih, ona bolje izražava stvarne sile koje parališu njegovo srce. *Pustinje ljubavi* poseduju proročku lepotu svesti. U njima otkrivamo da je Rembo u mesecima *sreće* i pijanstva sačuvao najživlje osećanje svoje neprolazne nevolje. Pre svega odvojenost od *Žene: Bio sam u nekoj sobi u kojoj nije bilo svetlosti. Dođoše da mi kažu da je ona došla k meni, i ja je videh u svom krevetu, sasvim moju, bez svetlosti! Bio sam silno uzbuđen, a naročito jer je to bio porodični dom: stoga me obuze užas! Bio sam u dronjcima, a ona — svetska dama koja se podaje: trebalo je da ode! O užasa bez imena: dograbih je i pustih je da padne van kreveta, skoro gola, i, u svojoj neopisivoj slabosti, padoh na nju i počeh se s njom vući po ćilimima, bez svetlosti! Porodična svetiljka obli crvenilom susedne sobe, jednu za drugom. Tada žena iščeze. Isplakah više suza nego što je bog ikad mogao da zatraži zbog toga.* Rembo još kaže da je pojurio za njom u veliki vrt pod snegom, ali uzalud. On zna da se ona više neće vratiti, jer *trenutak dobrote mora da se obnavlja sporije nego zvezda.* Vidimo da se nezavisno od bilo koje stvarne žene javlja Ljubav sama po sebi, ona što nadahnjuje sve živo, ona što pokreće zvezde. Ona je kosmički princip, ona je revolucija samog bitisanja koje tu *zabludelu* dušu isključuje iz njenog večitog kretanja.

A što se tiče razloga tog isključenja, Rembou ni on nije nepoznat: to je *porodična svetiljka* čija pojava kvari i narušava njegov srećno uspostavljeni odnos sa onim što postoji. U *gradu,* pisaće Rembo u *Boravku u paklu, blato bi mi se odjednom prikazalo crvenim i crnim, kao ogledalo kada se lampa kreće kroz susednu sobu*... Dušman koji ga je odvojio od svake stvarnosti — bila je majka.

Kej Madlen u Šarlvilu

Stoga *Pustinje ljubavi* predstavljaju jednu veoma tužnu ispovest: *silno sam plakao zbog svega toga.* (...) *Pustio sam da s tom noći iz mene isteku sve suze* (...). *Tada sam se zaista više naplakao nego sva deca sveta.* To je ono *Al' proplakah mnogo!* iz *Pijanog broda,* koje ovde otkriva svoj smisao, svoju trajnost i svoju dubinu. A to dete u *Pustinjama* je isto ono dete sa kraja velike pesme, dete uvek željno da se sponom obostrane ljubavi veže za neko biće, za neki konačni horizont, za neko mesto. On, koji je porodicu, kuću, zemlju podnosio kao izgnanstvo, prazninu, hteo bi da mu *trenutak dobrote* najzad opet da neko mesto u svetu, pa ma koliko skromno ono bilo. Takvu je ljubav, opet osvojenu u njenom ognju, na njenom panskom izvoru, on zatražio od Vizije. Ali *plemeniti minuti,* on je to tada shvatio, ni izdaleka nisu vratili plamen u njegov život, — oni su

samo iscrpli čitavu njegovu snagu, skrhali tako njegov nervozni otpor, konačno uništili njegovu slabačku sposobnost da živi u društvu drugih ljudi i da se s njima uzajamno voli. Kad se nem, *u prnjama*, unezveren, vrati iz onoga što naziva *srećom*, kakve mu mogućnosti ostaju da u svom opštenju sa onima koje voli uspostavi poverenje u sebe koje mu nedostaje.

Drugim rečima, želeći da ponovo nađe stvarnost u svojoj dubini, u svojoj biti, on je utoliko više gubi kao sklad i zajednicu s drugima. To će jednom i da kaže u prologu za *Boravak u paklu*, gde je prvobitni, *pravi život*, nazvan uživanjem *svih vina*, same suštine bivstvovanja, ali takođe — tajanstvene li koincidencije — i zajednicom u ljubavi. Ko je sposoban da to napiše, shvatio je da lepota i snaga ne mogu da se obnove u neslozi. *Skladni život*, pisao je već Rembo o Grcima u pismu Polu Demeniju. A taj život Grka se izrodio, ta je lepota, istina, *jednog dana* postala *gorka*, ali pobuniti se protiv njihove sadašnje bede, vređati ih pod izgovorom Neznanog, biti mržnja pre nego što se postalo Ljubav, zar je to zaista način da se ponovo uspostave prvobitna sreća i ljubav? Zar to ne znači još malo više isključiti sebe sa velike zabranjene gozbe?

Možda nas poezija, bacajući nas čitave u potragu za jedinstvom, u najapsolutnijem mogućem odnosu sa samom prisutnošću bivstvovanja, samo odvaja od drugih bića, uspostavljajući dvojstvo za koje smo mogli pomisliti da je nestalo. Možda je poezija samo ćorsokak. Možda nalazi svoju istinu samo u priznanju neuspeha.

Ali ta istina, bar u ovom trenutku, ne može da uteši Remboa. Malo je njemu stalo do toga da se iskaže, on uvek teži spasenju.

IV

A u perspektivi tog željenog i nepristupačnog spasenja on sada vidi sebe kao zarobljenika jedne užasne protivrečnosti. S jedne strane ta sreća, iluzija nekoli-

kih minuta, i težnja k njoj, koju će ubuduće doživljavati kao potrebu, a koja je u stvari poprimila karakter prokletstva, poroka. *Bio sam onaj koga je osudila duga. Sreća je bila moja sudbina, moja griža savesti, moj crv. Moj je život suviše ogroman da bi bio posvećen snazi i lepoti.* U toj „duzi" treba da prepoznamo bogojavljenje „boja" pozdravljeno u početku *Pijanog broda:* istovremeno skidanje pečata sa prividnosti i pucanje ogromnih vizionarskih vidika, i rađanje nade koju je Rembou, kako mu se činilo, pružala opažena svetlost.

A s druge strane — osećanje zablude. *Pošto nije voleo žene, — iako pun krvi! — on je odgojio svoju dušu i svoje srce, celu svoju snagu, u čudnim i tužnim zabludama.* Tu je dakle potreba, ali tu je i očevidnost koja je osporava, i iz tog sukoba, maja i juna 1872, nastaju oklevanje i smetenost. Najnejasnija pesma iz tog doba — mada na prvi pogled ne izgleda takva — zacelo je pesma *Majski barjaci.* Pesma o letu, ali i o očajanju tog divljeg i sivog godišnjeg doba, a uprkos svemu plavetnilo i zelenilo ironične prirode, — pravi put kroz *mračnu Himeriju, domovinu mrtvih.*

Na blistavim granama lipe
Boléšljivi zov roga mre.
Ali duhovnih pesama glas
Lepórša među ribizlama.
Nek nam sred žila smeje se krv,
Evo se zapliću vinogradi.
Lepotom anđela nebo sja
Dok se pričešćuju azur i val.
Izlazim. Umreću na mahovini,
Ako me rani sjajni zrak.

Strpljiv biti, dosadu znati
Mnogo je lako. Glup je moj jad.
Neka me zanosno leto veže
U svojih srećnih kola spreg.
Neka, Prirodo, dugo zbog tebe
— Manje sitan i samotan — mrem.

Umesto što pastire skoro
Smešnom smrću dariva svet.

Nek me iscrpu godišnja doba.
Tebi se, Prirodo, vraćam ja;
Dajem ti glad svoju, svu svoju žeđ,
Pa, ako želiš, napoj, nahrani.
Obmanut nisam; precima se smeje
Onaj kom smešan je sunčani sjaj.
No meni nikad do smeha nije,
I neka vlada nevolja ta.

Postoji, kažu ti stihovi puni očajanja, uzaludno strpljenje Vizije, i čama, hiljade patnji zbog njenog neuspeha. Ali zašto ostati njen zarobljenik, kad se možemo baciti u vreme koje ubija, pristati na smrtonosna godišnja doba sa mračnom radošću apsolutnog očajanja? *Precima se smeje onaj kom smešan je sunčani sjaj*, piše Rembo, i taj neobični stih hoće da kaže, kao i *Pustinje*, da se ne može odvojiti ljubav prema bivstvovanju od ljubavi prema bićima, da se ne može doživeti jedna od njih kada smo lišeni druge — ali jedinu pravu svrhu te misli ovaj put predstavlja ponosito odbijanje svake ljubavi. *Majske barjake* možemo smatrati za ekstazu nesreće, ekstazu koja sopstvenu prazninu pretvara u svoju radost. To je napuštanje gladi i žeđi, svake iluzije i svake nade — napuštanje iz koga će bar iskrsnuti izvesna sloboda.

Možda će Rembo jednog dana dospeti do tog delotvornog očajanja, do te lucidnosti, do tog pravog i poslednjeg odlaska. Kad napusti Evropu, možda će one reči — *I neka vlada nevolja ta* — staviti tačku na njegovu sudbinu. Ali u ovom trenutku on nije tako odrešito kao što tvrdi odlučio da odustane od života. Pesma *O vremena, zamci stari*, koja, uostalom, u *Alhemiji reči* dolazi posle priznanja o fatalnosti sreće, odaje pre rezignaciju. Istina je, ta *sreća caruje u telu, duši*, ona je ugušila svaki *napor* ka spasenju. Ona je lišila *reč* one suvislosti koja je možda odraz, možda i

Luksemburški kvart pre 1900. →

predznak harmonije. Ali ko može da izmakne iskušenju sreće? Ovde, van zamaka i godišnjih doba (pravog mesta i vremena za život zasnovan u apsolutnom), taj pristanak je svakako samo *mana* urođena svakoj ljudskoj duši. Rembo ovde manje mrzi sebe nego u *Majskim barjacima*, bliži je melanholiji nego gorčini, spremniji da u danu koji sviće — *ad matutinum*, pri *Christus venit* — opet popusti nekoj nadi.

Nada se otvoreno pojavljuje — prihvaćena — u *Pesmi s najviše kule*. Sa istim akcentom melanholije, ta *studija ništavila*, ta pesma bliska Neznanom, predstavlja još jedan pokušaj duhovne biografije. Mi sada shvatamo šta znače reči *uzmak, strpljenje, kula:* rastrojstvo, život koji je hteo da ponovo nađe plamen, ali koji je uspeo samo da se nepotrebno zatvori u potragu za iluzijom. I pesma otkriva kakva je navika došla sa srećom i kakvu je pustoš načinila:

I livada tako šalje,
Prepuštena zaboravu,
Sve bujnije i sve dalje
Miris, korov, cvetnu travu,
Dok prljavi oblak muha
Divlje zuji iz vazduha.

Udovištva, ah! tolika
Tako jadne duše te . . .

Ali nakon *udovištava* (a ko je pročitao *Pustinje* lako shvata tu reč), nakon osećanja zablude, mi odjednom začujemo reči klonule od nade:

Ah! nek stigne onaj čas
Što zanosom prožme nas!

i prvu aluziju na neko novo sredstvo da se izbegne *sreća* i postigne spasenje.

V

Udovištva, ah! tolika
Tako jadne duše te,
Kojoj je sve blago slika
Naše Gospe Marije!
Zar do Device nam svete
Molitve još uvek lete?

Jedno od prvih Remboovih *udovištava* bilo je u tome što je Devica bila za njega, kao što on kaže u *Prvim pričestima,* samo *Devica iz knjige,* obična *slika,* bez ikakve vere. Ali maja ili juna 1872. on se u svojoj zbunjenosti ponovo okreće religiji svoga detinjstva.

To je nepobitno. *Morao sam putovati,* piše on, *otresti se čarolija koje su se skupile na mome mozgu. Nad morem, koje sam voleo kao da me ono moralo oprati od neke ljage, video sam kako se diže krst utehe.* Ali to ne znači da je Rembo ponovo stekao neku veru, nego jednostavno da je nakon pouka kabale sam neuspeh njegovog pokušaja oživeo u njemu izvesne moralne kat•gorije hrišćanstva. *Ja sam rob svog krštenja,* reći će on u *Noći u paklu.*

On je, ukratko, želeo da prevaziđe Dobro i Zlo, da bi se silovito upustio u otmicu nekadašnjeg Zlatnog doba. Međutim, nije uspeo. Poput Prometeja, on zacelo ima pravo da, posmatrajući sa humanističkog gledišta iz *Pisma vidovitog,* nazove sebe najplemenitijim i najnesrećnijim čovekom. Ali upoređujući se sa Luciferom, on može da pomisli da je pri tom nerazumnom činu počinio pre svega greh oholosti. *Sve smrtne grehe,* prišapnuće mu demon. A pohlepnost pre svega, izvestan posednički način da se bude koristoljubiv. Verujem da je Rembo u tom trenutku pomislio, ili hteo da pomisli, da je samo zbog tog egoističnog duha izgubio *trenutak dobrote;* i verujem da je ponovo počeo misliti o hrišćanskoj ideji *milosrđa,* kao o *ključu nekadašnje svečanosti*

Može li to zaista da nas iznenadi? Ja ne zaboravljam da milosrđe (čak i u najmaglovitijem smislu te reči) znači odustajanje od zahteva iz *Sunca i puti*, od programa Vidovitog, pa čak i od želja izraženih u *Pustinjama ljubavi.* Milosrđe neće zahtevati čak ni ono odobravanje koje je Rembo tako grozničavo očekivao od drugih, kad je kao pridošlica u Parizu ispoljavao toliku bezočnost, iz detinjaste želje da bude prihvaćen u potpunosti. Ali zar se u tom odustajanju ljubav ne može ponovo roditi, i zar to nije bitno? Možda je nekad i postojalo vreme blistave ljubavi, istovremeno ogromne bez preteranosti i sebične bez oholosti. Ali danas, pod vladavinom Hrista, tog *otmičara snaga,* možda je u granicama ljudskih mogućnosti samo nekakva paćenička, altruistička i neposednička ljubav? Neka međusobna pomoć prognanih, čijim će pružanjem oni bar moći da izbegnu samoću i da se malčice vrate u *stanje Sina Sunca?* Vratiću se na ta pitanja koja Rembo — *bezdušni,* ali koji isuviše voli — još uvek postavlja. On će ih u Belgiji i u Londonu, sa Verlenom, razmatrati na svoj uobičajeni način, nastojeći da ih proživi. Kad, zahvaljujući tolikim divnim pesmama, — onima iz proleća, možda najlepšim od svih koje su napisane na našem jeziku, — i zahvaljujući *Duhovnom lovu,* bude video kako se zaista rasvetljava istina njegovog srca.

On tog juna radi noću, i to su noći teskobe i sreće istovremeno. *Od ponoći do pet ujutro,* piše on Delaeu u pismu datiranom Junf. *Prošlog meseca, moja soba u ulici Gospodina-Kneza gledala je na vrt liceja Sen-Luj. Pod mojim uskim prozorom nalazila su se ogromna stabla. U tri ujutro sveća bi pobledela: sve bi ptice odjednom zagrajale na drveću: s radom bi bilo gotovo. Morao bih da posmatram stabla i nebesa zahvaćena tim neizrecivim prvim jutarnjim časom.* Pomišljamo na reči iz *Boravka: Sreća! Njen zub, smrtonosno sladak, opominjao me pri pevanju petla,* — ad matutinum, *pri* Christus venit, — *u najmračnijim gradovima.*

Slici tolikih nespokojnih ekstaza i razdirućih pitanja moram dodati još jednu, možda najdublju, sud-

binsku teskobu. Između *Pisma vidovitog* i *Pustinja ljubavi* razmak je jedva jedna godina, ali kad ih pročitamo pomislili bismo da ih deli čitav život. Autor *Pisma vidovitog* piše u budućem vremenu, jedan plan i jedan život su tek pred njim, vreme ga ne onespokojava; ali pisac Uvoda iz *Pustinja* upotrebljava samo prošlo svršeno, život mu izgleda okončan. Kako Rembo u 18. godini može da veruje da su mu zablude, pa ma kako *čudne* one izgledale, konačnog karaktera? On svakako mora da je o svemu odlučio pre kraja detinjstva, — i tu leži, uostalom, poreklo njegovog genija i žara s kojim je istraživao sva moguća rešenja i koristio sve svoje sposobnosti da bi, kao što je rekao Rec, grozničavo izdvajao ono što je neobično iz onog što je nemoguće. Ko želi da se izleči od rane zadobijene početkom detinjstva mora da sačuva detinju bezazlenost. Kad odraste, kad postane razuman, zaista će izgubiti svaku mogućnost. Rembo to zna, svestan je da njegove zablude mogu uskoro da mu postanu kobne; stoga ga i mori pomisao na mrtvilo koje ga obuzima. Evo pesme *Sram*, nastale u istom očajanju kao i *Pustinje ljubavi*[1]), ali sa zaista tragičnom mržnjom prema samom sebi. Bila je napisana bez sumnje jedne junske noći — i zacelo mnogo pre svitanja.

S r a m

Tek kad se rez u mozak spusti
Da ga preseče — u taj tren
Taj svežanj zeleni, beli, tusti,
Nikada zraku otvoren,

(Ah! On, treba da odseče
Svoj nos, i uši, usne skota,
Svoj trbuh! i da odaleči
Svoje noge! kakva divota!)

---

1) Sticanje svesti o sudbini iskazano je i u *Mihajlu i Hristini*. Da li će Vidovnjak, nakon svog *pobožnog sumraka i oluje crne*, stići u *žutu šumu i svetle doline*, mesto reintegracije života, pored *plavooke žene?* (V. *plavi cvet* iz *Sećanja.)* Ali *Hrist* se opet javlja da bi dokrajčio *Idilu*.

Ali, ne; ja mislim: dok
Rez ne pomogne glavi,
I ne lupi šljunak u bok,
I plamen creva ne preplavi,

Dosadno ovo dete,
Poput životinje lude,
Neće prestati da plete
Varke, i izdajnik bude,

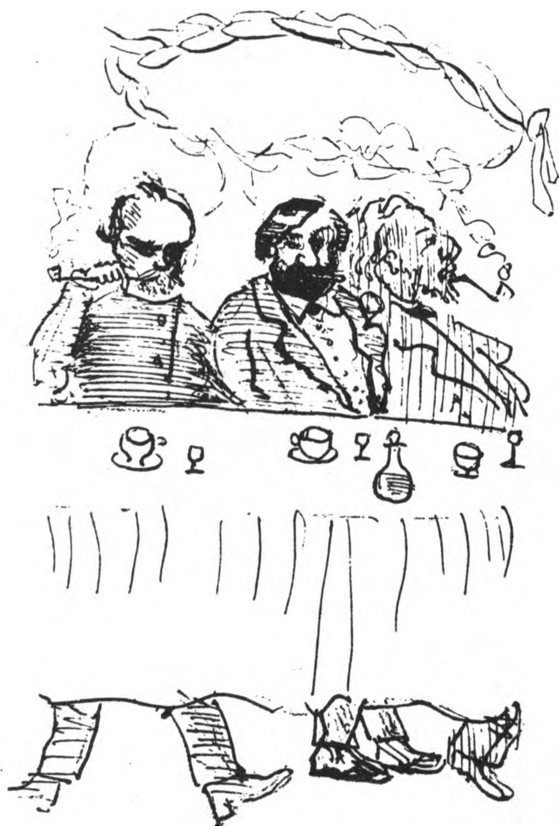
Ko mačak u Gori Kamenoj,
Kroz sve sfere smrad da digne!
Nek ipak na smrt mu, bože moj,
Molitva koja stigne!

Zaključiću u znaku ove pesme. *Sram* pokazuje do koje mere Rembo mora da je bio nesrećan. Uzimam tu reč u njenom apsolutnom smislu. Te nesreće moramo biti svesni bez obzira na položaj u kome Rembo može da se nađe ili na bilo koju ideju koju može pokušati da usvoji.

To će nas, uzgred budi rečeno, spasti od zablude da ga ne shvatimo ozbiljno. On piše *Sram* za vreme onih pariskih meseci kada se prepušta tolikim nepotrebnim iskušenjima, tolikim neslanim šalama, kada dopušta da ga izdržava neko često beznačajno stvorenje iz kruga „mirnih krvoloka" i „lola-osvetnika", kada u duhu parodija sarađuje u *Albumu zafrkanata.* I sve bi to moglo da prođe kao igra nehajnog duha, da se ispod te igre ne krije stalno, apsolutno, krajnje nespokojno iščekivanje, i da sve to nije, kao smrt iz Uvoda za *Pustinje,* nesumnjivo samo jedna *strašna i kobna nevinost.*

On odjednom odlazi, 7. jula 1872, vodeći sa sobom Verlena daleko od Pariza. Doduše, to putovanje, ako je verovati priči koju nam je ispričao njegov drug, po-

činje u znaku bekstva i gimnazijalskih lakrdija. Ja međutim ne sumnjam da je u pitanju ozbiljna odluka koju je Rembo doneo, i da on od tog trenutka gaji u duši jedan plemeniti naum, ne manje važan od onoga koji je nedavno bio izložen u *Pismu vidovitog*.

»Trojica« sa večere kod »Dobričina-prostaka«: Verlen, Valad, Mera (crtež Pola Verlena)

Pothvat sa milosrđem

Rembo se zbližio sa Verlenom naročito poslednjih meseci u Parizu, kada je izašla na videlo sva lažljivost i pogubnost vizionarskog poduhvata.

To ne znači da se on ikada, počev od njihovog prvog susreta, povlačio pred Verlenovom željom za prijateljstvom. Već od njegovog neobičnog dolaska, zadivljeni Verlen mu je bio odan. Otkako je ardenski seljak izveo svoj oholi ulazak *u nanulama* u kuću njegovog tasta, Verlen je odolevao prekorima svoje rodbine i odlučio se da sledi Remboa u njegovoj opasnoj razuzdanosti. On mu se divi i ponovo se kraj njega odaje piću. On pretvara jedno istraživanje, čiju ozbiljnost ipak naslućuje, u neku vrstu igre i u nespokojnu bezbrižnost. Na proleće se obrazovalo jedno društvance koje se udaljilo od sveta pesnika i nije hajalo za umetnost. Tu su Rišpen i Foren, koji nosi nadimak Gavroš. U toj grupici prijatelja, drugovanje Remboa i Verlena može da se pokaže onakvim kakvo već odavno jeste, naime kao prava ljubavna veza. Ne znam da li to još iko želi da porekne. Dokazi ne nedostaju, počev od Verlenovih pisama, njegovih uslužno ispričanih snova i „licemernosti" koje on toliko ceni, pa do najnedvosmislenijeg znaka, negodovanja Verlenovog tasta i tašte i intervencije njegove žene koja primorava Remboa da se u martu vrati u Ardene, gde će ostati do maja.

Ali mada je očevidno da je Rembo s proleća 1872. već odavno delio sa Verlenom ono što naziva svojim *porokom,* ne verujem da je ta veza bila tako brzo prožeta onim strasnim osećanjima čiju uspomenu čuva,

Ugao stola, *od Fanten-Latura. Detalj: Verlen i Rembo*

Arthur Rimbaud, – juin 1872
P. V.

de Mémoire

izazivajući zabunu kod biografa, najčuvenije poglavlje *Boravka u paklu.* Homoseksualizam mora da je tih prvih meseci bio za Remboa samo jedan sastavni deo njegovog *smišljenog rastrojstva.* On je, da opet upotrebimo Remboovu reč, bio samo porok, i u tome treba videti pristanak s kojim se čovek u svakom stremljenju može odnositi prema mračnom delu bivstvovanja, prema onome što je mutno u stvarima i ličnostima, prema svemu što skeptično i sarkastično odbija bezazlenost ljubavi. Za prikraćenog, pobunjenog Remboa problem je u suprotstavljanju ne toliko jedne seksualnosti drugoj, koliko poroka (pa ma kakav on bio) svakom obliku ljubavi. Kao i izvesne bešćutnosti (ponekad možda i odvratnosti) svakom obliku uživanja. Njegov homoseksualizam dugo ostaje samo jedan od oblika izgnanstva u kome je i nastao; i zbog toga on baš i može da bude, u tom uvek iskrenom delu, istovremeno tako duboko ukorenjen i tako nedokučljiv. Doživljen kao sreća, on mora da je Rembou, u najapstraktnijem trenutku njegovog stvaranja, nametnuo svoje opsesije, svoj izbor. Doživljen kao pobuna, on ga je samo ponovo navodio na razmiljanje o univerzalnom. Porediću ga, misleći na te mesece rastrojstva, sa „svetošću" robijaša kome se Rembo toliko divio. Jer čak i *Skarednosti* imaju prizvuk tužne čistote, uprkos osećajnog užasa čiju bi vladavinu htele da nametnu.

Zašto uostalom da zanemarimo ono što nam sam Rembo kaže? Mada je njegova homoseksualnost bila zacelo duboko ukorenjena, mada je on zaista nije smatrao za moralni prestup, on ju je ipak, ne bez teskobe, opisao kao katastrofu druge ljubavi. One koju je još uvek želeo i koju je pokušao da upozna. Ona je *plavi cvet* koji se u *Sećanju,* pored *nepomičnog* čuna, suprotstavlja žutom materinskom *cvetu.* Ili ona *časak nošena žena* koja se pominje u *Milosrdnim sestrama. Jedne večeri,* pisaće on kasnije, *posadio sam Lepotu na kolena.* — *I našao sam da je gorka.* Morao je spoznati neku tajanstvenu zabranu; ona ga je bacila u *čudne i tužne zablude.* On će u *Zloj krvi* još govoriti o tom *poroku*

koji je kraj mene pustio svoje korenje patnje, još onda kad sam sticao razum, — koji se penje do neba, i tuče me, obara me, vuče me za sobom. Homoseksualizam je u njegovim očima i dalje negativna strast, gubitak, neuspeh.

Pa ipak, na tom horizontu bez ikakve mogućnosti, u tom svršenom činu njegove egzistencije, pojaviće se malo pomalo jedno drukčije osećanje.

Ono je na izvestan način već izraženo u jednoj pesmi bez naslova, napisanoj zacelo u Parizu, i čija čudna dijalektika, mešavina svesnih zaključaka i sna, zaista zaslužuje najveću pažnju:

Šta su za nas, srce, ti slapovi krvi,
Žar, i sva zločinstva, kad krike diže bes,
I jecaj celog pakla, što svaki poredak mrvi,
I vetra sa severa nad ruševinom ples,

I osveta sva? Baš ništa . . . ali ako nju
Želimo, smrt vam tada, kneževi, senatori,
Srušimo moć i pravdu, i istoriju svu!
Hoćemo krv da teče! Da zlatni požar gori!

Sve ratu zato daj, i osveti, i stravi,
Duše moj! Ujedajmo, opet, bez oprosta!
Republike sveta, neka vas udar smlavi!
Carstva i vojske, koloni, narodi, dosta!

Jer ko će dići vihor da razjareno pali,
Ako ne mi i naša takozvana braća?
Vatreni druzi, divno će da nam plaća
Večnost nerada, o ognjeni vali!

Svi kontinenti sveta, nestajte bez traga!
Naša osveta stiže svuda na vodi i kopnu!
A nas će same smrviti strašna snaga
Kada vulkani prsnu! I kad se mora propnu . . .

O prijatelji moji! — Da, srce, to su braća.
Napred, neznanci crni, iz zraka što nas guši.
O nesrećo! osećam, potres u meni jača,
I stara zemlja se trese, na vas! zemlja se ruši.

Polazna ideja ove pesme, njena izričita, ili, ako hoćemo, svesna misao, jeste da revolucija i rušenje poretka više ništa ne znače za Remboa, a da ih on ipak još uvek doziva i čak polaže pravo na njih. Zašto i dalje gaji tu želju čiji je cilj izgubio svoj smisao? Da li zato što rušilački napor ujedinjuje pobunjene ljude u jednom novom bratstvu? Da, ali ta ideja kao da je već prevaziđena mračnim nemirom pesme. U tim zadahtanim strofama Rembo sa skoro blagotvornim gnevom izlaže budućnost sve nemilosrdnijem pustošenju, sve elementarnijem plamenu, koji posle društvene zahvata i kosmičku sredinu i tone u prvobitnu i ravnodušnu tamu uz rušenje samih rušilaca. To je očigledno nemoguća budućnost, koja je shvatljiva samo u veštačkoj slobodi sna i koja se zajedno s njim kida. Na kraju pesme kao da se zaista nalazimo na vrhuncu jednog sna, i stoga nas ne iznenađuje kad nakon poslednjeg stiha, u jedinom rukopisu koji nam je ostao, pročitamo: *Ništa zato; tu sam; tu sam još uvek,* kao da se Rembo, probuđen, osvestio pred svojim još nerešenim problemima.

Tačno je da je Rembo pokušao da takvim snovima reši izvesnu protivrečnost koju je nejasno, ali svirepo iskusio. O svojoj braći iz borbe on kaže da može bar zamisliti da su oni to; naziva ih i *vatrenim druzima* i *crnim neznancima,* a sve to dovodi u sumnju njihovu bratsku realnost. On, znači, ne može izbeći saznanje da po svršenoj revoluciji solidarnost iz borbenih časova neće odoleti ozbiljnim problemima zajedničkog života. On stoga vidi budućnost tog bratstva samo u stalnom građanskom ratu koji će političku grupu pretvoriti u neku *crnu,* savršenu sektu. *O prijatelji moji! — Da, srce, to su braća.* Ovo iluzorno rešenje bar nam jasno kaže da je to bratstvo predstavljalo najveću Remboovu želju.

On je, čini mi se, tokom tih meseci posvećenih *vizijama,* pustio da izraste i sazre jedno osećanje sasvim drukčije prirode; potreba za zajednicom, za bratstvom; nada da će ono, kada se ostvari, nadoknaditi nedostatak bivstvovanja koji predstavlja rak-ranu našeg

vremena. Ta bi zajednica nastala ne iz *plamena,* koji zaista ne može da objedinjava, nego putem samilosti, iz same ljudske bede koju svi shvataju i svi dele. Osećanje zaista „hrišćansko", mada usmereno na borbu protiv nesreće kojoj je hrišćanstvo uzrok; ta zajednica bi omogućila poverenje u samog sebe, koje je čoveku potrebno kako bi mogao misliti na ponovno pronalaženje drugih oblika ljubavi. Ali u stvari i tu željno očekivanu zajednicu treba pronaći. Rembo je u Parizu video kako je malo dubine u književnim drugovanjima. On zna da čovek tu ostaje sam. Ustanovio je da posle neuspeha vizionarske ekstaze, kada se nevoljniji nego ikad vrati drugim ljudima, ne sme da se nada da će ga dočekati sa pravim osećanjem *milosrđa.*

Ali zar on ne može stvoriti to milosrdje time što će nekome biti onako privržen kako bi želeo da drugi budu njemu? Zar mu onaj lanac neuspeha i odsutnosti koji ga spaja sa Verlenom ne pruža priliku da zaista shvati jedno biće i da se oslobodi pomoću ljubavi? Ako se ne može primati, mnogo znači već to što se može davati; i ja verujem da je Rembo, u jednom trenutku čiju je uspomenu sačuvala *Luda devica,* naumio da se posveti jednom očigledno nesrećnom biću, žrtvi jedne bolesti, jednom izgnaniku, robu — da se poslužimo rečima iz *Skitnica* —, kako bi ga probudio za čudesno poverenje, kako bi ga, jednom rečju, spasao. *Ja sam zaista,* napisaće on znatno kasnije u toj pesmi, *Skitnicama, ... s potpunom iskrenošću duha, bio uzeo obavezu da ga vratim u njegovo prvobitno stanje Sina Sunca.*

Kukavni brat! Nije to neka strast zavladala Remboom, nego ideja o jednoj dužnosti i o jednom zadatku, na čijem horizontu on, i samo on, kao uvek, traži sebe. I — opet kao uvek — to je zadatak da se siromaštvo pretvori u bogatstvo, da se prihvati izazov stalnoga prokletstva. Pošto se ne može pobeći od hrišćanstva, treba živeti s njim, osvestiti se u milosrdju u kome je on otkrio način prilagodjavanja svom sopst-

venom paklu. Pošto žene ne žele, niti mogu, da postanu *milosrdne sestre,* treba sam postati *starija sestra*[1]), — kad se već ne može primati, onda pružati umirenje i ljubav. Pošto je Pariz bio samo razočaranje i laž, treba od samog odlaska učiniti sredstvo osvešćenja, opet postati *starinski putnik* koji se hrani *vinom iz pećina i biskvitom sa drumova,* što je moguće bliže prvobitnoj trezvenosti. A u svakom slučaju treba preći na delo, jer onoga koji je mesecima živeo kao *mesečar* delovanje samo po sebi približava prvobitnim izvorima. *On hoće da živi kao mesečar,* kaže onaj kritički duh koji bdi nad Remboovim lutanjima. *Zar će mu samo njegova dobrota i milosrđe dati pravo u stvarnome svetu?*

II

Ali putovanje nije ni ovaj put odgovorilo njegovoj nadi.

Mnoge fatalne okolnosti i dalje su pratile poduhvat; možda je to bila i navika na sticanje vizionarske *sreće* ili bar na pijančevanje, na mesečarske postupke, navika koja je u Belgiji i Londonu zatvorila putnike u isti onaj opasni život kao i u Parizu. Oni su po svoj prilici baš u Londonu počeli uživati opijum, pored ranijih hašiša i apsenta. Moguće je da su Rembo i Verlen posećivali kineske krčme u luci. Za duhovnu razuzdanost London je, uostalom, izvanredan grad. U svaki stvoreni plan on unosi svoje prostranstvo i svoj drugi horizont koji stvaraju trgovina i brodovi. Rembo je tu zavoleo ideju o jednom novom odlasku.

Ali očevidno je da su pravi razlozi neuspeha počivali u samom planu. Ko želi da nadje njihov opis, dovoljno je da pročita u *Boravku u paklu* poglavlje *Luđa devica,* u kome govori Verlen.

---

1) Tekst u *Boravku* kaže: *voljena sestra* (soeur aimée). Verujem da je u pitanju štamparska greška i da treba čitati: *Zatim bi se opet počeo ponašati kao mlada majka, kao starija sestra* (soeur ïanée). V.: »Jadno siroče bez starije sestre«, Verlen, *Zavet,* u *Saturnskim pesmama.*

Saslušajmo ispovest jednog bića sapatnika u paklu:

„O božanski supruže, Gospode, ne odbijajte ispovest najtužnije od vaših službenica. Ja sam izgubljena. Opijena sam. Nečista. Kakav je ovo život!

Oprostite, božanski Gospode, oprostite! Ah, oprostite! Koliko suza! I koliko će suza biti još docnije, nadam se!

Docnije ću upoznati božanskog Supruga! Rodila sam se pokorna njemu. Drugi sada može da me tuče!

Sada sam na dnu sveta! O moje prijateljice!... ne, ne moje prijateljice... Nikada buncanja ni slične muke... Baš je to glupo!

Ah, ja patim, vičem. Ja zaista patim. Medjutim sve mi je dopušteno, pritisnutoj prezirom srdaca najdostojnijih prezira.

Najzad, učinimo tu ispovest, iako ću je ponoviti još dvadeset puta, — ne manje sumornu, ne manje beznačajnu!

Ja sam robinja paklenskog supruga, onoga koji je zaveo lude device. To je zaista taj zloduh. To nije avetinja, to nije sablast. Ali mene, mene lišenu mudrosti, osuđenu, mrtvu na svetu, — mene neće ubiti! — Kako da vam ga opišem! Ja čak više ne znam ni da govorim. U žalosti sam, plačem, bojim se. Malo svežine, Gospode, ako hoćete, ako zaista hoćete!

Udovica sam... — Bila sam udovica... — ali da, nekad sam bila vrlo ozbiljna, i nisam se rodila zato da postanem kostur!... — On je bio skoro dete... Njegove tajanstvene prefinjenosti zavele su me. Da bih njega pratila, zaboravila sam sve svoje ljudske dužnosti. Kakav je ovo život! Pravi život je odsutan. Mi nismo na svetu. Ja idem kuda ide on, tako se mora. A on često plane na mene, na mene, ubogu dušu. *Demon! — To je Demon, znate,* to nije čovek."

Luda devica, vidimo, a to je tačno i u odnosu na čitavo ovo poglavlje, veruje da loše razume čudno biće koje je muči, i ne objašnjava ga. To je Remboova ironija ili njegova rezervisanost pred zagonetkom sopstvene sudbine. Ali ovaj će svedok, sa nepošted-

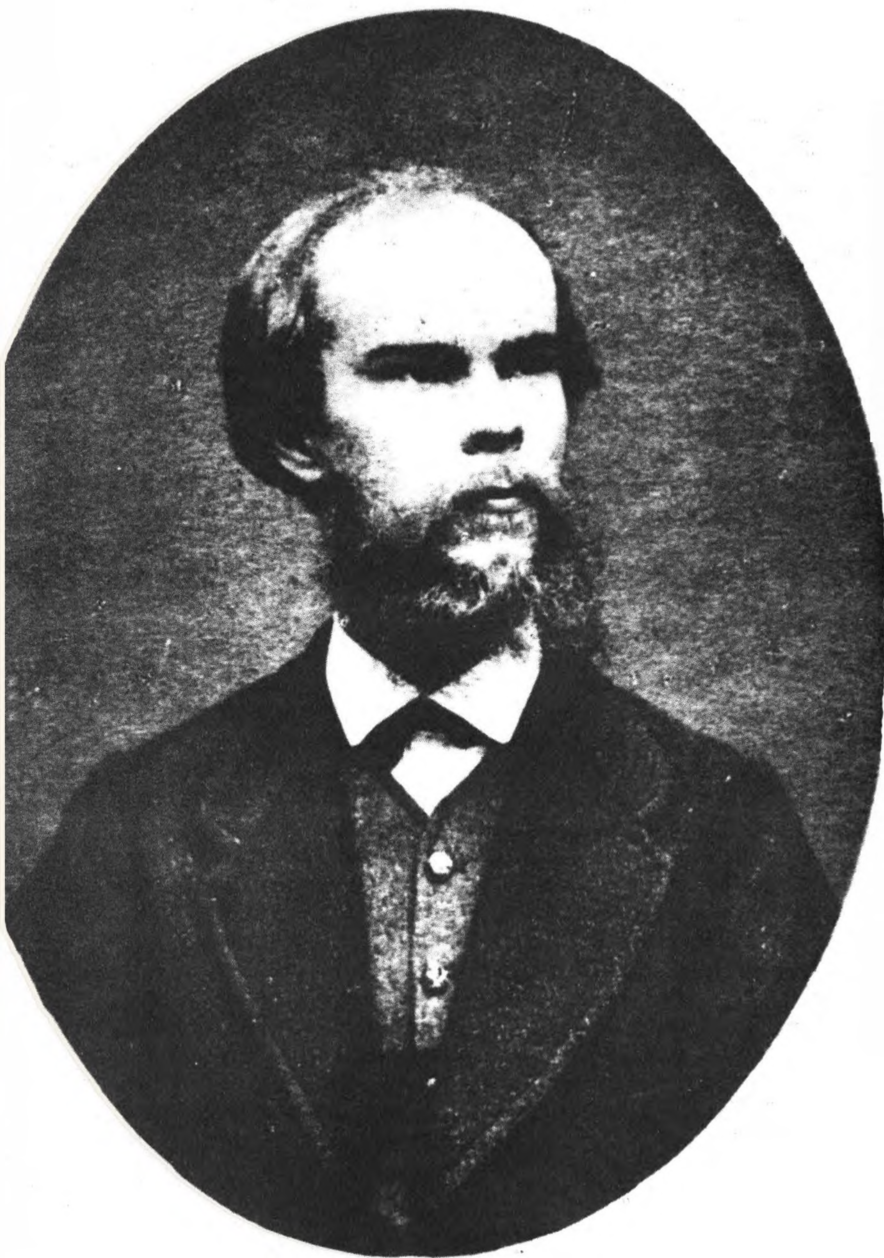

nošću kojoj nema ravne, opisati metamorfozu do koje će dovesti prvobitna namera da se bude milosrdan. Rembo je mogao zaželeti da prima bića i stvari onakve kakvi oni jesu, ali to nije tako jednostavno. *Avaj! Bilo je dana kad su mu se svi delatni ljudi pričinjavali igračkama grotesknih bunila; on bi se dugo, užasno smejao.* Ljudska apsurdnost je isuviše velika. Rembo može da je prihvati jedino nastojeći da je izmeni, i njegova ljubav postaje iziskivanje: *I on često plane na mene,* na mene, ubogu dušu. *Demon!* (...) *On me napada, provodi čitave sate nastojeći da me zastidi zbog svega što može da me gane na svetu, i razljuti se ako plačem.* Što više želi da spasava, on sad to više muči. Što više voli, on, poistovećujući se sa voljenim bićem, utoliko više progoni svojom mržnjom njegove slabosti. Ovo okrutno iziskivanje, kao i nedavna potraga za vizijom, samo je prikriven oblik trajnog odbacivanja sveta, a to Luda devica shvata: *Pored njegovog dragog zaspalog tela,* kaže ona, *probdela sam mnogo noćnih sati nastojeći da shvatim zašto je toliko želeo da se izvuče iz stvarnosti. Nikad nijedan čovek nije imao sličnu želju.*

Milosrđe, pokušaj povratka na putove pomirenja, opet se brzo pretvorilo u staru luciferovsku pobunu protiv činjenične stvarnosti. Neočekivanih li preobražaja! Zato što je hteo da oponaša boga milosrđa, božanskog supruga izgubljene duše, Rembo je postao samo njen *paklenski* suprug. Zato što je hteo da spasava, on ju je samo bacio u očajanje. Zato što je hteo da oslobađa, podjarmio je. Zato što je hteo da vrati jednog čoveka u *prvobitno stanje sina sunca,* on na kraju stvara mračnu himnu izopačenosti i smrti. *Slušam ga,* govori njegov drug iz *pakla, kako pretvara bestidnost u slavu, okrutnost u lepotu. „Ja sam od daleke rase: moji su očevi bili Skandinavci: oni su sebi bušili bedra, pili sopstvenu krv. — Izbošću čitavo svoje telo, tetoviraću se, hoću da postanem ružan kao Mongol: videćeš, urlikaću po ulicama. Hoću da poludim, da pomahnitam. Nikad mi ne pokazuj nakit, puzio bih i uvijao se na ćilimu.*

Hoću da sve moje bogatstvo bude poprskano krvlju. Nikada neću raditi..." Ta izgubljenost, ta pomračenost predstavljaju poslednji trzaj izopačenog milosrđa. A *uboga duša*, izmučena tom preteranom naklonošću, priznaje istovremeno svoju opčaranost i svoju tužnu nedoumicu: *Avaj! zaista sam zavisila od njega. Ali šta je on hteo s mojim mutnim i kukavnim životom? Čak i da me nije ubijao, nije me činio ni boljom. Žalosno ogorčena, rekla bih mu ponekad: „Razumem te." On bi slegnuo ramenima.*

Na njegovom su milosrđu neke čini... Utoliko više što mi dobro vidimo kakav uzor upravlja rečima i postupcima tog Remboa u Engleskoj, koji istovremeno voli i pati. Čujmo opet *Ludu devicu: Ponekad bi nekom vrstom razneženog narečja govorio o smrti koja pobuđuje kajanje, o nesrećnicima koji sigurno postoje, o mučnim poslovima, o odlascima koji razdiru srca. U ćumezima, gde smo se opijali, on bi plakao posmatrajući one što su nas okruživali, stoku bede. Podizao je pijance po ulicama. Za malu decu imao je sažaljenje zle majke.* Drugu jednu *zlu majku* sreli smo u *Sedmogodišnjim pesnicima.* A srećno detinjstvo — srećno jer je upoznalo *samilost* — mi smo naslutili u drugoj pesmi punoj uspomena, koju sam već citirao i koju ću opet morati da citiram, tako veliku svetlost ona baca na Remboovu sudbinu: Čoveče *običnog telesnoga sklopa, zar meso nije bilo plod obešen u voćnjaku, o detinji dani! telo riznica za rasipanje; o zaljubljenosti, pogibli ili snago Psihe?* Dok je dete bilo nejako, majka je bila nežna i svet mu je bio dat; sve dok nije postalo *čovečuljak*, svest koja uznemirava, pogled, ona mu je mogla biti odana ne poznajući zapreke u svojoj neurozi. Tako i on, Rembo, može potpuno da voli bednike i pijandure, one koji nemaju pogleda, one koji ga ne primoravaju da pred njima bude Artur Rembo. Ali pred razumnim bićem koje ga shvata i prosuđuje, pred onim očima koje, kako mu izgleda, odražavaju njegovo loše mišljenje o samom sebi, u njemu se ponovo javlja nespokojna duša

opore Vitalije Kuif, puna moralnih predubeđenja i nesnosnih bojažljivosti. Zar i on sam nije sklon pridikama? *Smrt koja pobuđuje kajanje, nesrećnici, mučni poslovi, odlasci koji razdiru srca,* — nema sumnje da su to bili lajtmotivi *Gospođe* i prvi znaci njenog vaskrsenja u njenom sinu.

III

Mnogih noći, kada bi me njegov zloduh ščepao, mi bismo se valjali, ja sam se borila s njim! — Često u noći, on bi se pijan smestio na ulici ili u nekoj kući, da me smrtonosno prestravi. — „Odrubiće mi zaista glavu; to će biti ogavno." Oh! ti dani kad on želi da hoda sa izgledom zločinca! Grubosti, svađe, nastupi odvratnosti, kao i novčane teškoće i fizički zamor pomračili su malo pomalo prvobitnu sunčanu ideju.

Do prvog rastanka došlo je krajem 1872, s ciljem da se onemoguće klevete, a Matilda Mote liši novog povoda za razvod. Rembo se za Božić vraća u Šarlvil. „Užasne li praznine", piše Verlen odmah svom prijatelju Lepeltjeu. Zatim, razbolevši se od gripa, misli da će umreti i zove Remboa, koji smesta dolazi i neguje ga s privrženošću za koju je bio sposoban u takvim slučajevima.

Do idućeg rastanka došlo je u aprilu, pod nedovoljno poznatim okolnostima. Spreman sam da verujem da je taj rastanak, iako bez stvarne svađe, imao karakter raskida, ukoliko se o tome može suditi po ogorčenju koje Rembo izražava u *Noći u paklu* zato što je bio toliko slab da nastavi zajednički život. Možemo smatrati da je pometnja u kojoj se nalazio bila na proleće još veća. On sada izgleda raspet između mračne privlačnosti zločina i opsesije Hristom koja je izražena u fragmentima njegovih „Jevanđelja". Bez sumnje je već smatrao da bi mu časovi presudnog razmišljanja u samoći mogli značiti veliku pomoć.

Pol Verlen u 22. godini

U svakom slučaju, znamo da je otišao pravo u Roš — na imanje gde mu se smestila majka — i tu, iscrpen od umora, neispavan, stenjući od užasa po čitave noći, ako je verovati Izabeli, on počinje rad na novoj knjizi. Aprila i maja, danju i noću, on piše *Pagansku* ili *Crnačku knjigu.* U jednom pismu upućenom Delaeu kaže: *Moja sudbina zavisi od te knjige za koju treba da izmislim još pola tuceta groznih priča...* Moguće je da je već napisao najduže od devet *priča* iz *Boravka u paklu: Zlu krv* i *Alhemiju reči* svakako, a možda i *Ludu devicu,* te stranice zasićene sećanjima na Verlena, ali gde ipak nema nikakve aluzije na rasplet koji se još krije pod nepredvidljivom logikom sudbine.

Međutim Verlen, ne bez izvesnog cilja, dolazi blizu granice Ardena; ponovo sreće Remboa. I 27. maja obojica opet odlaze u London.

Šta se zbilo? Da li je Rembo tako postupio prosto iz slabosti, ili nije imao snage da završi knjigu, ili je pak osećao da nema ništa da pruži Verlenu u zamenu za njegovu privrženost?

U svakom slučaju, ako imamo u vidu započeto razmišljanje i stečeno iskustvo, shvatićemo da ovo putovanje predstavlja samo ponovni pad i da ne vodi nikuda. Zajednički život u mesecima koji nailaze biće burniji nego ikad, prepun sarkazama i besa. Rembo ne može da oprosti sebi što je izdao svoj plan. On piše *Noć u paklu,* gde govori o nesreći čoveka koji je zarobljenik sopstvene sudbine: *Nazirao sam povratak dobru i sreći, spasenje. Zar mogu opisati svoje priviđenje, kad vazduh pakla ne podnosi himne! To su bili milioni divnih bića, jedan ljupki duhovni koncert, snaga i mir, plemenite težnje, i šta znam još!*

Plemenite težnje!

I to je još uvek život! — Ako je osuda večita! Čovek koji želi da se osakati zaista je proklet, zar ne?... U skicama čitamo i ovo: *Ah! plemenite težnje! moja mržnja. Opet se bacam u pomahnitali život, u krvavi gnev, životinjsko živovanje...* Nikad Rembo nije bio

tako mračan kao tokom tih sedmica. Dvostruko očajno biće, koje Verlenu pravi scenu za scenom, tako da ovaj, zamoren od tolike nepravde, nakon jedne svađe odjednom napušta stan i još jednom se ukrcava na brod za Belgiju.

Verlen i Rembo u Londonu, crtež Regameja

IV

Nema ničeg uzbudljivijeg od dvaju pisama koja je Rembo tada uputio odbeglom prijatelju.

I to stoga što se u njima najpre vidi kako se pomalja mogućnost sreće, ali i kako se ta mogućnost odmah zatim gubi, i to verovatno zauvek. Kad je Rembo shvatio da ga je Verlen napustio — potrčao je u luku i uzalud mu sa keja davao znak da se vrati. Pomislivši da Verlenov odlazak otkriva istinsku patnju, poverovao je da je zaista voljen, i nikad kao tada nije bio tako gotov da odbaci svoje nepoverenje, egoizam i oholost. Evo prvog pisma:

London, petak posle podne.

Vrati se, vrati se, dragi prijatelju, jedini prijatelju, vrati se. Kunem ti se da ću biti dobar. Ako sam ružno postupio prema tebi, to je bila šala koju sam sebi bio uvrteo u glavu; neopisivo se kajem zbog toga. Vrati se, sve će biti sasvim zaboravljeno. Kakva nesreća što si poverovao u tu šalu. Evo dva dana neprestano plačem. Vrati se. Budi hrabar, dragi prijatelju. Ništa nije izgubljeno. Treba samo da obaviš isto putovanje natrag. Mi ćemo ovde zaista hrabro i strpljivo nastaviti život. Ah! preklinjem te da tako uradiš. To je uostalom i za tvoje dobro. Vrati se, naći ćeš ovde sve do čega ti je stalo. Nadam se da si dosad shvatio da u našoj prepirci nije bilo ničega stvarnog. Užasnog li trenutka! Ali kada sam ti davao znak da napustiš lađu, zašto se nisi odazvao? Zar smo dve godine živeli zajedno da bismo dočekali taj trenutak! Šta ćeš da radiš? Ako nećeš da dođeš ovamo, želiš li da te ja potražim tamo gde si sad?

Da, ja sam svemu kriv.
Oh! ti me nećeš zaboraviti, je li?
Ne, ti ne možeš da me zaboraviš.
Ti si mi još uvek prirastao za srce.

Reci, odgovori svom prijatelju: zar više ne treba da živimo zajedno?

Budi hrabar. Odgovori mi brzo.
Ja ovde ne mogu dugo ostati.
Slušaj samo glas svog dobrog srca.
Brzo, javi mi da li da pođem k tebi?
Tvoj do kraja

REMBO

Odgovori brzo: ja ovde mogu da ostanem samo do ponedeljka uveče. Nemam više ni penija; ne mogu ni ovo pismo da predam na poštu. Tvoje knjige i rukopise poverio sam Vermeršu.

Ako ne budem mogao da budem opet s tobom, prijaviću se u mornaricu ili u vojsku.

O vrati se, ja plačem već satima. Javi mi da dođem k tebi. Javi mi to, pošalji mi telegram. — Treba da otputujem u ponedeljak uveče. Kuda ćeš ti? Šta ćeš da radiš?

Ali i Verlen je njemu pisao, „na moru", javljajući mu da će još jednom pokušati da se pomiri sa ženom time što će joj zapretiti samoubistvom. A Remboov odgovor pun je umovanja koje otkriva tako reći konačnu ohladnelost.

Dragi prijatelju,

Imam tvoje pismo datirano „na moru". Ovog puta nisi u pravu, baš ni malo. Najpre, nema ničeg izvesnog u tvom pismu. Tvoja žena neće doći, ili će doći posle tri meseca, tri godine, ko zna? Što se tiče otezanja papaka, ja te poznajem. Čekajući ženu i smrt, ti ćeš dakle da se iznuravaš, da bludiš, da dosađuješ ljudima. Šta? ti još ne priznaješ da je gnev bio neopravdan s jedne strane kao i sa druge? Ali ti si taj koji je na kraju krajeva kriv za ovo, jer si čak i posle mojih dozivanja istrajao u svojim pogrešnim osećanjima. Misliš li da će život biti prijatniji s drugima nego sa mnom? Promisli o tome! — Ah! sigurno da neće!

Dobio je potvrdu da je Verlen sušta pasivnost i slabost; da mu je potrebna naklonost drugih, ali da sam

ne može da pruži to blago ljubavi. Međutim, isključivo zato što je i sam slab i len da izvrši ona preispitivanja koja iziskuje trenutak, Rembo moli Verlena da se vrati, a zatim mu se pridružuje u Brislu.

Ne želim da još jednom pričam belgijsku „dramu" i kako je Verlen, pijan, ispalio dva revolverska hica na Remboa koji mu je najavio svoj odlazak. Time je sudbina jednostavno stavila tačku na traženja koja su privedena kraju.

Rembo je zadobio laku ranu na zglavku i lečen je u briselskoj bolnici, a Verlen je zatvoren i osuđen primernom kaznom od dve godine. To je rasplet, neuspeh pokušaja da se bude milosrdan, znak da je Remboova privrženost nesposobna da se pretvori u stalno odbacivanu realnost ljubavi. I, što je još ozbiljnije, to je skoro kraj detinjstva. Jer Rembo sad ima prošlost, uspomene, njegova svest nosi one ožiljke koji dečju virtualnost pretvaraju u ono što se zove „život". Hoće li se on odsad morati da zadovoljava time što će se pokoravati pobedonosnoj neumitnosti? Ili se možda još može nadati da će se obuzdati i u poslednji čas nastaviti i uspešno dokrajčiti ono samoispitivanje koje je počeo u lucidnim danima u Rošu, onu najvažniju i konačnu knjigu koja je već trebalo da mu nametne svoj zakon?

On napušta Brisel, bez sumnje peške, i poslednjih dana jula stiže u materinski dom. Nekoliko nedelja kasnije, ako je verovati datumima naznačenim na poslednjoj strani knjige, završio je pisanje *Boravka u paklu.*

À

Arthur Rimbaud.

P. V.

Londres mai 1873

~~P. V.~~

Posveta za Romanse bez reči, *od koje je Verlen odustao 1874.*

Fausse conversion.

Jour de malheur ! J'ai avalé un fameux gorgée de poison. La rage du désespoir m'emporte contre tout la nature les objets, moi, que je veux déchirer. Trois fois béni soit le conseil qui m'est arrivé. Mes entrailles me brûlent la violence du venin tord mes membres, me rend difforme je meurs de soif. J'étouffe, je ne puis crier. C'est l'enfer l'éternité de la peine. Voilà comme le feu se relève. Va démon va, ~~diable~~ ~~va Satan~~ attise-le. Je brûle comme il faut, c'est un bel et bon enfer.

J'avais entrevu le ~~salut~~ la conversion, le bien, le bonheur, le salut. Puis-je décrire la vision, on n'est pas poète en enfer. Dès que c'était l'apparition des milliers d'opéras charmants, un admirable concert spirituel, la force et la paix, les nobles ambitions, que sais-je !

Ah ! les nobles ambitions ! ma haine. ~~R~~ L'existence enragée : la colère dans le sang, ~~la~~ l'abêtissement ~~—~~ C'est encore la vie ! Si la damnation est éternelle. C'est ~~—~~ C'est l'exécution des lois religieuses pourquoi a-t-on semé une foi pareille dans mon esprit. ~~Mes~~ parents ont fait mon malheur, et le leur, ce qui m'importe peu. On a abusé de mon innocence. Oh ! l'idée du baptême. Il y en a qui ont vécu mal, qui vivent mal, et qui ne sentent rien ! C'est mon baptême et ma faiblesse ~~dont~~ je suis esclave. C'est la vie encore ! Plus tard les délices de la damnation seront plus profondes. Je reconnais ~~bien~~ la damnation. Un homme qui veut se mutiler est bien damné n'est-ce pas. Je me crois en enfer donc j'y suis. Un crime, vite, que je tombe au néant, par la loi des hommes.

Tais-toi. Mais tais-toi ! C'est la honte et le reproche qui sont ~~à côté~~ de moi ; c'est Satan qui me dit que son feu est ignoble, idiot ; et que ma colère est affreusement laide. Assez ~~tais~~ toi ! ce sont des erreurs qu'on me souffle à l'oreille, les magies, les alchimies, les mysticismes, les parfums faux, les musiques naïves. C'est Satan qui se charge de cela. Alors les poètes sont damnés. Non ce n'est pas cela.

Et dire que je tiens la vérité. Que j'ai un jugement sain et arrêté sur toute chose, que je suis tout prêt pour la perfection. ~~—~~ L'orgueil ! à présent. Je ne suis qu'un bonhomme en chapeau de matelot de Dorothée. ~~—~~ mon Dieu, mon Dieu. J'ai peur, pitié. Ah ! j'ai soif, ô mon enfance, mon village, les prés, le lac sur la grève le clair de lune quand le clocher sonnait douze. Satan est au clocher. Que je deviens bête. Ô Marie Sainte Vierge ~~—~~

~~fausse prière~~

Boravak u paklu

Boravak u paklu je samoispitivanje, preduzeto u trenucima pometnje, ali privedeno kraju sa upronošću i strogošću svih metafizičkih poduhvata kojih se Artur Rembo prihvatao; on je i pokušaj odgovora koji bi Rembo hteo ovaj put definitivno da pruži na pitanje o problemu promene života.

O ovom problemu govoriće ubudeće tri neuspeha, najavljena i suočena već u poglavlju *Zla krv,* a opisana u poglavljima koja slede. Neuspeh poduhvata sa vidovitošću koja *oslobađa od svakog morala* opisan je u poglavlju *Bunila, II,* koje nosi naslov *Alhemija reči.* O neuspehu poduhvata s milosrđem ili ponovnog otkrića morala ljubavi — priča *Luda devica* u poglavlju *Bunila, I.* Najzad, neuspeh težnje ka istini, doživljen stoga što je Rembo iz slabosti uporno ostajao pri svom vizionarskom rastrojstvu i onda kad više nije verovao u njegovu moć, kao i pri svojoj vezi sa Verlenom kad je već shvatio slom. Ovaj poslednji neuspeh je bez sumnje najbolniji, i u *Boravku* Rembo baš njega najžešće optužuje.

Ali mislim da treba naglasiti, a to je i jedan od najvažnijih ključeva za raspravu koja počinje, da Rembo piše *Boravak u paklu* isključivo za sebe. *Moja sudbina zavisi od te knjige,* pisao je Delaeu. Potrebno mu je da nađe sebe, da se osvesti, da svojoj volji ponudi neku nagodbu za godine koje dolaze, a onaj koji piše pod tako surovim pritiskom ne brine se mnogo hoće li biti čitan. Nek kao dokaz tome posluže tolike zamašne elipse, tolike svesno lične aluzije, rasute svuda po tim stranicama; kao i činjenica da Rembo, koji nema novaca,

Stranica iz skica za Boravak u paklu

poverava svoj rukopis jednom štamparu. On zna da će od štampara, sve dok ne plati knjigu, dobiti samo pet-šest primeraka, ali i da će oni biti dovoljni da zamišljeni dokument stekne objektivnu vrednost i uzmogne da živi svojim sopstvenim životom, nezavisno od njega.

Koje je poetsko delo, uostalom, ikad bilo stvarano zato da bi „saopštilo" neko osećanje, neko saznanje, neku misao? Pesnik nastoji da otkriva, da proverava, što će reći da proživljava a ne da saopštava — saopštavanje će doći kao posledica. Osim toga, njegova je jasnoća veoma bliska njegovim zagonetkama. Jasan kad želi da ga upoznaju, on prećutkuje ono što već zna. Ali velik je upravo po onoj samoći koju traži. Kroz njegovo mračno primicanje blista njegova istina. I ako završena pesma ima neku vrednost za sve ljude, to je stoga što je njen stvaralac jedino želeo da kroz svoje lično iskustvo bude čovek.

Boravak u paklu ilustruje, za naše dobro, taj stalni zakon poetskog stvaranja. Neka izdanje Pot, koje nikad nije bilo u trgovačkom opticaju, a ipak je čuveno, bude njegov simbol. Zato što se ogradio svojim nespokojstvom, Rembo je bio u stanju da dosegne univerzalno.

Utvrdivši to, pređimo na samu knjigu. To je, kao što se suviše isticalo i suviše zaboravljalo, nejasno štivo, ali ta nejasnost je bremenita smislom. Ona označava istovremenost misli koje — kao ni u Remboovom životu — nisu ničemu podređene niti svrstane u neki konačan red. Mnoge elipse na primer (*O moje samoodricanje, o moje čudesno milosrđe! Međutim, na ovom svetu!*) govore da su neposredne spoznaje mnogo istinitije, mnogo realnije nego sva dijalektika koja bi mogla pokušati da ih pomiri. *Boravak u paklu* nije toliko jedna uobličena misao koliko uzajamno kušanje ideje i onoga koji je stvara, bitka bez predaha koja se ponekad u svojoj plahovitoj žestini više ne razlikuje od pomame jednog plesa.

Koje su to protivrečnosti? Sad kad mu se iskustvo sastoji od inhibicija, od neumitnosti, od onoga što Rembo naziva svojim *apetitima,* svojim *porocima,* svojim

Omot originalnog izdanja Boravka u paklu

A. RIMBAUD

UNE

SAISON EN ENFER

PRIX : UN FRANC

BRUXELLES
ALLIANCE TYPOGRAPHIQUE (M.-J. POOT ET COMPAGNIE)
37, rue aux Choux, 37
—
1873

paklenim stanjem, one su pre svega u sukobu činjenica — tako svirepih, tako trajno ovozemaljskih — i težnje ka spasenju. Ali one su i u želji da se ne prokune život, tako uzbudljivoj u ovoj knjizi koja je prepuna tako opravdane tuge, — želji koja se, večito zapostavljana, ipak uvek ponovo rađa. Protivrečnosti, ukratko, između snage i bede, između potpune usamljenosti i neumorne nade. Kao nekad u *Suncu i puti*, ali sad bez rastrojstva i bez ikakvih *muka*, Rembo je veran ideji *snage i lepote*, tih dveju vrlina jednog života koji zna da ulije pouzdanje i da u okvirima prirode teče bez ikakvih stega.

Šta bi s njim uostalom bilo da je odustao od svoje nade? On je shvatio — pokušaću da to pokažem — da protivrečnost predstavlja neumitnost stvarnosti, i pokušaće da joj nađe mesto u svom srcu i svom duhu. Tako da ćemo i mi morati da prihvatimo ta stremljenja koja se sukobljavaju, da zavolimo te oluje jedne plahovite misli. Njene izraze, zaista, ne treba izdvajati za neki metafizički katalog, nego, rekao bih, treba pre da se ožive njeni sudari u samom nastajanju *Boravka*, koje odvlači sve za sobom u svoje krugove, i iscrpljujući se bez pobede, postaje mnogo bliže pravoj Remboovoj istini nego bilo koja formulisana ideja. Pokušaću da dam jedno trajno tumačenje tih stranica, koje su iako malobrojne, ipak postale, ne zbrisavši ni jednu od ljudskih dvosmislenosti, jedna od naših tako reći svetih knjiga.

II

Poglavljem *Zla krv*, koje je bez sumnje napisano najranije, *Boravak u paklu* počinje u znaku Remboovog napora da definiše sebe u odnosu na druge ljude. Je li ono što je on ponekad tragično doživljavao kao suštinsku razliku — zaista apsolutno? Zar on nema, zar nikad nije imao sebi sličnih?

Na samom početku treba istaći način na koji je on time hteo da prevaziđe sebe. Bez sumnje je hteo da okuša sveopšti mir, poistovećujući se sa jednim od ljud-

skih tipova koji se sukobljavaju u društvu i njegovom istorijskom razvoju. U tome nije uspeo. Ali ta težnja, kao i sam taj neuspeh, bacaju svetlo na ostatak knjige, jer daju da se Rembo sagleda u njegovoj najistinitijoj perspektivi, perspektivi izuzetne jedinke.

Da sam bar imao neki raniji život bilo kad u istoriji Francuske! Prva misao Remboa, koji vidi — skoro bismo rekli našim očima — svoju neobičnost u sadašnjem trenutku istorije, ide onima koji su uvek bili isključeni iz nje. On u duhu doziva *nižu rasu*, onu koja nikada nije snabdevala likovima istorijske legende, pošto se nikad nije uzdigla iznad svoje lakovernosti i svojih nagona. *Gali su bili gulitelji životinjskih koža i u svoje vreme najnespretniji palitelji trava*, piše on. I dodaje: *Jasno mi je da sam uvek bio niža rasa. Ja ne mogu da shvatim pobunu. Grabež je bio svrha svih ustanaka moje rase: kao kad vuk ide na životinju koju nije on ubio.* Sve su to žakerije koje u stvari otkrivaju samo svoju sopstvenu nemoć — duhovnu kao i društvenu. *Geaci* su dopustili da ih vode u krstaške ratove, da ih isključuju sa *Hristovih saveta*, njih su istovremeno napustili i plemenita rasa i bog. Plemenit je onaj ko je znao da postane ličnost i ko stoga može, uprkos svojoj plahovitosti i svojoj nepravičnosti, da shvati slobodu, pojam spasenja i Hristovu reč. Dok je niža rasa — i u tome se sastoji njena beda — u isto vreme idolopoklonička i bezbožna, pohlepno željna boga (*Oblaporno čekam boga*, kaže Rembo. *Pripadam najnižoj rasi od pamtiveka*), i nesposobna za onu svest koja čoveku daje sredstvo za susret s bogom.

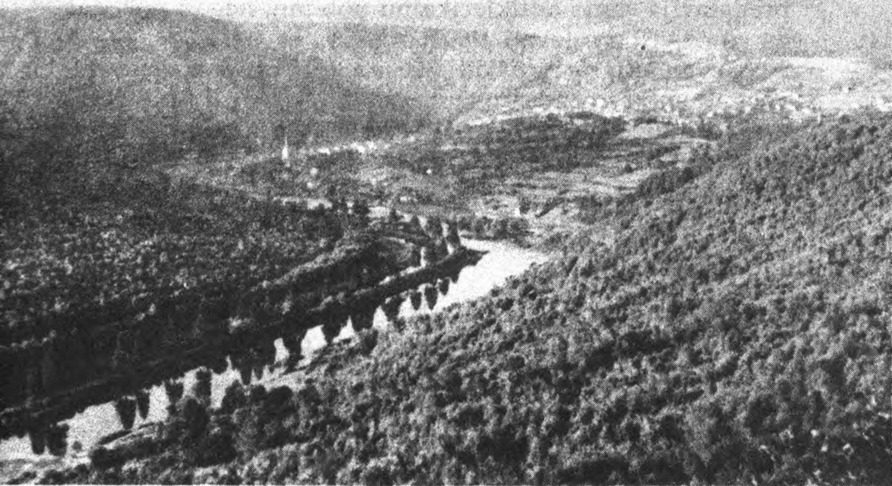
Vidimo da Rembo posmatra istoriju u svetlosti spasenja. Dočarao je *rasu* onih koji nisu domašili najvišu religioznu mogućnost, a sada otkriva da ti *geaci*, kojima je bog odbio da pruži *plemenitost* i *slobodu* — jedine puteve ka spasenju i ka subjektivnom suočenju sa bivstvovanjem — da ti *geaci* danas na nekakav čudan, kolektivni način pokušavaju da se i pored svega spasu, poistovećujući bivstvovanje i prirodu, i tražeći od nauke koja potčinjava prirodu, da im otvori vrata stvarnosti.

Nema više skitnica, nema nejasnih ratova. Sve je prekrila niža rasa, — ili narod, kako kažu, razum; narodnost i nauka. I još: *Mi idemo k* Duhu. Ima nečega mišleovskog ili kineovskog (više nego hegelovskog) u toj ideji o racionalnom realizovanju skrivene prirodne moći, a Rembo ne zaboravlja da ono mora da je započelo u znaku ne organizacije — niti rada — (niža rasa znači *lenost),* nego iracionalne želje da se izmeni život. Nauka budućnosti, zahvaljujući već samom svom poreklu u osećajnosti, još uvek predstavlja jednu religioznu pojavu. Pa čak ako ona i dalje bude nekakav paganizam, zar to neće biti samo stoga što će se u budućem društvu zajednicâ ponovo ispoljiti odsustvo one jedinke koju geak nikad nije ni predstavljao ni znao da predstavlja.

Ukratko, kao i Mišle, čiju je *Vešticu*[1]) zacelo čitao i divio joj se, Rembo smatra da hrišćanstvo, ta religija jedinke, nikad nije zaista tronulo neuglednu „galsku" masu. Ali bilo bi pogrešno misliti da se on tome raduje, ili da se ipak može nadati da će u tim geacima vere naići svoje bližnje. Naprotiv, uskoro ćemo videti kako ispoljava svoju dvostruku želju za jednim telom i jednom dušom, za spasenjem i za *slobodom u spasenju,* za nagonskim životom, praćenim svim radostima neposrednog uživanja, ali i za temeljito istraženom mogućnošću ličnosti. Njegova dvosmislenost i njegova nesreća sastoje se u tome što je on istovremeno prehrišćanin i biće koje oštro i požudno shvata mogućnost stvarnog uspona jedinke, čak i ako je ona nezavisna od hrišćanstva. Njemu njegova kob sad nalaže da se odvrati od te niže rase koja ga sputava i otuđuje (*Ja shvatam, a pošto ne znam da se izjasnim bez paganskih reči, voleo bih da ćutim*), ali koja ne deli njegovu želju i u kojoj se on nije prepoznao.

On, naprotiv, vidi, i na pragu ovog našeg doba ponavlja sebi, da *novo plemstvo,* ovaploćenje duha kroz nauku, kolektivno spasenje paganskog roda, ne može da zameni kaljenje za slobodu koje je bilo omogućeno, za-

1) V. Dodatak I.

Reka Meza

početo, a zatim izdano od strane hrišćanstva. I shvatajući da tako ostaje, možda među poslednjima, spreman da prihvati mogućnost verskog puta, on se, logično, čudi što ga je bog napustio: *Paganska krv se vraća! Duh je već blizu; zašto mi Hrist ne pomogne dajući mi duši plemenitost i slobodu. Avaj! Jevanđelje je prošlo. Jevanđelje! Jevanđelje!*

Tu vidimo i izvesno shvatanje istorije. Je li to ono ničeovsko „Bog je mrtav"? Ali za Remboa, kao i za Ničea bez sumnje, pitanje postojanja boga je sporedno, čak i besmisleno. Oni se obojica ograničavaju na konstataciju da više nema pomoći i da se u čoveku uvrežila izvesna težnja ka verskoj individualnosti, ka svesnom spasenju, bez ikakve božanske pomoći koja bi mu pomogla da učini poslednji korak. Bog, postojao on ili ne, više nema veze s nama. On samo naznačava Remboa, ne dovršava ga. Sa ovim poslednjim moderna svest je otpo-

čela gnostički opit napuštanja, i ono *Merde à Dieu* koje je Rembo pisao po zidovima Šarlvila 1871. očigledno ne predstavlja samo antiklerikalnu pobunu, nego i pokušaj da se oživi ono davno *Deus otiosus*.

Jevanđelje je prošlo! Više neće biti nikakvog odgovora, Rembo to sada zna, on zna da će između tog ćutanja i buduće anonimnosti *Duha* moći ubuduće da računa samo na sopstvene snage. Stoga on hoće da ih smesta okuša, počinjući jedno zaista *moderno* delo: pokušaj da se ostvari „božanski" život bez boga.

III

Zar ne treba da se spasavamo iz nevolje? Budući da se pred nama više ne otvara put ka ličnom spasenju, zar ne treba da se priklonimo najanonimnijim težnjama naše zaista zauvek niže rase? To je prva Remboova pomisao.

Evo me na armoričkome žalu. Neka gradovi uveče pale svoja svetla. Moj dan se svršio; ja napuštam Evropu. Morski vazduh će sažeći moja pluća; u izgubljenim podnebljima moja će koža potamneti. Plivati, mrviti travu, loviti, a naročito pušiti; piti pića jaka poput kipućeg metala, kao što su radili oni dragi preci oko vatara.

Vratiću se sa udovima od železa, mrke kože, besomučna pogleda: zbog moje maske misliće da pripadam jakoj rasi. Imaću zlata: biću dokon i surov. Žene neguju ove divlje nemoćnike što se vraćaju iz žarkih podneblja. Biću umešan u političke poslove. Biću spasen.

Spasen! Naslednik *gulitelja životinjskih koža* i *palitelja trava* mora umeti da se vrati svetu bitnosti — moru, Africi, netaknutim predelima — a zatim, prisvojivši drzovitu sposobnost delanja kojom će pretvoriti nezahvalnu prirodu u zlato, on će, u čulnoj anonimnosti osvajanja, moći da nametne kome bude hteo izvestan odnos gospodara i roba kojim će biti otklonjene teškoće hrišćanskog odnosa muškarca i žene. Toliko puta je rečeno da u tom pominjanju *divljeg nemoćnika* ima izve-

snog predosećanja buduće bolesti, ali ja mislim da Rembo tu aludira samo na svoju osećajnu manu, onu koju je već priznao u *Otetom srcu* i u *Pustinjama ljubavi*. Zar u jednom konceptu za *Zlu krv* nije napisao: *kad bi mi otvorili prsa, video bih svoje grozno bolesno srce?*

Moguće je međutim da je on želeo da zameni jednu svoju manu za drugu i da pomoću fizičke nemoći opet postane dete kakvo je nekad bio i predmet materinske brige. Da, možemo pomišljati da je on time spoznao i svoje najmračnije iskušenje. *Čovek koji želi da se osakati zaista je osuđen, zar ne?* napisaće on u *Noći u paklu*. Ali koliko je u tom slučaju još živa u tom lažnom primitivcu moralna svest jednog hrišćanina! I kakva opasna slabost još vreba u njegovom naumu! Rembo zaista odmah spoznaje ispraznost tog nauma. Na šta se odlučio kad je sebi nudio trave, alkohole i sve moguće čulne utiske? Jedna slična maštarija (u *Nagoveštaju*, napisanom 1870) nije ga zaštitila od *odbojnosti* koje su malo kasnije došle na videlo u tolikim njegovim pesmama. *Mrvljenje trave* i *pušenje* za njega već predstavljaju problem, jer je i sama sreća od čulnog utiska izvestan dokaz vere ... *Ostajemo ovde. — Pođimo ovdašnjim putevima, kojima ću lutati opterećen svojim porokom, porokom koji je kraj mene pustio svoje korenje patnje, još u onom dobu kad sam sticao razum, — koji se penje do neba, i tuče me, obara me, vuče me za sobom.* U tim je rečenicama verovatno optužen homoseksualizam. Ali gledamo li dublje, optužena je i otmica srca, ono što Rembo još uvek naziva svojim egoizmom, svojim odbojnostima, ono što će ga bilo gde, kao i ovde, uvek sprečavati da ima poverenja i da voli.

Otuda novi put — ako ta reč još ima nekog smisla — put o kome Rembo sad razmišlja: sve poharati, sve uništiti, počevši od istine, ili pak, s još većim nihilizmom, — pošto bi se nasiljem još uvek ispoljavala izvesna težnja ka *pravdi*, izvesna obaveza —, prihvatiti *kruti život, jednostavno poživotinjenje, podignuti isušenom pesnicom poklopac mrtvačkog sanduka, sesti, gušiti se.* Od čega on misli da utekne na taj način? Više ni u

kom slučaju od neke mane i od patnji koje ona nanosi, nego od naivnosti koja njih neprestano osporava u njemu, neprestano se nada da će ih izlečiti, suprotstaviti im neku *svetu sliku*, a ubrzo očajava i utoliko više pati. To je onaj život pun iluzija i svirepih preporoda, onaj *pakao* koji on predočava sebi kad piše: *Ah! toliko sam bespomoćan, da nudim bilo kojoj božanskoj slici zanos ka savršenstvu! — Užasava me moja glupost,* reći će u *Noći u paklu* o jednom ponovnom nastupu slične boljke. *Glupost* je i dalje žilava, a Rembo otkriva da je još uvek njen zarobljenik baš u trenutku kad je hteo da je uništi. De profundis Domine, *baš sam glup!* Zanos ka svetom jači je od njega nego sva očevidnost njegove odbačenosti. On ne može da izmakne izgnanstvu metodima drugih, ali ne ume ni da zaboravi sjaj prvobitnog kraljevstva, što tolikim drugima inače uspeva.

Pa ipak, čim je priznao tu bitnu protivrečnost — i tu usamljenost —, ton se menja, rečenice više nisu tako zadahtane, tako isprekidane, a izvesno odstojanje, da ne kažemo izvesna vedrina, kao da osiguravaju Rembou neki kontinuitet misli. Polazeći naime od same svoje različitosti, od svoje neprilagodljivosti ciljevima drugih ljudi, i stvarno dalek od onih zaista tuđih *rasa*, rasa plemenitih i rasa geaka, rasa koje su stvorile prošlost i onih koje prisvajaju budućnost, on postaje svestan da bi ga moglo prihvatiti neko drugo bratstvo, ona družina pobunjenih, pritajena u istoriji. *Još kao dete divio sam se neumoljivom robijašu na kojega uvek zjapi robija; posećivao sam krčme i sobe koje bi on posvetio svojim boravkom;* njegovim očima *sam gledao plavo nebo i cvetni život polja; njušio sam njegovu kob u gradovima. On je imao više snage nego neki svetac, više zdravog razuma nego neki putnik, — i sebe, samo sebe! za svedoka svoje slave i svog prava.* Eto, to je u njemu krv onih što odbijaju, nedostojna krštenja, prava *zla krv* o kojoj govori naslov, ona zbog koje je gospođa Rembo verovatno često prebacivala svom sinu. Ali on je voljan da prihvati to tajanstveno nasledstvo. Zar njemu jedinom ne zahvaljuje za svoj razum i svoju

snagu koji ne haju za jadne ljudske ciljeve? *Na putevima, u zimskim noćima, kad sam bio bez ležaja, bez odela, bez hleba, jedan je glas stezao moje sleđeno srce: „Slabost ili snaga: ti si tu, i to je snaga...“* Ovde moramo imati na umu koncepciju junaka koju su tada stvorili Mišle i Kine, ta dva vaspitača duhovne uobrazilje Artura Remboa. Po Kineu, na primer, ljudska sudbina zavisi od onih koji se ne mogu razvrstati, koji su odbačeni. „Postaje očito", piše on, „da se rase obnavljaju zahvaljujući jedinkama... koje nas začude kad ih sretnemo prvi put. Ne znamo gde da ih svrstamo; one sobom donose rat, i sve se okreće protiv njih." (*Stvaranje*, 1870, II, str. 252-253). Ali zadatak koji Mišle i Kine propisuju velikim prognanicima jeste postepena, i prema tome svetovna realizacija duha. Dok se Rembo, zahvaljujući njihovom primeru, uverava u svoju snagu samo da bi još jednom nestrpljivo težio spasenju.

Da, moje su oči zatvorene za vašu svetlost. Ja sam divljak, crnac. Ali ja mogu da budem spasen. Da bi prvobitna duboka *snaga* opet postala aktivna, možda je dovoljno pročistiti se, osloboditi se lažnog *crnca* u sebi, dvoličnosti i ukočenosti društvenog ponašanja. Rembo se sad oseća sposobnim za napor preobražaja pred kojim je još maločas uzmicao (*Ostajemo ovde!*). I pošto je spasenje jedinke nemogućno, pošto je *Jevanđelje prošlo,* pošto bog više ne odgovara, on će od sirovih čulnih utisaka zatražiti da budu — ne više zaborav, kao što je ranije želeo — nego verski čin u samom središtu neposrednog doživljavanja čiju je potrebu shvatio. Nek se opet pojavi neposredni čovek, plesač, istinski *crnac! Vi ste lažni crnci, vi ste nastrani, svirepi, škrti. Trgovče, ti si crnac; sudijo, ti si crnac; generale, ti si crnac; care, stari svrabe, ti si crnac; pio si neocarinjeno piće iz Sotonine fabrike. — Nadahnuća ovog naroda jesu groznica i rak. Nemoćnici i starci toliko su dostojni poštovanja, da traže da budu skuhani. Najpromućurnije je napustiti taj kontinent, gde ludost tumara da bi snabdela taocima ove jadnike. Ja ulazim u pravo kraljevstvo Hamove dece.* Sada je to apsolutni

Laïtou, (Roches), (canton d'Attigny) Mai 73

Cher ami, tu vois mon existence actuelle dans l'aquarelle ci-dessous.

O Nature! o ma mère!

Remboovo pismo Delaeu, maj 1873.

odlazak, poniranje u dubinu, ne više neko jednostavno putovanje između mladićstva i penzije, nego revolucija, preobražaj. *Da li još poznajem prirodu? Poznajem li sebe? — Ni reči više. Ja sahranjujem mrtvace u svom trbuhu. Uzvici, doboš, ples, ples, ples, ples!* Što će reći: brisanje svake razlike između objekta i subjekta, prirode i ličnosti; zaboravljanje onog jezika koji znači svest, sećanje, iscrpljujuću brigu za drugog. Na samom izvoru *niže* rase, na suprotnom polu od svoje današnje naučne ambicije, Rembo potvrđuje, i bez sumnje pokušava u jednom trenutku da usvoji tu „religiju" nagonskog samoispunjenja od koje ga je udaljavala ideja o vlastitom bogu.

Ali možda se on to samo pravi da je spreman na popuštanje, i to samo zato da bi bolje upoznao i definisao svoje okove. Možda bi hteo samo da ponovo oživi sukobe njegovog prošlog života. Već u doba vizionarstva spoznao je neuspeh sličan ovome koji ću opisati, a mit koji će sada iskovati osvetljava i prelaz od nekadašnjeg *rastrojstva* na *milosrđe*.

Belci se iskrcavaju. Kasnije, u *Demokratiji,* Rembo će pokazati da su ga onespokojavale one kolonijalne ekspedicije kojima Zapad, krajem tog građanskog i naučnog veka, kao da je jednom zauvek privodio kraju hrišćansku pobedu nad nagonom. To nespokojstvo je otuda što je i on sam kolonizovan. I otuda što se i u njemu, svaki put kad poveruje da je stigao do elementarnog, s onu stranu dobra i zla, smesta *iskrcavaju belci* i ističu neumoljivu vlast katoličkog vaspitanja nad tim telom koje *krpe ne bi smele kriti. Treba se potčiniti krštenju, odevati se, raditi*... Tako Rembo, na samoj obali željene slobode, piše čudne redove u kojima opisuje sebe kao pobeđenog i prevaspitanog crnca, o kome se brinu i koga „spasavaju", i to s njegovim pristankom. *Ja nisam činio zla. Dani će mi biti laki, kajanje će mi biti prišteđeno. Moja duša neće više imati svojih muka, duša koja je skoro umrla za dobro, koja će biti puna svetlosti stroge kao sa pogrebnih voštanica*... Čitav taj pasus obojen je katolicizmom, što je

mnoge navelo na kriv put. *Moj se razum rodio,* zaključiće Rembo. *Svet je dobar. Ja ću blagosiljati život. Voleću svoju braću. To više nisu detinjasta obećanja. Niti je to nada da ću umaći starosti i smrti. Bog mi daje snagu, i ja slavim boga.* Je li to preobraćenje? Te rečenice međutim ne treba shvatati na taj način. One se ne odnose na trenutno stanje, ali zato mogu prvom zgodom da budu proverene, a predskazuju reakciju zasužnjene svesti Remboa, tog roba svog krštenja, u trenutku kad on bude pokušao da tu svest vrati prvobitnoj slobodi *Hamovog sina.* Zaželi li da se vrati suštini, tada se zaista budi i produbljuje njegova vernost hrišćanskim kategorijama, i dve tendencije se neutrališu, ostavljajući ga u teskobi *pakla.*

Već u *Suncu i puti* namera da se preda čulnom životu nije mogla da zbriše uspomenu na *drugog boga.* A između *rastrojstva svih čula* iz godina 1871-72. i „milosrdnih" londonskih meseci, između *Alhemije reči* i *Lude device,* mi smo konstatovali sličnu oprečnost, a uskoro i uzajamno poništavanje dvaju načina osećanja, shvatanja i voljenja. U stvari, ta stranica iz *Zle krvi* ne izražava Remboovu veru, nego moć koju hrišćanstvo ima nad njegovom dušom, neizbežno prisustvo prezrenih kategorija u njegovom duhu; ona na taj način predstavlja uvod u dva poglavlja pod naslovom *Bunila,* i već razjašnjava njihove tako različite zaključke. *Alhemija reči,* znamo, prikazuje pokušaj vidovitog kao potpuno okončan. *To je bilo pa prošlo,* piše Rembo na kraju. Drugo *bunilo,* naprotiv, ne izgleda dovršeno. Iako su tu iskazane sve poteškoće milosrđa, poslednje reči, na ironičan, ali vrlo jasan način, ostavljaju *otvorena vrata za budućnost. Kad bi bio manje divalj, mi bismo bili spaseni! (...) Možda će on jednog dana čudesno iščeznuti; ali ja treba da doznam da li će se popeti na neko nebo, da bar malo vidim vaznesenje svog malog prijatelja!...* Tu ponovo nailazimo na misao izraženu u *Belci se iskrcavaju: Zar ću kao dete biti podignut u raj da se igram u zaboravu svih nesreća!* A naročito: *Razumna pesma dopire sa spasiteljske lađe: to je bo-*

žanska ljubav. Ako od želje za kricima i plesom vrlo brzo nije ništa ostalo, druga želja, ona koja je čedo krštenja, nije u avgustu 1873. i neće nikad ni biti sasvim ugušena. Kod Remboa će hrišćanski moral uvek umeti da sačuva poslednju reč. I pesnik, svestan te činjenice, mora sad prokrčiti sebi neki put.

U svakom slučaju, sad je spoznao beskorisnost mnogih napora: *Čama više nije moja ljubav. Jarost, razvrat, ludilo, čije zanose i nesreće ja poznajem, — celo to moje breme je odbačeno. Procenimo bez vrtoglavice kolika je moja nevinost.*

Više neću biti sposoban da tražim utehu u batinanju. Ne verujem da sam se ukrcao za neku svadbu, sa Isusom Hristom kao tastom... Ovi poslednji redovi, neobjašnjivi ako smo shvatili ozbiljno njegov prethodni kredo, postaju jasni kad u njima nađemo dvostruku težnju koja raspinje i upropašćava Remboa, sad kad je ubeđen da je besmisleno želeti da se jedan način bivstvovanja porekne u korist drugog, sad kad je najzad sasvim svestan šta bi značila nemoguća željena sinteza: *Nisam zarobljenik svog uma. Rekao sam: bog. Ja hoću slobodu u spasenju.* Dobro je što je u dubini svog bića ispravno shvatio tu suštinsku protivrečnost između jednog boga koji spasava samo posredstvom moralne nužnosti i jedne prirode koja ne razlikuje nagon od onog što je sveto u spoznajnom životu, — ali taj prvi *učinjeni korak* ne liči na sreću. To je pre neka potpuna i jalova neutralnost koja će, čim to bude mogućno, da se izgubi u smrti.

Tu se, uostalom, prvi put u *Boravku u paklu* pojavljuje ideja o smrti. Mi bismo se začudili što ona nije bila ranije razmatrana, ona koja predstavlja ishod i koja sa svojim tragičnim svetlostima može za trenutak da vrati svet napuštenim bićima, — kad ne bismo predosećali da Rembo, ma kako velika bila njegova hrabrost, ne može da je zaista želi. *Kako postajem usedelica, kad mi ponestaje hrabrosti da volim smrt!* Onaj ko je kao Rembo lišen ljubavi — lišen je i smrti. Ko

Ranjeni Rembo u Brislu, delo slikara Džefa Rosmana

nije primio dar neke nežne zahvalnosti, ko nije bio zaista voljen, ne može se pomiriti sa smrću. Rembo je mogao da želi *poživotinjenje*, poniženje, zločin *(Hoću zločin, brzo, nek padnem u ništavilo, po odluci ljudskog zakona)*, ali nikad neće moći da gaji u sebi takvu veru kakvu predstavlja smrt.

Kakva je Remboova misao na kraju poglavlja *Zla krv?*

Ta jalovost smrti primorava ga na njegov kruti život. Nemogućnost spasenja, kao i protivrečnosti u njegovim religioznim aspiracijama, pretvaraju ovaj život u poprište apsurda, pozorište u kome je sve samo obeshrabrenje i sprdnja. *Neprekidna lakrdija! (...) Život je lakrdija u kojoj treba svi da učestvuju.* I što je još gore, nikakvog predaha na tom poprištu, nikakve

prilike za uzmak, jer onaj ko je imao nesreću da ne gaji ista htenja ili osećanja kao ostali kažnjen je baš time što uprkos svemu mora da se potčini njihovim vrednostima i njihovim poduhvatima. *Napred!* vuku ga i guraju. Bez obzira na njegov unutrašnji mrak *(Ah! pluća gore, slepoočnice tutnje! noć se valja u mojim očima, u ovoj svetlosti sunca!)* i njegovo ustručavanje, on ne može da umakne tom najvišem nesporazumu. Otuda možda izvesna lucidnost, izvesno budno stanje. Ali na toj mračnoj poslednjoj strani kao da nije ocrtana nikakva budnućost.

Rembo, uostalom — i to, verujem, zaslužuje da se zapazi — izgleda da nije ništa pokušao u čitavom tom poglavlju kako bi izmenio — ne kažem više: preobrazio — svoju nesrećnu sudbinu. Tako je svako psihološko razmatranje, neophodni početak jednog ozdravljenja, odsutno iz *Zle krvi.* Kao i svaka socijalna kritika. Onaj koji se oduševljavao Komunom i koji je u proleće 1871. napisao *Nacrt Komunističkog ustava,* kao da je danas nezainteresovan za političke uslove promene života. Ali zato s druge strane vidimo da je govorio o razuzdanim i lakovernim masama koje su omogućile krstaške ratove — i u tome ima mnogo zdravog razuma. Revolucionar želi da izmeni, da poboljša prirodno — psihološko ili socijalno — stanje, ali čovek iz krstaških ratova želeo je da ga preobrazi, i u stvari on je pravi Remboov rođak, uprkos prvobitnoj naivnoj nadi koja je nestala s Komunom. Poglavlje *Zla krv* izražava težnju ka spasenju, a ne ka ozdravljenju. Ono je fenomenologija vrebane svesti, ono fotografiše njene iznenadne nade, njene zanose i padove, ali samo zato da bi je održalo na pragu čuda i milosti. I umesto da dođe do delimičnih lekova, do relativnih rešenja, autor *Zle krvi* će, vidimo, više voleti da ostane u uzvišenoj oblasti nemogućih rešenja, iščezlih mogućnosti, da bi zadržao bar uspomenu, bar miris pravih napitaka, i tako na svoj uobičajeni, rastrzani način boravio „poetski na zemlji".

IV

Ali to znači ne računati na jednu slabost koja nije bila otklonjena. I koja je, tek što su te strane bile napisane, opet postala najgrublja stvarnost i upropastila čitav plan s kojim je pisan *Boravak u paklu*. *Zla krv* je bila napisana u maju. *Noć u paklu,* nastala nekoliko nedelja kasnije u Londonu, nosi znake ponovnog pada. Pišući: *Nazirao sam povratak dobru i sreći, spasenje,* moguće je da Rembo aludira na uživanje droge. Ništa se ne protivi verovanju da je on sa Verlenom više puta u toku svog boravka u Engleskoj pribegavao opijumu i hašišu. A mi već znamo koliko on može da prezire sve ono što obećava raj, a što u stvari pruža samo nevolje jedne rđave navike. Međutim, kada sa gnevom i teskobom opisuje rđav ishod avanture, očito je da u tome vidi nešto mnogo ozbiljnije od običnog razočaranja. *Progutao sam ogroman gutljaj otrova. — Neka je triput blažen savet koji sam načuo! — Utroba mi gori. Žestina otrova savija mi udove, izobličuje me, obara me. Umirem od žeđi, gušim se, ne mogu da vičem. To je pakao, večno mučenje! Vidite plamen kako suklja. Gorim baš propisno. Požuri, đavole!* Ma kakav bio otrov, i u stvari baš zato što on ponovo deluje, zato što se Rembo pokazuje nesposoban da se odupre njegovoj privlačnosti, u tim rečima treba videti upornost jedne nade. A baš ta upornost, ta tako postojana naivnost, jeste ono što ogorčava pisca poslednjih redaka *Zle krvi*. Povratkom u London ponovo je počeo život pun iscrpljujućih *sreća,* osećajnih zastranjivanja i gorkih otrežnjenja. Rembo je poverovao da je postigao neku lucidnost, neko znanje, a evo gde ga i najmanje iskušenje opet čini zarobljenikom u *paklu* apsurdnih nada i njihovih strašnih buđenja. Zar je zaista nesposoban da se pokori istini? Kad je već dao potpunu sliku svog metafizičkog stanja, zar ga ništavne potrebe, psihološke po svojoj prirodi, moraju sprečiti da i dalje bude nepodmitljivi svedok tog stanja? *I kad pomislim da mi je istina na dohvatu, da vidim pravdu: moje rasu-*

đivanje je zdravo i odrešito, spreman sam na savršenstvo... Nesreća iz *Zle krvi* hrani se naročito tom slabošću, s kojom međutim Remboova snaga odbija da se pomiri. I on koji je u prvom delu svoje knjige, pune plamsave mudrosti, verovao da će se osloboditi nade, sad će da potraži onaj duboki razlog koji ga još drži vezanog za nju.

Noć u paklu upušta se u psihološku analizu koje — a to smo već zapazili — nije bilo u *Zloj krvi*. Sa ponovo stečenim načinom gledanja iz *Sedmogodišnjih pesnika* i s nesmanjenom žestinom iz *Prvih pričesti*, Rembo se još jednom okreće svom detinjstvu, da bi optužio hrišćanstvo što ga je osudilo, ne samo, kako je to nedavno shvatio, na iluziju o dobru i zlu, nego i na muke jedne neuništive nade. *Ja sam rob svoga krštenja*, piše on sad sa gorčinom. Spasiteljeva religija je ta koja mu je utuvila u glavu pojam o nekom drugom, istinitijem svetu, i koja je tim obećanjem učinila nepostojećim ovaj svet. *Ah, gle! časovnik života upravo se zaustavio. Ja više nisam na svetu*. I još: *Ja verujem da sam u paklu, dakle i jesam u njemu*. Hrišćanska nada nije za Artura Remboa neki pojam iz metafizičkog istraživanja koji se može opovrgnuti. Ona je otrov koji je još od detinjstva *(Roditelji, vi ste izazvali moju nesreću...)* neosetno razjedao stvarnost, nadoknađivao halucinacijom i fantazmagorijom odnos čoveka prema postojećem, uništavao svako autentično ontološko iskustvo, umesto koga danas postoje samo ćudi, zamori, *sva moguća kreveljenja*, i, na kraju krajeva, ništa sem glumačke veštine i proizvoljnosti... Rembo u čitavom svom delu pokazuje svoju opsednutost glumcem koji se trsi u njemu: onim koji igra *Komediju* istine, iako ne može zaista da je proživi. A u *Noći u paklu* on prikazuje na praznoj pozornici sveta tu darovitost koje je imao isuviše i u kojoj vidi pravi znak naše otuđenosti. *Slušajte!... Ja posedujem sve darovitosti! — Ovde nema nikoga i nekog ima: ja ne bih hteo rasuti svoje blago. Da li neko želi crnačke pesme, plesove hurija?* To je svet u kome se može posedovati *darovitost* oponašanja

crnačkog stila, — što će potvrditi i moderna umetnost —, ali ne i snaga da se opet pokrene suštinski život *Hamovog sina.*

Noć u paklu, u odnosu na *Zlu krv,* otkriva dakle duboku izmenu načina gledanja. U prvom poglavlju jedna „apsolutna" svest je konstatovala svoje protivrečnosti, obeležavala svoje granice, patila zbog svoje nesposobnosti da ih pređe, ali je umela da misli o sebi samo kroz svoju različitost i svoju samoću, daleko od geaka kao i od plemenitih, od Zapada kao i od netaknutih zemalja, kao da je nastala sa samim bivstvovanjem da bi svedočila o njemu, ne spoznavši ni u jednom trenutku neko uplitanje sa strane. Traženje sebi sličnog u istoriji zanemarivalo je istorijski razvitak i njegove slučajnosti bremenite posledicama, sprečavalo je da se potraže bliski uzroci sadašnje izgubljenosti. I mada je vlast hrišćanstva bila priznata, i utoliko više dostojna prezrenja što nije bila poduprta nikakvom verom, nije bilo postavljeno ni pitanje kakva je neophodnost, ili kakva slučajnost nju nametnula. *Dobio sam smrtonosni udarac u srce,* pisao je Rembo... To bi mogao biti pravi sastavni deo metafizičkog raspinjanja, činjenica na koju svaka svest, čak i ako to ne urodi nikakvom srećom, neumitno mora naići. Ali tom opisu *Noć u paklu* suprotstavlja jednu psihologiju i jednu kritiku. Pomalo marksističke i pre-frojdovske, ove stranice otkrivaju nesvesnu stranu duha, podzemno delovanje ideja, otuđenje misli koja je bila u stanju da poveruje da je slobodna — sve ono što može da bude slučajnost i *otrov* u kretanju duha. Prirodu hrišćanstva u našim razboljenim dušama. Onespokojavajuću srodnost te razorne religije i nade koja je osuđena, ali se ipak tajanstveno vratila. I neumoljive hipoteke budućnosti, jer *rob* moralne i duhovne strukture jedne religije čak više nije u stanju da ostane veran onome što želi i što smatra istinitim.

Taj konkretni čovek, Rembo, opet je pred svojim sopstvenim očima postao pravi predmet razmatranja. I logično je da u *Boravku* iza *Noći u paklu* dolaze dva

najpronicljivija autoportreta koja nam je Rembo ostavio, *Alhemija reči* i *Luda devica,* u kojima on ovaj put sasvim konkretno i na sasvim ličan način prilazi svojim trenutnim nadama i svojim trajnim neuspesima.

V

Ali ma kako u svojim pojedinostima bila važna ta dopunska analiza, ona samo osvetljava dva posebna vida otuđenja na koja sam već ukazao, i ja se više neću vraćati na te strane kojima sam ranije, onoliko koliko mi je to bilo moguće, ukazao dužnu pažnju. Remboovo interesovanje u *Boravku* okrenuto je budućnosti, a ne prošlosti, i stoga ćemo iza dvaju velikih *Bunila* ponovo naći tok razmišljanja kojim on stavlja na kocku svoju sudbinu.

Taj se tok nastavlja već u prvim rečima poglavlja *Nemoguće. Ah! taj život moga detinjstva, velika cesta kroz sva vremena, natprirodno trezven, nesebičniji nego najbolji od prosjaka, ponosan što nema ni zemlje, ni prijatelja, kakva je glupost on bio. — I ja to tek sad opažam!* Ja verujem da je Rembo tako mislio i tako govorio još dok je bio na putu između Brisla i Ardena, kada se, ranjen i drhteći od groznice, vraćao iz svoje poslednje pustolovine. A pod glupošću, razobličenom na tako plemenit i nedvosmislen način, ja podrazumevam nekadašnju nadu u spasenje i nezainteresovanost prema zemaljskim ciljevima koja nju prati. Rembo sada zna, to smo videli, da je osuđen da se nada; da je ta nada isto toliko njegov *porok* koliko je mogla da bude njegova vrlina; da je uzaludna, osim utoliko što mu je omogućila da izmakne sveopštoj niskosti, — on sad ima u vidu jedan nov plan. Ako je tačno da će svako metafizičko rešenje biti kompromitovano nadom, zašto ne pokušati da se prezre sam njen cilj i da se tako umakne od nje, tog najopasnijeg *demona?* Nisu više dovoljni oni *odlasci* iz *Zle krvi* koji su imali za svrhu jedino spasenje i tako ostajali u zamci religioznog zastranji-

vanja; treba poslati *dođavola palme mučenika, zrake umetnosti, ponos pronalazača, revnost pljačkaša,* treba izbeći *prefinjene, glupe muke* od soterioloških[1]) spekulacija, i vratiti se fatalističkoj, takoreći nepomičnoj mudrosti *Istoka. Ja sam u bekstvu!* Ali mada Rembo misli da je ponovo našao *dve pare razuma,* on nam kaže i da je to *tako prolazno,* i zaista, ubrzo ponovo dospeva pod vlast kategorija od kojih je bežao. Šta on zaista podrazumeva pod tom *mudrošću?* To mu otkrivaju upravo *crkveni ljudi: Tako je: mislio sam na zemaljski raj,* to je još uvek izmenjeni život, ponovo viđen u njegovom prvobitnom sjaju, to je samo preobražaj sanjarije o spasenju. Tek što je odustao od *duhovnih zastranjenja,* Rembo ponovo počinje da se izjašnjava za kategorije kao što su celovitost *kretanja, oblika, svetlosti,* — za savršenstvo još uvek pritajeno u današnjoj stvarnosti, za mogućnost spasenja.

Moj duše, budi oprezan. Ne rešavaj se na žestoka ozdravljenja. Vežbaj se! Ali kako je to vežbanje teško kada duh *spava!* Nemoguć je pokušaj izbavljenja kojim ne bi upravljala prikrivena nada. *Ljudski rad,* prihvatanje principa i razvitka nauke, jedini zaista ovozemaljski put, odbačen je zbog sporosti u kojoj se gubi svaka mogućnost nekog čuda. Poetsko i sanjarsko življenje, kao i lenost, još jednom otkrivaju svoje opasne ciljeve: *Lakrdijaš, prosjak, umetnik, lopov, — sveštenik! Na mom bolničkom krevetu zapahnuo me tako silan miris tamjana; čuvar svetih mirisa, ispovednik, mučenik . . .* U tim stranicama iz poglavlja *Nemoguće* i *Blesak* Rembo je možda jedino hteo da zauvek potvrdi fatalnost koju je tako svirepo iskusio u londonskom poglavlju. Ali ovaj put krug je zatvoren, ono što je *nemoguće* sad je očigledno. Utvrđeno je da je *prljavo vaspitanje iz detinjstva* usmerilo taj život ka neprestanim pobunama i ka rušilačkom, mada izlišnom ponosu.

To je zaista bio pakao, piše Rembo u *Jutru; starinski, onaj čija je vrata otvorio sin čovečji.* Onaj koji nije

---

[1]) *Soteriologija* — hrišćansko učenje o spasenju ljudi od greha. (Prim. prev.)

dopuštao da dođe do izbavljenja pod mračnom vladavinom Zakona.

I time smo u stvari stigli do najmračnijeg mesta u knjizi, koje je moglo da znači odustajanje i kraj. Noć koja je tako davno počela, kroz koju smo prošli u trenu sevanja munje, odsad je sasvim mračna, i našoj misli kao da ništa ne najavljuje dan. Međutim — a u tome zacelo treba da vidimo i najskriveniju nameru knjige, najviši uzlet jedne neukrotljive energije — upravo taj mračni trenutak Rembo je odlučio da nazove *Jutrom*.

On neće zaboraviti da ovaj život, danas izopačen i paralisan, može takodje da bude, kao što je tvrdio već u *Suncu i puti*, sjajan i čist. *Zar jednom nisam imao jednu ljupku, junačku, mitsku mladost, koju bi trebalo zapisati u zlatne knjige, — prevelike li sreće!* On odbacuje i uzaludni pokušaj da zaboravi svoju sadašnju slabost, drugog svedoka njegove rastrzane misli. Ali on prihvata, i to ovaj put bez gneva, neprekidno rađanje iluzorne nade negde u njihovom međuprostoru. *Dižući se iz iste pustinje, u istoj noći, uvek se pogled mojih umornih očiju budi na srebrnoj zvezdi, uvek, a da se pritom ne ganu Kraljevi života, tri žreca, srce, duša, duh.* On sad govori najozbiljnijim, najčistijim glasom, da bi prihvatio tu izbledelu nadu. Da, on sada zna da je nazove zvezdom, čak i ako se u njoj ne javlja zlato suštinskih promena, čak i ako spasitelj nije došao.

Ja zaista verujem da se Rembo u tom času praskozorja preobratio u nadu. A time hoću da kažem da ono doživljavanje koje je on nazivao svojim *paklom* — nestrpljenje, zanos, razočaranje, gorčina —, neutaživo, plahovito, sada postaje u njegovim očima identično sa životom, i on zna da odustavši od nekadašnjih lakovernosti, kao i od uzalud željenog duševnog mira, mora da prizna to življenje kao jedino bivstvovanje koje postoji u tom svetu odsutnosti, i da stoga treba da prihvati njegove „laži" i njegova pustošenja, da mu popusti kao čun talasima okeana, da ga

poštuje i voli. To je prihvatanje bezizlazne protivrečnosti, istinsko budjenje iz onog sna zapadnjačkih iluzija, kakvo je već u pesmi *Nemoguće* Rembo naslutio i nazvao ga *mudrošću* i *čistotom.*

U pesmi *Zbogom,* koja dolazi iza *Jutra* i kojom se završava *Boravak u paklu,* Rembo ponovo izražava to prihvatanje onoga što danas predstavlja suštinu čoveka, pa ma kako rastrzana ta suština bila.

Da, sve protivrečnosti koje je iskusio zahuktalim tokom knjige i dalje ostaju, kao i u *Jutru. Već je Jesen!* odsustvo *večnog sunca,* mrtva godišnja doba u kojima se u vremenskim uzama vidi sva konačnost čoveka, *luka bede,* ljudsko konačiste koje beznadno pripada materiji, čak i onda kad se vidi malo rumenila na njegovom nebu. A s druge strane neutaživa želja za apsolutnim koja raspinje one što i dalje *otkrivaju božansku svetlost,* a s njom odmah i iluzija, uporna koliko i uzaludna, zbog koje razočarani »očajnik« Rembo još uvek može da piše u prezentu: *Ponekad vidim na nebu beskrajna žala prekrivena belim narodima koji se raduju* — fatamorgana koja će večito varati slikom *pravog života.* Između tog saznanja i te nade nije uspostavljena i ne može se uspostaviti nikakva veza. *Verovao sam da stičem natprirodnu moć. Pa nek bude! moram da sahranim svoju maštu i svoje uspomene.* Ali ta se aporija[1]) više neće pretvoriti u kuknjavu. *Zašto žaliti (...),* piše Rembo. Bolje je pozdraviti nezahvalni, ali ipak ozdravljujući čas istine.

Ja! ja koji sam se proglasio žrecom ili anđelom, oslobođenim od svakog morala, ja sam vraćen na zemlju da tražim neku dužnost, da privinem k sebi hrapavu stvarnost! Seljak! Kao god što *seljak* ni ne pomišlja da se oslobodi od materijalnih neumitnosti zemlje, tako ni on ne sme težiti poricanju duhovnih neumitnosti naše rastrzane sudbine. To je uslov *novog časa* koji se identifikuje sa istinom.

---

1) *Aporija* (ili *dubitacija*) — retorička figura pomoću koje se izlagač pretvara da sumnja u svoje tvrđenje, kako bi predupredio eventualne zamerke. (Prim. prev.)

I tako se Rembo na kraju *Boravka u paklu* ponovo približava zapadnom čoveku na kraju njegove istorije; on u njegovim težnjama i snovima, mitovima i *bunilima*, olako posisanim tokom vekova hrišanstva, ukazuje na lakovernost koja je najveće otuđenje, ali i odbija da se naša svest pomiri s tim stanjem, nudeći joj umesto religioznih fantazmagorija poduhvat realizma, u egzistencijalnom smislu te reči. *Treba biti potpuno savremen,* piše Rembo. Kad se sve uzme u obzir, izgleda da otuđenje za njega nije predstavljalo političku ili ekonomsku, nego moralnu činjenicu, jer čovek se otuđuje kad ga obuzima nemir, kad se prepušta svom snu, zato što tada gubi osećaj svojih granica koji je osnova i putokaz njegove najdublje stvarnosti. Savremenost, to je *seljačko* saznanje jedne stvarnosti koja se ne graniči ni sa kakvim čudom, jedne krute, ali zdrave dvojnosti čovekove sudbine koja je istovremeno beda i nada — a budućnost neće biti u posedovanju ili u slavi, nego u istini, budući da su opsednutost spasenjem i njegovo prazno poricanje na kraju ipak ustupili mesto tom stvaralačkom uviđanju da je čitavo naše bivstvovanje samo u toj želji koja se nikad ne ostvaruje i koja ipak nikad ne klone — u našem večitom suočavanju sa konačnošću, daleko od rezigniranih kao i od lakovernih, *daleko od ljudi koji umiru po godišnjim dobima.*

VI

Ali kakva će biti snaga tog novog realizma, i zar nije potrebno da potkrepim još potpunijim dokazima taj preokret u vrednostima koji verujem da sam otkrio u pesmi *Zbogom?*

U stvari, oklevao bih da se upustim u takvo tvrđenje, da na poslednjoj stranici knjige nema bar jedne mogućnosti za proveru. Tekst je, istina, tu naročito tajnovit, isprekidan, eliptičan, kao da je Rembo oklevao da sve napiše, kao da je za samog sebe spremao neku poruku Sibile, znajući da prisutnost ideje sadrži više

stvaralačkog nego njen izraz. Ali zadržimo se na jednoj reči koja ponovo otvara izvesnu perspektivu i bez sumnje osvetljava pesnikove najdublje pobude.

Tek što je svojoj budućnosti namenio *hrapavu stvarnost* koju mora da *privine,* Rembo piše: *Da li sam obmanut? Da li je dobrota za me sestra smrti?*

To znači da u njegovim novim namerama *milosrđe* igra neku ulogu. A ako se sad vratimo na uvod *Boravka u paklu,* koji je nesumnjivo napisan posle knjige, ili u kome se u svakom slučaju knjiga smatra završenom, možemo se s većom sigurnošću zaustaviti kod još jedne aluzije koju je Rembo učinio na tu upola odbačenu ideju. *Naposletku,* piše on, *kada sam skoro odgraktao svoje, dokonah da opet nađem ključ nekadašnje gozbe, na kojoj bi mi se možda vratio apetit* i odmah dodaje: *Taj ključ je milosrđe.* Zar time i mi nismo pozvani da od tih reči napravimo ključ za ono što je prećutano u *Boravku?*

Da bi se do kraja rasvetlio put kojim on sada opet hoće da krene ka prihvaćenoj stvarnosti, mislim da će mi biti dovoljno da podsetim na još jednu rečenicu iz *Lude device: Zar će mu samo njegova dobrota i milosrdje dati pravo u stvarnome svetu?* — kao i na uspomenu na onaj poduhvat sa *milosrđem* koji je za trenutak približio Remboa slabom Verlenu. Kad je nameravao da Verlena vrati u *prvobitno stanje sina sunca,* da u svetu Zakona ponovo otkrije izgubljenu punoću života, on je već tada tražio pomoć od ljubavi prema stvarima i bićima onakvima kakvi oni jesu, i njegov uzor, u tom paklu *čija je vrata otvorio sin čovečji,* bila je očigledno ljubav prema ljudskoj bedi koju je uveo Hrist. Ali tada mu je mržnja prema sebi onemogućavala da voli druge. Nemojmo ipak smetnuti s uma da u *Boravku u paklu* to *bunilo* nema apsolutnog zaključka. *Kada bi bio manje divalj,* kaže samo *Luda devica, mi bismo bili spaseni.* I još: *Možda će on jednog dana čudesno iščeznuti.* Iako pomenuta sa ironijom ili stidljivošću, ideja o *vaznesenju malog prijatelja* nije se tako lako mogla zaboraviti, pa se možda

i dalje održala kao veliki cilj, čijem ostvarenju se teži i u pesmi *Zbogom,* mada ovaj put sa većom odlučnošću i smanjenom, lucidnijom ambicijom.

Ja u to u svakom slučaju verujem, kao i to da je Rembo u pesmama *Jutro* i *Zbogom* pokušao da okrene u svoju korist stvaralačku snagu koja postoji u milosrdju, želeći da bude prihvaćen — sa svojom nadom, ali i sa svojim *glupostima,* svojim *porocima,* sa svim onim na šta je jednog dana onako svirepo ukazala pesma *Sram.* Biti za samog sebe taj sin čovečji koji je oslobodio čoveka od njegovog greha dajući mu svoju ljubav, prihvatiti sebe takvog kakav je, nesavršenog, nepotpunog, i tako uništiti ponos, posednički nagon i nestrpljivost — osobine koje nas mogu tako temeljito da odvoje od stvarnosti, — eto šta podržava i produbljuje tu novoprihvaćenu nadu i šta obećava budućnost toj odluci koju sam pokušao da iskažem. Milosrdje je to *žarko strpljenje* koje pretvara ono što se podnosi u ono što se prima na sebe, patnju u bivstvovanje, *mrtva tela koja će biti suđena* u to moguće bdenje čija će zora videti kako se u nanovo početom životu uspostavlja istina *u jednom telu i jednoj duši.*

I najzad, to milosrdje, koje se na taj način identifikuje sa čovekovom dužnošću i istorijskom savremenošću, opravdava onaj tako odlučni zavet samoće kojim se završava knjiga. *Šta sam govorio o prijateljskoj ruci!* piše zaista Rembo. *Ja imam lepu prednost u tome što mogu da se smejem starim lažnim ljubavima i da kaznim sramotom te lažljive parove, — video sam pakao žena tamo dole* (...) On koji je od žene uzalud tražio da bude *milosrdna sestra* sada stavlja sebe na mesto drugih, kako bi u tom očito nemoćnom svetu mogao sebe da spozna i nadahne. On sam mora da dovede u prazno nebo svoj *trenutak dobrote.* Poput robijaša ili sveca, on mora sam izvršiti svoj veliki zadatak, ponovno otkriće ljubavi.

Kako je medjutim čudno videti istovremenu afirmaciju milosrdja i usamljenosti! Zar naslućena stvarnost

time ne iščezava ponovo, zar je ta samodovoljnost išta drugo do nov izraz nekadašnje *oholosti*, nekadašnjeg *demona?* Opet egoizam umesto vere? A s druge strane, zar nije opasno poistovetiti milosrdje sa težnjom ka realizmu, ukoliko je već tačno da je stvarnost ono što je moguće kao i ono što je ostvareno, priroda kao i ličnost, legitimni predmet neke nauke kao i predmet strpljenja, čak i kad nova rešenost na ljubav pretvara to strpljenje u stvaralačku askezu? Milosrđe je u istoriji Zapada već jednom raslojilo bivstvovanje i završilo svoju ulogu daleko od života.

Znamo da se Rembo nije ustručavao da u pesmi *Zbogom* izrazi osećanje pobede. *Jer ja mogu reći*, piše on, *da sam došao do pobede: škrgut zuba, zviždanje plamena, kužni uzdasi postaju umereni. Brišu se sve prljave uspomene.* Ali on kaže takođe, on zna, da njegova borba nije okončana. To je još uvek samo bdenje, jutro je samo blizu. *Samo bez himni; treba držati korak. Okrutna noći! Osušena krv puši se na mom licu, a ja iza sebe nemam ništa osim ovog užasnog stabalca!*... Stabalce, jalovo i prokleto drvo dobra i zla, uvek zlokobno vreba u sećanju tog Remboa koji bi hteo da se u stvaralačkom činu ljubavi uzdigne iznad Zakona.

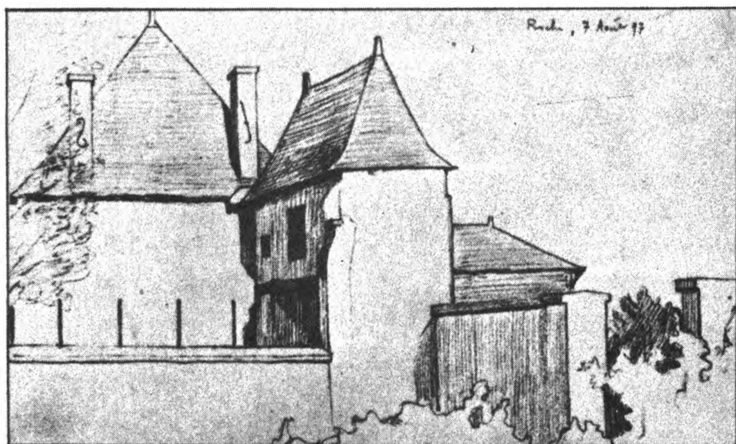
A još je nedvosmisleniji u uvodu, kada, tek što je rekao: *milosrđe je taj ključ*, odmah dodaje: *To nadahnuće dokazuje da sam sanjao! „I dalje ćeš biti hijena itd....” uzvikuje zloduh koji me počastio tako ljupkim tlapnjama. „Umri sa svim svojim apetitima, sa svojim sebičnjaštvom, sa svim smrtnim gresima”*. I zaista, milosrđe može stvarno da bude *sestra smrti*, ako treba da još više odvoji od drugih bića onoga koji je bio grešan i koji se jadao upravo zbog te odvojenosti; i takođe ako treba da ga liši mogućnosti, da ga odvrati od prirode, kad je njegova priroda još uvek tako demonska i nesavršena.

Poštujući subjektivno vreme njegovog istraživanja, prepustimo međutim Remboa njegovoj novoj težnji da, rizikujući čak i samoobmanu, stekne neki zadatak, neki cilj. Bez sumnje je mnogo već i to što je na isteku

tih zlosrećnih meseci pronašao bogatstvo i polet jedne odluke. Volja za život se vratila. Samoća, koja je bila činjenica i izgledala kao kraj, pretvorila se, putem uobičajene dijalektike poetske energije, u sredstvo kojim se osigurava preobražaj jedne nevoljne sudbine. A ni ljudsko društvo više nije tako beznadno tuđe, jer Rembo može pretendovati da mu u borbi za novo doba služi kao avangarda.

Umesto zaključka zadovoljiću se jednom primedbom. Često su se čula tvrđenja da *Boravak u paklu* osuđuje poeziju, da znači odustajanje od nje, i ja tome ne protivrečim. *Umetnost je glupost*, rečeno je nedvosmisleno u *Skicama*. Kolikogod je poezija bila saučesnica u izazovu, izvor iluzija, sanjarija o spasenju, toliko manje prava ima ona na svoje mesto u budućoj strpljivosti.

Ali može li Rembo bez trenutka slabosti da ostane veran svome mučnom i protivrečnom stremljenju? Zar se neće još jednom pokoriti svom *dragom Satani?* Time, naravno, mislim na poslednje retke uvoda — možda poslednje trenutke razmišljanja iz tog leta — u kojima su već naslućene neke *zadocnele podlosti.*

Kuća u Rošu u kojoj je Rembo 1873. napisao Boravak u paklu

Iluminacije

Sve do sad sam izbegavao — to se možda i dalo primetiti — da suviše uzimam u razmatranje ili citiram *Iluminacije,* pesme u prozi Artura Remboa.

Razlog je tome to što vreme njihovog nastanka još uvek nije tačno određeno. Izgledalo je doduše da Rembo sa *Boravkom u paklu* napušta poeziju, što je većinu njegovih biografa dugo držalo u ubeđenju da su svi njegovi književni tekstovi, bez izuzetaka nastali pre leta 1873. Ali neke činjenice, na koje ću se još vratiti, govore po svoj prilici da su bar dve ili tri sporne pesme bile napisane posle *Boravka.* A na tom planu materijalne očevidnosti ništa ne potvrđuje da je ijedna od njih bila makar i skicirana pre velikog pesnikovog pokušaja da se odrekne poezije.

Stoga mislim da je bilo potrebno ostaviti za kasnije čitavu tu zagonetku, proučiti *Iluminacije,* ako ne kao celinu, a ono kao jedan celovit problem, i pogledati na koji se način njihovo možda promenljivo nadahnuće slaže ili ne slaže sa različitim trenucima Remboove misli, koji su sada možda određeniji. Tu se mogu izvesti neki zaključci. Pod uslovom, naravno, da ne zaboravimo u kakvom mraku treba da se krećemo.

Toliki vidovi života, misli i dela Artura Remboa još uvek su nam nejasni i neodgonetljivi, dok će poneki ostati takvi zauvek! Hteo bih odmah na početku da to napomenem, s jedinim ciljem da probudim korisni duh nepoverljivosti.

Šta nam je na primer poznato o *Molitvama,* o kojima je 1872. govorio Verlen, o *Duhovnom lovu* o kome

La Vogue

Et vogue la galère!

PRIX : 50 CENTIMES

BUREAUX

11, RUE DES ÉCOLES, A PARIS

Librairie J. Barbou.

se toliko razglabalo, a koji je još uvek izgubljen, o *Esplanadi* koju je Verlen tražio od Remboa da mu je pošalje još dok je ovaj, tokom maja u Rošu, pisao početak *Crnačke knjige?* Najveći deo ranijih proza je nestao, verovatno zauvek.

I još jedna isto tako ozbiljna praznina: šta znamo o Remboovim susretima, štivima, prijateljstvima za vreme onih petnaest ili osamnaest očigledno presudnih meseci po nastanku *Boravka u paklu?* Nisu li se tada zbili događaji koji bi se, kad bismo ih poznavali, nametnuli duhu kao neophodne polazne tačke? Zašto je gospođa Rembo, koja je tako malo putovala, došla u London juna 1874? A s druge strane, kad čitamo *Živote II* ili *III*, te izrazito autobiografske pesme, jesmo li sigurni da sve razumemo? *Ja sam pronalazač,* piše Rembo, *čije su zasluge mnogo drukčije nego svih onih što su mi prethodili; štaviše, ja sam muzičar koji je pronašao nešto kao ključ ljubavi.* Čak i ako uporedimo te retke sa uvodom iz *Boravka* i sa onim milosrđem koje je u jednom trenutku bilo *ključ* ljubavi, oni ostaju nejasni, jer se u njima aludira na muziku. Zar jednom nije postojao jedan Rembo koji je danas isuviše zanemaren, onaj koji je voleo — ili napisao — jedan *Zaboravljeni napev (reči i muzika),* koji je čitao Gotjeov *Klub hašišovaca* i razmišljao o ulozi „vidovitog" muzičkog stvaraoca — Rembo koji će kasnije hteti da ima klavir, onaj klavir za *detinjaste svirke* na koji će se pesnik kasnije oboriti u *Noći u paklu* — biće odano spekulacijama, puno nemirne energije i veoma sposobno, na kraju krajeva, da oživi kategorije pitagorizma ili orfizma u nekoj naivnoj skici *nove harmonije?*

U *Životima III* napisao je i ovo: *U nekom starom pasažu u Parizu poučili su me iz klasičnih nauka.* A imajući na umu da on, onako ozbiljan i veran istini, nije unosio izmišljotine u priču o svom životu, dolazim u iskušenje, priznajem, da pridam bukvalni smisao toj rečenici, kako bih je mogao dovesti u vezu s nekim drugim, isto tako tajanstvenim mestima, i zadržati pretpostavku o nekim pozno stečenim znanjima. *Ja*

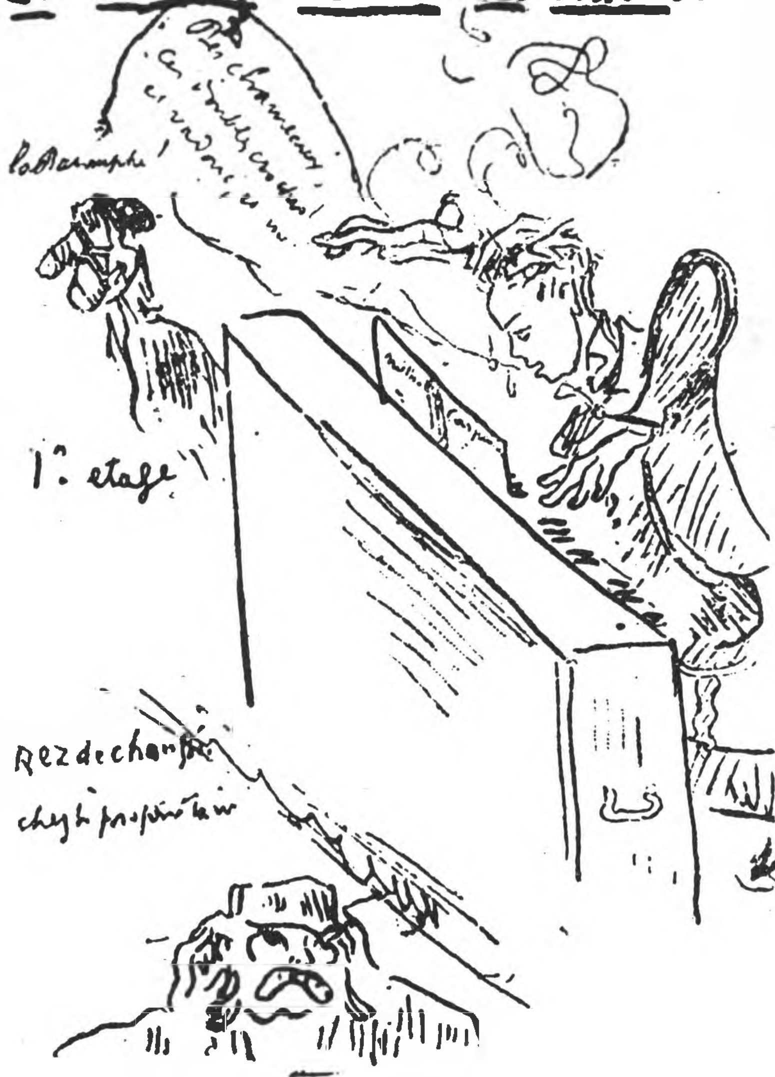
sam učenjak u tamnoj naslonjači. Granje i kiša bacaju se na prozor biblioteke. (Detinjstvo). — Šta su učinili sa bramanom koji mi je objasnio poslovice? (Životi, I). — Onom svetom starcu, pustinjaštvo, ili plemenita misija. (Odanost). — Neka bude na ovom svetu jedan jedini starac, spokojan i lep, okružen „nečuvenom raskoši", — i ja sam kraj vaših nogu. (Izreke). Ta „nečuvena raskoš" vraća nas *Životima, III: U nekom veličanstvenom stanu okruženom celim Istokom ostvario sam svoje ogromno delo i izvršio slavno povlačenje.* On time bez sumnje aludira na drogu, hašiš i opijum, čije ćemo opsene još jasnije videti u mnogim *Iluminacijama,* ali nam se čini da Rembo ni sada ne može bez nekog izučavanja, neke metode, o kojima inače ne možemo govoriti na osnovu onoga što znamo o njegovom tadašnjem životu. Kakve je susrete imao u jesen 1873, kad se ponovo našao u Parizu? U maštanjima vidim *stari pasaž* d'Anfer blizu koga je Rembo živeo; zamišljam mogućnosti velikog grada i te neumorne uobrazilje. Jedan osrednji portret koji je i sam naslikan sasvim blizu ulice Kampanj-Premijer, i verovatno tih istih meseci, otkriva u tadašnjem Rembou neku duboku tugu, koja je u ne može biti većoj protivrečnosti sa herojskim duhom poslednjih stranica *Boravka.*

Po dimenzijama i trajanju, Remboovo iskustvo sigurno izlazi iz onog vremenskog i duhovnog okvira — od *Pisma vidovitog* do *istine u jednom telu i jednoj duši* — u koji bismo se iz neznanja mogli osmeliti da ga zatvorimo. Stoga u duhu moramo sačuvati to osećanje da nedovoljno znamo, ukoliko želimo da bez opasnih predubeđenja proučimo poslednje pesme u prozi.

II

Ono što je sigurno svodi se na nekoliko činjenica.

Najpre vreme nastanka rukopisa. Njegova grafološka analiza, sprovedena komparativnom metodom, dokazala je da je veliki deo pesama bio prepisan na

Karikatura Remboa, crtež Pola Verlena

Pariski kvart u kome je Rembo živeo 1872.

proleće 1874, više meseci posle štampanja *Boravka u paklu*. To je baš vreme kada se Rembo ponovo javlja. On je u Londonu, sa pesnikom Žermenom Nuvoom.

Ali to što su pesme bile prepisivane 1874. ne dokazuje da su one bile te iste godine i napisane. Značajniji su izvesni znaci koji kao da pružaju podatak o vremenu nastanka nekih od tih pesama, i koji ukazuju na kasniji period. Veoma su verodostojna mišljenja o uticaju Floberovog *Iskušenja svetog Antuna*, koje je objavljeno aprila 1874, na pesme *Varvarska*, *Detinjstvo I* i *Životi, I* i *II*. Naglašeno je da je u pesmi *Zora* upotrebljena reč *Wasserfall*, što bi se moglo protumačiti učenjem nemačkog kome je Rembo ozbiljno pristupio tek poslednjih meseci te godine. Zadržaću se naročito na dvema činjenicama koje je teško poreći. Jedna pesma, *Skitnice*, govori o avanturi s Verlenom (*Kukavni*

brat! koliko groznih bdenja mu dugujem!) prema kojoj se pesnik očigledno drži ravnodušno, na odstojanju, te pesma nije mogla biti napisana u vreme žešćih strasti, kada je nastao *Boravak u paklu.* A u *Mladosti,* gde se nedvosmisleno aludira na *Antunovo iskušenje,* jedan deo pesme nosi naslov *Dvadeset godina. Kako je svet bio pun cveća tog leta!* zapaža Rembo. Zar nije napisao taj odlomak u jesen 1874, nekoliko meseci po objavljivanju Floberovog dela, pošto je navršio *dvadeset godina?*

Postoje dakle bar dve pesme koje su, sudeći po svemu, stvarno napisane posle *Boravka u paklu,* i mi stoga s pravom možemo smatrati da se Rembo vratio poetskom stvaranju, uprkos tako jasno izraženoj nameri da se odrekne poezije. Polazeći od te činjenice, usudiću se da iznesem nekoliko hipoteza.

Najpre ću iz celine *Iluminacija* izdvojiti tri-četiri pesme koje mi izgledaju u bliskom srodstvu sa *Mladošću* i koje, posmatrane zajedno, mogu da nam rasvetle jedno određeno doba u razvoju Remboove misli. Pesma *Mladost* je značajna već i po biografskim podacima ko-

Žermen Nuvo

Beleške koje je Rembo pravio učeći engleski

Heirship moveables — Helm — helmet
no one will help me through it
Help yourself to anything you like
He helped himself to the best bit
What a helpless being
Hem — Hemlock tree — Hemp — Henroost
Hence it is that — henchboy — from on high
It is neither here nor there — Heyday!
To play at hide and seek — Higgledy piggledy
To be in high glee — it is all up hill — work
On the brow of the hill — a molehill — hill
to fly off the hinges — Speak out, i do not take hints
I have him on the hip — Hipshot
to hire out one's self — hit upon
These manners of his will — there is a hitch
to hitch a horse by the bridle to a post
To grow hoarse — it is a hoax — it is a hobble
Hodgepodge — Hobnail — Hoity toity — Hoist
Hoiden — Hoggishness — Horsepower —
Hodman — Hoe — Hoiden — Hold fast, tight
It will not hold half what I have to lend
Why hold this back from me? — It holds firm
It may hold out a few years more.
It scarcely holds together — it holds up
Some one must have got hold of it
They make themselves at home everywhere —
at home with something — Charity begins at home
[illegible] drive a nail home — a home thrust
Hone — Hood — Hoof — Billhook, pothook
to trundle a hoop — Hop (dancing) — Hops
It is early hours yet
How else could I do? By how much the more
Howitz — Hucklebacked — Hucksterness
to huddle up work — set up a hue and cry
I huff this man — to hug a sin — a huge [illegible]
The hulks — it is all a hum — humdrum
You humour him — hunchbacked — Hurl
This matter is hushed — Hythe —

A

I was taken all aback — abaft — to be abashed
The fever begins to abate — to be abed
We will abide by this — What is this about
[illegible] remains over and above
[illegible]

je pruža. Rembo se u njoj okreće vremenima koja vidimo u dalekoj prošlosti, a njegova svest kao da je zrelija, pomirenija sa sudbinom nego u ostalim njegovim tekstovima. Ali te iste crte nalazimo i u *Životima (I* do *III)* i u pesmi *Rat.* U svakoj od njih vidimo istu neutažljivu memoriju, istu opsednutost dvosmislenom *sadašnjošću* koja je rastrzana između nade i neuspeha: *Sada, kao plemić iz jednog oporog sela s trezvenim nebom, pokušavam da se uzbudim sećajući se prosjačkog detinjstva, šegrtovanja ili dolaska u nanulama, polemika, pet ili šest udovištava, i nekoliko svadbi na kojima me moja jaka glava sprečavala da dosegnem dijapazon drugova. Ne žalim zbog mog starog udela u božanskoj veselosti; trezveni vazduh tog oporog sela hrani vrlo delotvorno moj svirepi skepticizam. (Životi, II).* — *Sada, večito savijanje trenutaka i beskonačnost matematike gone me po tom svetu gde podnosim sve građanske uspehe, poštovan od čudnog detinjstva i ogromnih naklonosti. (Rat).* — *Ali sad, kada je taj posao završen, ti, tvoji računi, ti, tvoje nestrpljivosti... (Mladost, II, Sonet).* Zastanimo kod tog *sad* koje je Rembo svesno stavljao i pokušajmo da dokučimo šta je on time mislio.

On nam možda upravo to kaže opet u *Mladosti: Proračuni strane, neizbežno silaženje neba, i poseta uspomena i sednica ritmova zauzimaju glavu, stan i svet duha.* Možemo smatrati da ta rečenica, na početku duge pesme, u trenutku predaha kakav predstavlja engleska *neđelja,* pre nego što se nastavi *učenje,* objedinjava i teži da objedini sve elemente jedne misli. A ta je misao možda pomalo neuhvatljiva, možda čak i protivrečna: čuvajmo se dobro od pokušaja da je prerano razumemo. Uporedimo međutim s tim *proračunima* neke druge aluzije, rasute po čitavoj pesmi.

Tako se u *Mladosti II* tvrdi da *ti, tvoji računi, ti, tvoje nestrpljivosti* znače samo *vašu igru i vaš glas,* a ovi su opet razlog *dvostrukog zbivanja pronalaženja i uspeha.*

Zatim, u *Mladosti IV*, čitamo: *Ali ti ćeš se baciti na taj posao: sve skladne i arhitekturalne mogućnosti pokrenuće se oko tvog sedišta.* A u pesmi *Rat*, gde se takođe pominje *beskonačnost matematike*, jedan *rat pravedan ili nasilnički, rat sa zaista neočekivanom logikom*, nazvan je, izgleda, *jednostavnim poput muzičke fraze.* Odmah ponovo pomišljamo na rečenicu iz *Života, II: Ja sam pronalazač čije su zasluge mnogo drukčije nego svih onih koji su mi prethodili; štaviše, ja sam muzičar koji je pronašao nešto kao ključ ljubavi.* U svim tim rečenicama, zaista, sve se okreće oko dvaju osnovnih pojmova: pojma novog poduhvata, *otkrića;* i pojma *harmonije*, proračuna kojim će se ona izvesti. Ti su pojmovi, doduše, samo spomenuti, nemarno ostavljeni bez razjašnjenja. U *Iluminacijama* nema onog analitičkog opredeljenja koje karakteriše *Boravak u paklu.*

Međutim, ako sad pročitamo u pesmi *Mladost III (Dvadeset godina): poučni glasovi su prognani*, i ako prihvatimo ideju da je Rembo time mogao misliti na neuspeh svog poduhvata, druga pesma, *Rasprodaja*, veoma bliska po duhu i stilu pomenutoj grupi pesama, možda će nam objasniti kakvo je to bilo *otkriće. Prodaju se* (...), piše u njoj Rembo, *obnovljeni glasovi: bratsko buđenje svih horskih i orkestarskih snaga i njihova trenutna primena: prilika, i to jedinstvena, da oslobodimo svoja čula!* (...) *Prodaju se primene računa i nečuveni skokovi skladnosti. Srećni pronalasci i neslućeni izrazi, neposredno posedovanje.* Kontekst predstavlja jeftino krčmljenje svih Remboovih nada. Taj bi tekst zaista mogao da predstavlja poslednju pesmu, u kojoj se poslednji trag lakovernosti i nade gubi u sarkazmu. Ali upravo tu, pre nego što noć nadvlada, vidi se kratki blesak onoga čemu je težila nada: *Prodaju se tela, glasovi* (...). *Prodaju se tela bez cene, nepripadajuća nikakvoj rasi ni polu, nijednom svetu, nikakvom poreklu.* Zar nam se ne čini da je to neka nova inkarnacija božanstva, to *što Jevreji nisu prodali*, to čega današnja *prokleta ljubav* i *paklensko poštenje masa*, odanih Dobru i Zlu, nisu nikad bili svesni.

Da li je Rembo rečima *glas* i *buđenje* označio neko tako reći simfonijsko samoostvarenje čovekove prirode, neku rasplamsalost — ali ritmičnu, osmislenu, razigranu — mogućnosti prikrivenih u njegovoj suštini, neki definitivni popravak onih „zvona" zbog kojih je Ofelija, kao svedok svog teskobnog doba, plakala nalazeći da su „razdešena" u Hamletu?

Da bismo se u to ubedili, da bismo potpuno shvatili te još maglovite pojmove, da bismo primili Remboa s čitavom širinom njegove nove misli, a i da bismo ustanovili kako je kao nikad pun snage i pronalazačkog duha — dovoljno je da sad pročitamo onu izvanrednu pesmu *Genij*, jednu od najlepših koje su napisane na našem jeziku, ali koja bi bila i jedna od najnejasnijih u svakoj drugoj perspektivi osim ove. Jer ono biće, čitavo od brzine i slave, biće o kome je Rembo mogao da napiše: *Ponos blagonakloniji nego izgubljena milosrđa* — nikako nije Hrist, kao što su neki pokušali da tvrde. Naprotiv, ono u svom neodoljivom pokretu ostvaruje sve slutnje, sve prikrivene vrednosti iz pesama koje sam citirao. Tako *prilika, i to jedinstvena, da oslobodimo svoja čula* ponovo je rečena i ponovo potvrđena u rečima: *Njegovo telo! sanjano oslobođenje* ...; pronađeni *ključ ljubavi*, muzički ključ, u rečima *ljubav, savršeno i opet otkriveno merilo;* a čitava pesma, sa svojom neslućenom dubinom misli, u stvari je vatrena potvrda *glasova obnovljenih* u novom skladu.

Genij je delo zapanjujuće intuicije, trenutak čiste vizije u kome misao poprima oblik.

Genij, praćen srećnim i neprekidnim žarom ekstaze, pri svom brzom prolazu, u trenutku kad se da nazreti, kad može i da iščezne, kad zaista postoji, dočarava jedno biće koje više ne zna za međe, ni za boravišta, ni za vremensku slabost, jer je ono u isto vreme i *sadašnjost* i *budućnost* i beskrajno *putovanje* kroz realni prostor; biće koje je *večnost*, s tim što ta reč više ne označava neko posebno stanje, za nas večito nedostižnu sudbinu opozivih božanstava, nego jednu savršeno imanentnu osobinu, budući da onaj

koji je poseduje može u istom trenutku da realizuje sve svoje mogućnosti i da se spase od zastranjenja tela; biće koje tako svakog trenutka gubi svoje tragove u neposrednom posedovanju i slobodi, i ponovo stiče, daleko od nekadašnjeg *Ja* — koje danas samo stenje prigušeno mučnim teretom *drugog* — najvišu sreću nekog Njega, nekog apsolutnog trećeg lica. To je dakle biće koje prevazilazi sadašnju čovekovu sudbinu, ali koje bi ipak bilo pogrešno smatrati za nekakvog boga. Jer mada je tačno da to biće, taj On *koji je pročistio pića i jela,* On *koji je kuću otvorio penušavoj zimi i žamoru leta* — ponovo unosi svetinju u svet, spasava ga od mutnine i vraća ga želji — ono time bez sumnje vrši najuzvišeniji čin za koji je sposobno ono ljudsko u nama; i mada se ono zaista pokazuje na *nebu oluje, sa zastavama ushićenosti,* iznad našeg horizonta, shvatamo da se to ne zbiva na granicama prirodnog sveta, nego na granicama egzistencije, u onom još čistom i slobodnom kutku naše besmislene sudbine, na onom nebu *iluminacija* na kome se nekad iskristalisala nada mladog Remboa. *Genij* je ovde, kaže nam Rembo; treba ga samo prepoznati i pratiti. A ako nam on, poput nekog boga, da neko obećanje, to će biti obećanje ljudskih sposobnosti — *o uživanje našeg zdravlja, poletu naših sposobnosti, sebična naklonosti i strasti za njega* — sposobnosti koje će uništenjem moralnih prepreka biti vraćene *beskrajnom životu* blistavih mogućnosti, zapaženih u našoj snazi, našem razumu i našim čulima.

Mislim na Mikelanđelove *Robove,* zarobljenike materije, ali zarobljenike pre svega psiholoških neumitnosti, paralisane tajanstvenom slabošću nekog *ja* koje se više ne usuđuje da ostvari svoju želju. Remboov *Genij* nije bog koji se okreće k čoveku. To je potpuni, oslobođeni čovek koji u samoj svojoj biti uspešno privodi kraju *seobe koje su ogromnije od drevnih najezda,* budući da su ove poslednje bile samo jedan od večito neveštih i slepih napora kojima je istorijski čovek pokušavao da ostvari *pravi život.* Čovek, ukratko, koji je prešao od suzdržljivosti na akciju, od otuđenosti na

prisutnost, od zakona na slobodu[1]), i koji je prema tome dospeo od bede do tragike, od jadnog položaja van sveta do tragičnog jezgra bivstvovanja, što je Rembo umeo da nam kaže u onih nekoliko beskonačnih reči: *O svete! i svetla pesmo novih nesreća!*

U pesmi *Genij* on nam je dočarao ono što mogu da nazovem mogućnošću naše slave. Ukratko, on je, kao i u pesmi *Sunce i put*, kao i u svojim prvim, „naivnim" pesmama, odlučio da se radije veže za suštinu i mogućnosti čoveka nego za svoju stvarnu sudbinu i njene žalosne slabosti.

III

Smatram da sada treba odlučno prihvatiti taj novi način gledanja, otvoreno suočiti *Genija* i *Boravak u paklu*, *oholost* i *milosrđe*, i, u krajnjoj liniji, dve koncepcije ljubavi, kako bismo pronašli ključ zagonetnog poduhvata.

Kad Rembo piše, još uvek u pesmi *Genij*: *On je ljubav, savršeno i opet otkriveno merilo, čudesni i nepredviđeni razum, i večnost: voljeni stroj kobnih osobina*, ima li mesta upoređenju između tog večnog i plemenitog razuma i *žarkog strpljenja* koje se nudilo na kraju *Boravka u paklu?*

Ali u *Boravku* Rembo nigde nije govorio o ljubavi tako potpuno okrenutoj mogućnostima ljudske slave. On je tamo definisao milosrđe, ljubav prema bićima i stvarima onakvim kakvi oni jesu u činjeničnom stanju zemaljske *hrapave stvarnosti*, stanju koje je u krajnjoj suprotnosti sa izričito optuženim *natprirodnim moćima, svetkovinama i trijumfima*. A ta koncepcija, iako ne sasvim hrišćanska, nosila je u svakom slučaju nesumnjiv pečat Hristove reči.

---

[1]) V. Adoniram, u *Putovanju na Istok* od Žerara de Nervala *(Priča o kraljici jutra i Solimanu vladaru genija)*: Onaj koji otkriva prepotopske tajne da bi otrgao likove iz nizova stena; koji jednim znakom izdvaja *nižu* rasu, stvoriteljku ništavnog sveta dvorjana i sveštenika. Kao i usamljenik, koji prihvata samo da mu se divi Balkis i da ga voli Benoni, njegova mlada učenica.

Bottom.

~~Métamorphoses~~

La réalité étant trop épineuse pour mon grand caractère, — je me trouvai néanmoins chez Madame, en gros oiseau gris-bleu s'essorant vers les moulures du plafond et traînant l'aile dans les ombres de la soirée.

Je fus, au pied du baldaquin supportant ses bijoux adorés et ses chefs-d'œuvre physiques, un gros ours aux gencives violettes et au poil chenu de chagrin, les yeux aux cristaux et aux argents des consoles.

Tout se fit ombre et aquarium ardent.

~~Et~~ Au matin, — aube de juin batailleuse, — je courus aux champs, âne, claironnant et brandissant mon grief, jusqu'à ce que les Sabines de la banlieue vinrent se jeter à mon poitrail.

H.

Toutes les monstruosités violent les gestes atroces d'Hortense. Sa solitude est la mécanique érotique, sa lassitude, la dynamique amoureuse. Sous la surveillance d'une enfance elle a été, à des époques nombreuses, l'ardente hygiène des races. Sa porte est ouverte à la misère. Là, la moralité des êtres actuels se décorpore en sa passion ou en son action. — Ô terrible frisson des amours novices sur le sol sanglant et par l'hydrogène clarteux ! trouvez Hortense.

BOTTOM ET H.

Rukopis pesama Bottom *i* H

Sasvim je drukčija ona skrivena metafizika, ono što se čita između redova pesme *Genij*. Jer *razum, merilo, voljeni stroj* koji se u njoj pominju predočavaju vrlo određenu sliku sveta, koja pripada kosmosu grčke misli i u kojoj se Dobro poistovećuje sa merilom, duša sveta sa večitom i neumoljivom mašinerijom nebeskih tela, a ljubav sa otkrićem beskrajnog koncerta brojeva i sveopšteg razuma u dubinama čulnoga carstva. Nećemo izvrnuti smisao te poslednje reči iz *Iluminacija* ako u njoj začujemo dozivanje jednog dobra koje je u isto vreme red, stvarnost i lepota. U jednoj pesmi vrlo srodnoj *Geniju* i posvećenoj *Jednom razumu* rečeno je: *Udarac tvog prsta po dobošu oslobađa sve zvuke i započinje novu harmoniju,* što navodi na pomisao da se ovaj razum, kao neka organizovana moć, suprotstavlja zbrkanim saopštenjima čula. Zar ta ljubav koja je imenovana u pesmi *Genij* nije „l'amor che muove il sole e l'altre stelle", duša što pokreće to sunce i te zvezde koji i sami, u svom pravilnom kretanju, predstavljaju vrhovni uzrok svega, čak i naših sposobnosti i naših sudbina — *voljeni stroj kobnih osobina?*

U okvirima takve jedne misli zakon više ni u kom slučaju ne predstavlja onu moralnu dužnost, kćer Dobra i Zla, zbog koje je Rembo toliko propatio. On je odraz reda, on je i sam merilo, učešće u razumljivoj suštini bivstvovanja (znamo da u grčkom jedna ista reč, nomos, izražava sklad u državi i sklad u muzici) — i ja sam, definišući tu pozadinu pesme *Genij*, samo ukazao na ono jasno ispoljeno odbijanje da se prihvate *bivša kleknuća* i hrišćanski svet greha. Izvesna dvosmislenost međutim ipak ostaje. Nije sve „grčko" u toj pesmi koja je izraz jedne odluke, jedne obaveze i jedne budućnosti; niti je u njoj sadržano sve što je grčko. U njenom nestrpljivom žaru ne nalazimo savete o ravnodušnosti, karakteristične za tu filosofiju čiji su se zaključci uvek gubili u umovanjima. Ako se u pesmi *Genij* izvesni mračni počeci pretvaraju u slobodu i slavu, to nije posledica kontemplacije, nego akcije, kao da je u samom nastajanju egzistencije neki vetar prebrisao

nepomično savršenstvo nebesa. I ako bismo i dalje hteli da posmatramo ovu pesmu iz helenske perspektive, možda bi je trebalo dovesti u vezu sa pitagorističkim ili orfističkim koncepcijama, to jest sa religioznim spekulacijama zasnovanim na misteriji i na ideji o spasenju. Razum i priroda, kaže pesma *Genij*, postoje za čoveka, i samo za njega. Naša najdublja želja nije da premerimo nebo. Rembo je u stvari isuviše bio u vlasti egzistencijalne misli hrišćanstva da bi zaboravio njegove kategorije. Zato njegovu težnju treba shvatiti i posmatrati u svetlosti jedne neverovatno dinamične sinteze grčkog kosmosa i antropocentričnih sanjarija o spasenju; njoj je bliži neki pobedonosni Hrist nego neka procesija suštinâ.

U svakom slučaju, osnovnom pobudom ove male zbirke pesama moguće je i potrebno smatrati ideju o jednom prirodnom skladu iz koga je iščezao greh, a s njim i ona *druga ljubav*, paćenička ljubav iz milosrđa. Ubuduće će između božanskog i ljudskog biti samo jedan korak, i to onaj koji razdvaja ono što može biti od onoga što jeste. Nisu više potrebni neka prošlost duše, neki raniji greh i buduće iskupljenje, kao ni bog koji će se možda udostojiti, a možda i neće, da siđe sa svog neba; svoju urođenu božansku prirodu čovek će pronaći u dubini trenutka: *On neće otići, on neće ponovo sići s nekog neba, on neće izvršiti iskupljenje ženskih srditosti i muških veselosti i celog ovog greha: jer to je učinjeno, budući da on postoji, budući da je voljen. — Sanjano oslobođenje, strašna brzina oblika i delovanja* zavise samo od *silnije muzike*, i tako se najzad mogu razjasniti Remboove aluzije na *bratsko buđenje svih horskih i orkestarskih snaga* i na muzički ključ ljubavi. Čovek, kao i sve što je stvoreno, predstavlja latentnu muziku. Samo od njega zavisi hoće li otkrićem neke sasvim praktične gnose probuditi svoje skoro zaćutale glasove. Vidimo da Rembo iz pesme *Genij* nije više ni ono *vidovito* biće. Stvarnost u njegovim očima još uvek ima prirodu nekog ritma, ali taj novi Rembo više ne smatra da pesnik treba da bude

strahoviti radnik koji se iscrpljuje i *propada* u ekstatičnom otkrivanju neznanog. Ritam i budućnost nalaze se u nama kao neko pristupačno savršenstvo, a mi ćemo ih osloboditi jedino izvesnim ključem, nikako nasiljem.

IV

Ukoliko je moje tumačenje razvoja Remboove misli od *Pisma vidovitog* do kraja *Boravka u paklu* makar i približno tačno, izlazi da su uništavajući zanos iz doba prvog boravka u Parizu i pokušaj spasenja putem milosrđa nešto sasvim drukčije od ovog potpunog kušanja života koje je u pesmama grupisanim oko *Genija* i *Mladosti* poistovećeno sa buđenjem duboke harmonije. Tu, od *Genija* do *Rasprodaje,* od nade do neuspeha, sadržano je jedno duhovno stremljenje kome nema sličnog, jedno sasvim određeno zbivanje koje moramo smestiti u okvire Remboovog razvoja ukoliko želimo da sasvim shvatimo poslednje trenutke njegovog stvaranja. To je mučan problem, jer iz različitosti tih perioda ne možemo izvesti zaključak o razlici u koncepcijama. Jedan pisac je sasvim kadar da u toku istih meseci bude nosilac dvaju oprečnih saznanja, da pre nego što nasluti neuspeh jednog od njih postavi duhovne temelje drugoga, i da prema tome istovremeno izvrši dva raznovrsna eksperimenta, da napiše izvesne delove *Iluminacija* pišući istovremeno *Boravak u paklu.* U duhu pesnika, čak i onda kad on tako otvoreno kao Rembo pristupa samoispitivanju, te prema tome izvesnom preobražavanju, postoji simultanost težnji koju ne treba zaboraviti, koja čak predstavlja meru njegove brige o stvarnosti. Čak i časovi žestoke opredeljenosti, kao što je pesma *Genij,* mogu da ne vladaju u jednoj svesti više od jednog veoma kratkog trenutka, i da kao jedinu posledicu imaju prekid razvoja onog „milosrdnog" Remboovog plana koji sam ranije opisao.

Remboov portret od Garnijea (1873?)

Ali bez obzira na polaznu tačku koju nam pruža pesma *Dvadeset godina,* pesma koja nas još uvek navodi na pomisao da su sva ta dela koja sam citirao nastala na jesen 1874, toliko je velika kohezija među njima; bez obzira na veću zrelost izražajnih sredstava koja se u ovim polifonijskim pesmama zapaža u odnosu na *Boravak,* gde je sve u znaku dublje dijalektike i bržih zahvata — može se reći da nam neke *Iluminacije,* u jasno iskazanom smislu pesme *Genij* i u svetlosti njenih stavova, po svoj prilici otkrivaju razvoj do koga je došlo posle pesme *Zbogom.*

A pre svega pesma *Posle potopa.* Čudim se što nikad niko nije jasno ukazao na ono odricanje od prošlosti — prošlosti koja može da bude samo ona iz *Boravka* — koje se vidi u ovoj pesmi, prvoj među prepisanim iz najvažnijeg dela rukopisa. A kako ona međutim izgleda jednostavna čim je vidimo u toj svetlosti! *Posle potopa* (posle pojave ali i posle nestanka rušilačke težnje) život se doduše nastavio: *dabrovi zalupaše, krenuše karavani,* pronese se srećna vest o proleću. Ali već od prvih reči iznenađuju nas u toj tobožnjoj radosti neočekivani znaci suzdržljivosti. *Čim se pojam o potopu primirio, jedan zec se zaustavi u grahorici i među zanjihanim zvončićima i izreče svoju molitvu duzi kroz veo paučine.* Eto jedine sladunjave rečenice koju je Rembo ikad napisao; i kao i svaka sladunjavost, ona odaje jednu laž. A ta laž je sad otkrivena: *Oh! drago kamenje što se krilo, — cveće što je već gledalo.* „Gledati", kao što se može videti u poslednjem stavu pesme, znači rastvoriti se, uvenuti. Stvarnost, za trenutak blistava i čista, tako reći smesta se zamutila. Ona se vraća u svoje večito (more *u visini)* i dramatično stanje, u kom dete, *u velikoj staklenoj kući, još uvek mokroj,* mora da se obrati *čudesnim slikama* za jadnu pomoć iluzije. Stoga Rembo odjednom priznaje svoju novu nestrpljivost: *Izviri, jezerce, — Peno, valjaj se po mostu i iznad šuma; — crna sukna i orgulje, — munje i grmljavine, — penjite se i valjajte se; Vode i tuge, rastite i opet dižite Potope.* Šta u

krajnjoj liniji predstavljaju ti potopi, te posledice *tuge*, ako ne duh negacije i pobune, žestoko odbacivanje svakog ljudskog poretka koje je najavljeno u *Pismu vidovitog* i ponovo ispoljeno u uvodu *Boravka? Prizivao sam pošasti*, uzvikuje Rembo u ovom poslednjem tekstu. Kaže i da je poverio svoje blago *vešticama*, koje opet vidimo, voljene i željene, u poslednjim recima prve *Iluminacije*.

Završetku tog potopa, za koji je Rembo mislio da će ga ubrzati pišući *Boravak*, nije usledila *duga* nekog novog spoja sa bivstvovanjem, nego *čama*. I ja verujem da pesma *Posle potopa* čuva uspomenu na jesenske mesece 1873, sa njihovom tugom koja se tako jasno vidi na Garnijeovom portretu[1]). Rembo je brzo izgubio željeno *žarko strpljenje*. On se seća da su mu pobuna i ponos već jednom podarili tajanstvenu sposobnost poricanja prividnosti, i ponovo je spreman da se preda *Kraljici, toj veštici što pali svoju žeravicu u zemljanom loncu*, — to jest svim drogama iluzije. On je pripravan i za bilo koji novi susret, za bilo kakvu duhovnu pustolovinu, kao što je rečeno u *Priči*, gde jedan Knez, nasilnik koji ipak nije mogao ništa da uništi, čovek koji je tajanstveno rastrzan između svog kraljevanja i svog splina, sreće nekog *genija* koji mu daje zagonetno obećanje, a zatim obojica uništavaju sebe u *suštinskom zdravlju*.

Već sam naglasio da ništa nije poznato o Remboovom životu od oktobra 73. do proleća iduće godine. Kakve je *klasične nauke* i kakvu *nečuvenu raskoš* tada upoznao — mi to više ne možemo saznati.

Ali jedna od *Iluminacija* dovodi nas do uzbudljivog otkrića, i zato je možda potrebno da je baš sad ispitamo, toliko bliska ona izgleda onom *suštinskom zdravlju* o kome je reč u *Priči* kao i u *Geniju*. Tu su opet *nečuveno delo, čudesno telo*. Obećanju *Genija*

---

1) Datum naznačen na samoj Garnijeovoj slici (1873) očito je uverljiviji od onoga koji je napisan rukom na poleđini (1872). Izgleda mi nepobitno da je portret načinjen na jesen 1873, kada se Rembo, prvi put posle juna 1872, vratio da živi u Parizu, možda ponovo u ulici Kampanj-Premijer.

(natrag s tim praznoverjima, s tim zastarelim telima, sa domaćim ognjištima, sa dobima!) odgovara ono *natčovečansko obećanje dato našem stvorenom telu i duši: to obećanje, ta zaluđenost! Obećano nam je da će stablo dobra i zla biti zakopano u mraku, da će tiranske čestitosti biti prognane, kako bismo mogli dovesti našu prečistu ljub*av. To je prevazilaženje hrišćanskog morala, ali to je još uvek i ona ista ideja o budućem ostvarenju snage i slave. Međutim, nasuprot pesmi *Genij*, koja je posvećena opisu suštinskog života onakvog kakav će on biti ili može da bude u apsolutnom, pesma *Jedno prepodne pijanstva* znači ustanovljenje, ona je priča o zbivanju kojim se obećanje očitovalo. *Malo bdenje puno opijenosti, sveto si!* To je *prvi put*, posle *potpunog prostaštva*, da telo postaje čudesno i da se otkriva izvesni *metod*. A mnogi vidovi suštinskog zbivanja, iako nisu zaista iskazani, lako se mogu razaznati u grozničavom stilu koji teži da iskoristi trenutak. S jedne strane je *svirka*, koja doduše nije neka stvarna muzika, ali bar označava srodnost između tajanstvenog čina i muzike. *Svirepa svirko od koje ne posrćem!* piše Rembo. Pomišljamo na *ukidanje svih zvonkih i pokretnih patnji u još silnijoj muzici (Genij)* i na sve one aluzije na muziku kojima se pesme *Rasprodaja*, *Rat* ili *Mladost* odazivaju *prilici, i to jedinstvenoj, da oslobodimo svoja čula* — odnosno *novom zdravlju*.

A s druge strane je *otrov*. *Mi imamo vere u otrov*, piše još Rembo. I veli i ovo: *Taj će otrov ostati u svim našim žilama čak i onda kad svirka zaškripi i mi budemo vraćeni nekadašnjem neskladu.* I najzad: *Evo stiže doba hašišovaca*, reči koje su ovaj put nedvosmislene i koje će nam odati jednu tajnu.

Jer — ja nisam prvi koji tako misli[1]) — ti hašišovci[2]) mogu da budu samo oni isti koji su i sami

---

[1]) Moris Saje: *Na Narcisovom putu*, 1958, str. 127 i dalje.

[2]) Reč »assassin«, koja se nalazi u Remboovom tekstu, u francuskom ima osnovno značenje »ubica«. Etimološki je postala od naziva članova jedne muslimanske sekte u Siriji, koji su u stanju opijenosti hašišom vršili ubistva po naređenju njihovog šefa, »Starca sa Planine« (prim. prev.).

znali da *žrtvuju svoj život, — ceo, svakog dana,* jer su se zakleli na potpunu pokornost Starcu sa Planine, koji ih je oslobodio od obaveze da se pridržavaju zakona. Čega ima čudnog u tome što je Rembo znao za etimološko tumačenje koje je dao Silvestar de Sasi? Bilo mu je dovoljno da pročita *Veštačke rajeve (Pesma o hašišu,* poglavlje II), a mi znamo da je to i učinio. Osim toga, čim iznesemo hipotezu o toj drogi, čitava pesma postane jasna. *To je počelo s malo odvratnosti,* piše Rembo, a Bodler opisujući dejstvo hašiša govori o „izvesnoj odbojnosti i o nastupima mučnine". *To je započelo u detinjem smehu,* a Bodler govori o nekoj nezgrapnoj, neshvatljivoj veselosti, toj, kako sam kaže, „prvoj fazi detinje razdraganosti". On još aludira na „osećaj svežine na ekstremitetima", što bez sumnje objašnjava *anđele plamena i leda* iz *Prepodneva pijanstva,* kao i tolika spominjanja hladnoće i mraza *(I san se rasveži...)* u mnogim *Iluminacijama.* — Još jedan dokaz za upotrebu hašiša je to šo se o njoj govori u većem broju pesama. Nije potrebno posedovati ključ za reč *assassin* da bismo oko pesme *Prepodne pijanstva* poželeli da grupišemo čitav niz pesama koje kao da tumače ili opisuju sanjariju uživaoca droga koji jede ili puši opijum. Pesmu *H* na primer, čiji bi se paralelizam sa *Prepodnevom pijanstva* mogao od reči do reči dokazati. Zatim, i ne težeći da navedemo sve primere, spomenimo *Obični nokturno, Being Beauteous, Zebnju, Starinsku, Varvarsku,* sve te impresionističke i fluidne priče, u kojima se uobičajeni elementi sanjarije, na primer neko ognjište promenjenog oblika, lako mogu prepoznati. *Jedan dah rasprši međe ognjišta (Obični nokturno). — Pločica crnog ognjišta, stvarna sunca sa žala (Bdenja). — Žeravice što pljušte plotunima inja, — Slasti! — ognjevi na kiši dijamantskog vetra koju lije zemno srce što se večito ugljeniše za nas. — O svete! — (Daleko od starih pribežišta i od starih plamenova, koje čujemo, koje osećamo).* U ovoj poslednjoj pesmi, *Varvarskoj,* kao da vidimo Remboa *mnogo posle dana i godišnjih doba i bića i zemalja,*

zatvorenog u onom veličanstvenom stanu, u onom *slavnom* pribežištu gde on, zahvaljujući nekadašnjem otrovu, uči da iz svoje samoće izdvaja jedan svet *(O slasti, o svete, o muziko!).*

Otrov iz *Prepodneva pijanstva* je zacelo hašiš. I sada kao da se sve svodi na ovo suštinsko pitanje: kako se hašiš može združiti s muzikom da bi obrazovao *metod* o kome svedoče sve ove pesme; budući da pretpostavljamo — ili, po mom mišljenju, smatramo izvesnim — da su te „hašišovske" *Iluminacije* isuviše srodne *Geniju, Rasprodaji, Mladosti,* isuviše očito prizivane čamom iz pesme *Posle potopa,* a da ne bi predstavljale ostvarenje iz perioda posle nastanka *Boravka u paklu.*

V

Sad je bez sumnje potrebno naglasiti da je Rembo prilično rano počeo sa uživanjem droga. U svojim *Intimnim uspomenama* Ernest Delae tvrdi da je njegov prijatelj uzimao hašiš već u jesen 1871, u prvim mesecima svog boravka u Parizu; ali da je video jedino bele i crne mesece i da je čak nezadovoljno govorio o sasvim promašenom *veštačkom raju.* Pesme iz 1872, u kojima uopšte nema hašišovskih pejzaža, pokazuju uostalom da je droga, čak i ako je bila redovno upotrebljavana, služila Rembou samo kao sredstvo za *smišljeno rastrojstvo,* sredstvo čija je jedina svrha da doprinese uništenju carstva prividnosti, bez određene Remboove težnje da se prepusti nekom od pijanih priviđenja. Manje je jasan smisao upotrebe hašiša ili opijuma u Engleskoj, u doba provedeno sa Verlenom. Da je parisko iskustvo produženo, i čak prošireno, u to nema nikakve sumnje. Prema Izabelinom svedočanstvu, Rembo je dolazeći u Roš maja 1873. pokazivao sve znake najozbiljnije intoksikacije. Iz toga se često zaključivalo da oduševljenje izraženo u *Prepodnevu pijanstva* vuče koren iz tog perioda. Međutim, iako je Rembo u *Skitnicama* napisao: *S one strane polja kojim su šetali svirači retke muzike stvarao sam*

Portret za koji se pretpostavlja da prikazuje Remboa, delo Forena (januar 1874)

sablasti buduće noćne raskoši, on je odmah dodao: *Posle te zabave, koja teško da je higijenska*... Nema ničega što podseća na akcente bučnog trijumfa iz *malog bdenja punog opijenosti.*

Ja verujem da je Rembo dugo bio prilično nenaklonjen hašišu. Njegov suštinski realizam morao je da izaziva prezir prema iluziji koju omogućuje droga. Činjenica je da *Noć u paklu* nemilosrdno razobličuje njenu laž: *Dosta!... Dosta s tim zabludama koje mi šapuću, s tim čarolijama, lažnim mirisima, detinjastim svirkama.* A u *Varvarskoj* Rembo će reći: *Oh! Barjak od mesa što krvari na svili mora i severnih cvetova; (oni ne postoje.).* Za onoga koji hoće da zasnuje *pravi život* na stvarnosti, ne vraćajući se u *stanje sina sunca,* kakvu vrednost može da ima raj koji traje trenutak? Poštenje i nada kažu da više vredi pakao neostvarljive želje, čak i ako nam neki zloduh šapuće da je njen

plamen *gadan* i da je bes *užasno glup*. On, taj *dragi Satana,* hteo bi još više da nas muči svojim uspokojavanjima, posle kojih slede strahovita buđenja.

Ali sreća koju pruža droga ima dva vida i može da zavede i duhove koji se najžešće opiru bilo kakvoj himeri.

Ono što najviše iznenađuje u *Prepodnevu pijanstva* jeste neosvrtanje na preobažaje spoljnog sveta. *O* moje *dobro! O* moje *lepo!* piše Rembo. Podvukao je dve prisvojne zamenice, i time već u prvim rečima pesme istakao da se ogled odnosi pre svega na njega. On govori o *čudesnom telu, prvi put,* o *natčovečanskom obećanju* koje je *dato našem stvorenom telu i duši,* aludira na nekadašnje prostaštvo, i na taj način sve potvrđuje da se dejstvo hašiša ovaj put na poseban način odrazilo na namučeno i nespokojno *Ja.* Rembo je odjednom video sebe u drukčijoj svetlosti. I mada ne zaboravlja da će to brzo proći, da ćemo, *kada svirka zaškripi,* mi biti *vraćeni nekadašnjem neskladu,* on ipak kao da ne smatra svoje novo viđenje za neku iluziju. U stvari, ja verujem da promena Remboovog stava prema drogi tačno odgovara promeni njegovog filosofskog stava. Dok god je težio da postigne pravi život poremećajem stvarnosti, hašiš mu nije bio ni od kakve koristi. Ali tek što je došao na pomisao da je ljudsko biće skup sposobnosti i blistavih mogućnosti, on se već pripremio da u ozarenom stanju pijanstva ugrabi priliku da to buduće savršenstvo nazre sopstvenim očima i u sopstvenom otkrivenom telu. Ako ljudska stvarnost predstavlja obećanje koje je pomračeno ružnim snom izopačenog življenja, zašto droga koja zamagljuje naš svakidašnji pogled ne bi mogla da probudi neku svest najzad otvorenu svojoj pravoj subjektivnosti?

Hašišovac — *Čovek bog* o kome je uostalom govorio i Bodler — na taj način otkriva i spoznaje svog *genija.* I mada nije u stanju da *smesta bude obuzet večnošću,* on uprkos svemu ima pravo da to viđenje protumači kao najverodostojnije otkriće, i da ga na-

stoji oživeti svim sredstvima koja mogu pomoći da se odgonetne i zasnuje jedna moguća harmonija. I tu, naravno, opet nailazimo na muziku. U njoj takođe počiva *čudesni i nepredviđeni razum* koji je duša ljudi i zvezda. Omogući li nam hašiš da je bar malo razumemo (a njegova je osobina, izgleda, da beskonačno povećava brzinu utiska i bogatstvo spoznaje), ona će moći da postane *bratsko buđenje svih horskih i orkestarskih snaga* o kome je bilo reči u *Rasprodaji*, — *prilika, i to jedinstvena, da oslobodimo svoja čula*, ponovno rođenje ljubavi.

Muzika je u filosofskim i mističnim teorijama ritma uvek igrala bitnu ulogu. Platon u svom *Timeji* naziva harmoniju saveznicom naše duše u njenom pokušaju da uspostavi red i sklad u plimama i osekama našeg poremećenog unutrašnjeg života. Poznata je ona još delotvornija i dinamičnija veza koju pitagorizam i orfizam nalaze između pijanstva i muzike. Cilj je da se pomoću muzike spozna božansko biće koje prebiva u nama i da se tako izmeni naša sudbina. — Sećamo se da je Teofil Gotje u svom *Klubu hašišovaca* posvedočio važnost koju je muzika imala u opitima njegovih prijatelja. Ja iznosim hipotezu da je i Rembo u časovima svojih pažljivih proučavanja hteo da združi drogu i muziku kako bi probudio moći svoga duha. *Obnovljeni glasovi; sednica ritmova, nečuveni skokovi skladnosti, skladno ushićenje* predstavljaju samo aluzije na taj do krajnosti konkretan i precizan posao: na taj pokušaj da nam muzička sazvučja, u lucidnosti podstaknutoj hašišom, otkriju našu suštinu, zamenjujući psihološku i moralnu uzročnost koja nas zadržava u svetu greha ritmičnom očevidnošću koja će nas za trenutak vratiti prirodnim izvorima.

Da bih upotpunio objašnjenje poslednje Remboove težnje, zadržaću se sada na jednoj od najvažnijih, ali i najlošije shvaćenih njegovih pesama, koja se zove *Kretanje*, i koja je po svemu srodna dosad pominjanim *Iluminacijama* (zar u njoj ne nalazimo *skladno ushićenje* i *drevno divljaštvo?)*.

Kretanje

Vrpčano kretanje na obali slapova reke,
Ponor sa katarkom,
Hitrina strana nagnutih,
Ogromni prolasci toka
Provode kroz svetlosti nečuvene
I hemijsku novost
Putnike okružene vodenim trubama dola
I stromom[1]*).*

To su osvajači sveta
Što traže ličnu hemijsku sreću;
Sport i komfor putuju sa njima;
Oni dovode obrazovanje
Rasa, klasa i životinja, na ovom brodu:
Odmor i vrtoglavica
U potopskoj svetlosti,
U groznim noćima učenja.

Jer iz ćaskanja kraj aparata, krvi, sveća, ognja, nakita,
Iz računa uznemirenih na toj bežećoj obali
Vidi se, kao nasip što se valja iza puta hidrauličnog motora,
Stravična, obasjavajući se beskrajno, — njihova zaliha učenja;

A oni odagnani u skladno ushićenje
I junaštvo otkrivanja.

U najiznenadnijoj nesreći vasione
Jedan se mladi par na kovčegu usamljuje,
— Je li to drveno divljaštvo koje se oprašta? —
I smešta se i peva.

Značenje tih *slapova, ogromnih prolazaka toka, puta hidrauličnih motora* je očigledno: to je materija koja otkriva svoju pritajenu snagu, svoju ogromnu

1) *Strom* — na nemačkom: vodena struja, matica. (Prim. prev.)

moć čiji će preobražaj izvršiti ti *osvajači sveta,* ti matematičari i fizičari sa svojim *groznim noćima učenja.* Nauka, taj *odmor* i ta *vrtoglavica,* ta tačna formulacija i ta beskrajna mogućnost praktične primene (*primene računa* iz *Rasprodaje*), pretvoriće moguću skladnost stvarnosti u činjenicu. Ona će biti *brod* koji će poneti ljudsku sudbinu, novi *kovčeg* obnovljene budućnosti. Tačno je da je Rembo, iako je smatrao da je nauka *suviše spora,* uvek bio fasciniran njenom bezgraničnom sposobnošću preuređenja prirodnih i društvenih prilika.

Ali nauka, u uobičajenom smislu te reči, ne pruža objašenjenje za poslednja četiri stiha. Taj *mladi par* ćemo bolje razumeti ako ga uporedimo sa drugim parovima o kojima je Rembo govorio u tonu ekstaze i otkrovenja, sa onim iz *Kraljevanja* ili onim iz *Priče,* Knezom i njegovim genijem, — čovekom i, naravno, voljenim bićem, ali bićem koje je zahvaljujući susretu nespokojne svesti sa mogućnošću njene slave, daleko od *nekadašnjeg prostaštva,* unapred zamišljeno i pripremljeno. Na tom poslednjem od brodova o kojima je sanjarila remboovska mašta ponovo se javlja onaj izdvojeni, jedinstveni duh koji bi hteo da preobrazi i subjektivnu realnost, čovekov odnos prema samom sebi. Istina je da Rembo nikad nije suprotstavio razvitak nauke svojoj muzičkoj spekulaciji. Budući da jedan isti razum upravlja vidljivim svetom i životnim zbivanjima, prirodno je da se između dva poduhvata javlja srodstvo, a budući da oni oba oslobađaju izvesnu energiju, nešto *novo,* neku svetlost, logično je da jedan predstavlja metaforu drugog i čuva mu neko mesto u svom *nečuvenom* napretku. Baš zahvaljujući njihovom skladu, i samo njemu, mogao je biti napravljen taj drugi Nojev kovčeg, koji ne nosi spasenje samo čovekovom fizičkom životu, nego i njegovim ugroženim mogućnostima. Ali dok nauka predstavlja kolektivni izum, potčinjen vremenu, dotle preobražaj ljudskog u čoveku i dalje ostaje stvar pojedinca, a možda

može i da bude ostvaren pre nego preobražaj prirode. Na kovčegu će se novi pesnik izdvojiti, zapevati i smestiti se tako da ga drugi ljudi bar vide, kako bi shvatili buduća vremena.

Jedan od vidova tog Remboovog opita sa skladnošću verovatno je u toj težnji da i drugi začuju to obećanje i da se tako u društvu počne širiti taj duh nove slave. *Tvoj korak je uzdizanje novih ljudi i njihov pokret,* kaže on onom *razumu* koji je zasnovao *novu harmoniju.* Kao što je rečeno u pesmi *Mladost,* na *sili i pravu* je da odraze *igru i glas* i da u njihovo ime, protiv *porekla i rase* (to jest protiv psihološkog i moralnog otuđenja koje smo nasledili od naših hrišćanskih predaka) povedu prvi nepoštedni rat koji je najavljen u *Rasprodaji: rat pravedan ili nasilnički, sa zaista neočekivanom logikom.* Misao o društvu koja je naslućena u *Kovaču,* sazrela u iskušenju Komune, prekinuta, ali bez sumnje ne i zaboravljena, u *Boravku u paklu,* ovde nalazi svoj metafizički zaključak u kome su najzad na određen način izraženi zahtevi i spoznaje poetskog doživljavanja.

VI

Možda će neko reći da sam opisao jednog Remboa koji pokušava da izmeni ljudsku prirodu otkrivajući sazvučja na klavijaturi nekog instrumenta. To bi značilo pobrkati ideju i njenu praktičnu realizaciju; medeni mesec jednog plana i jedan *posao* koji bez sumnje nikad nije bio stvarno započet.

„Hašiš vas čini sličnim bogu", piše Žerar de Nerval u svom *Putovanju po Istoku.* (...) „Pijanstvo, zamagljujući telesne oči, obasjava oči duše; duh, oslobođen tela, svog teškog tamničara, beži poput zatvorenika čiji je čuvar zaspao ostavivši ključ u vratima ćelije. Radostan i slobodan, on luta kroz prostor i svetlost, prisno ćaskajući sa dusima koje sreće i koji ga

zanose nenadanim i divnim otkrovenjima. Jednim zamahom lakog krila on promiče kroz svetove neizrecive sreće, i to u trajanju jednog minuta koji izgleda večit, s tolikom se brzinom tu nižu doživljaji." Ima tu utisaka koje je Rembo na svoj način, a neke čak i istim rečima, izneo u pesmi *Genij;* ali tu je i slutnja da je prava priroda duhovnog stremljenja hašišovca u samozavaravanju, u ćudljivom prohtevu.

Misao uživaoca hašiša više ostaje san nego što postaje delo. A Remboovo poštenje, koje se nikad nije moglo dugo obmanjivati, moralo je kad-tad da to otkrije.

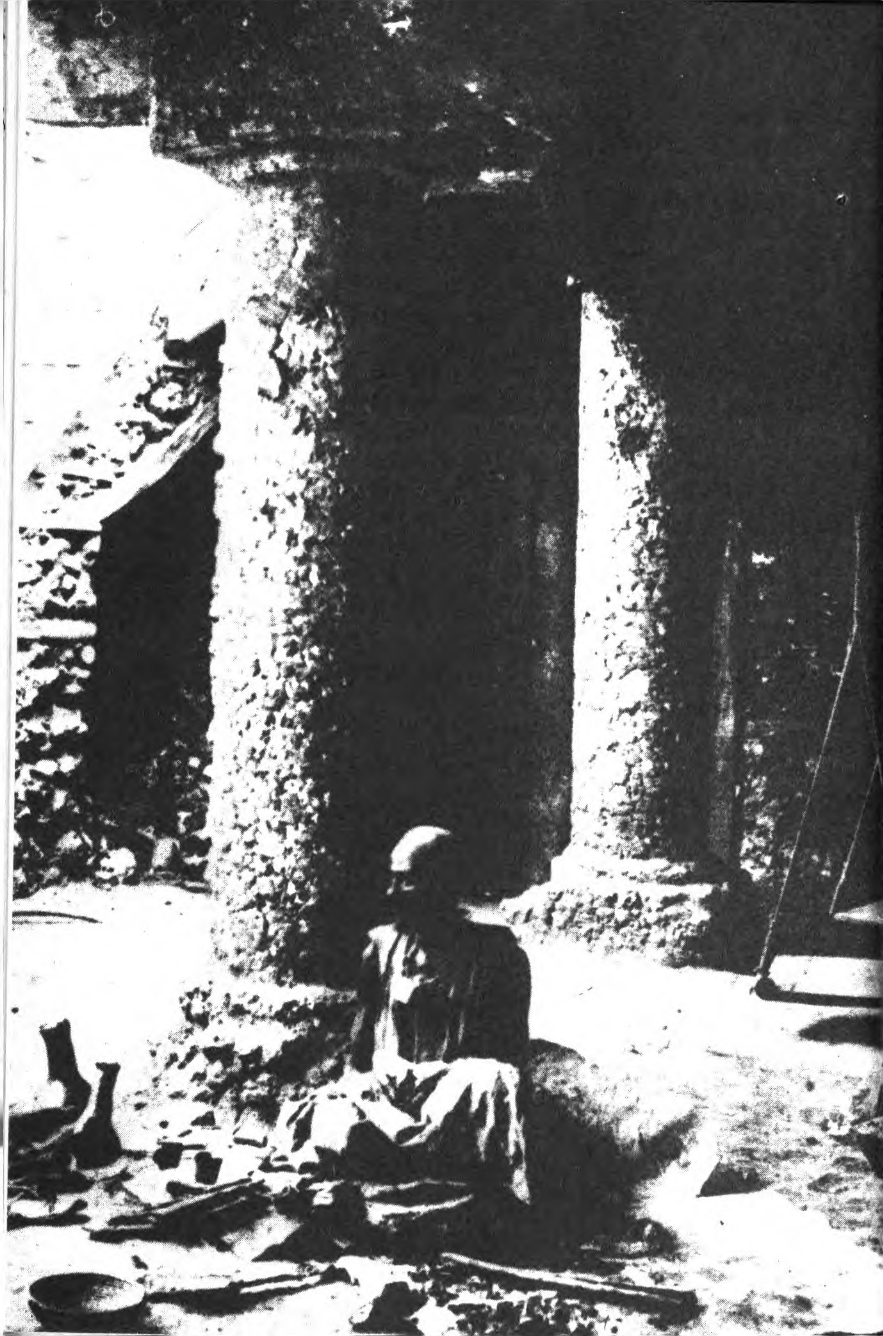
Iluminacije u svakom slučaju predstavljaju sasvim neuvijeno priznanje jednog neuspeha. Pored pesama koje su izraz sreće, kao što su *Prepodne pijanstva* ili *Genij,* neke druge, iako i dalje u znaku poduhvata sa skladnošću, daju da se nasluti izvesna sumnja, a neke čak obznanjuju propast svake nade. *Da li je moguće,* piše Rembo u pesmi *Zebnja, da ću zbog nje oprostiti stalne propasti slavoljublja, — da će udobni svršetak naknaditi doba nevolje, — da će nas dan uspeha uspavati nad sramotom naše kobne nespretnosti?* On se boji da *Vampirka koja nas čini plemenitima* hoće jedino da se zabavlja na račun onih koje uljuljkuje. Tako isto u *Kraljevanju,* i pored onog *otkrovenja, dokrajčenog iskušenja,* ponovnog otkrića čoveka i žene u svetlosti dana, predoseća se i to da će veče odneti ono što je bilo samo plod trenutka. I najzad *Rasprodaja* objavljuje ono odustajanje o kome sam već govorio. Sada možemo bez teškoća shvatiti tu pesmu kao jeftinu rasprodaju nemogućih ambicija. Možda je sama ideja koja ih je pokretala bila dobra; možda je zahvaljujući *srećnim pronalascima* i *neslućenim izrazima* moguće neposredno posedovanje ljudske pritajene moći i slave. Ali to postignuće je uskraćeno našem usnulom razumu. Tako nešto rečeno je u *Priči,* i to je konačan zaključak: *Učena muzika izmiče našoj želji.*

Rembo mora da je s negodovanjem otkrio u muzičkoj sanjariji onaj *zaista pijani san, na žalu* koji je umeo da predvidi u *Boravku u paklu,* pre nego što će da krene nekud u Afriku; a u svojim poslednjim pesmama neke *zadocnele podlosti* koje je takođe najavio.

Znak njegovog odustajanja od *učene muzike* je u svakom slučaju to što se u većem broju pesama vraća njegova opsesija stvarnošću, stvarnošću u njenom konačnom, ostvarenom obliku, onom koji će od dvadesete godine omeđiti njegov život zlokobnim granicama jedne sudbine. One jesenske nedelje 1874. nije ga zaokupljala samo *sednica ritmova,* nego i *poseta uspomena,* i o ovoj poslednjoj on čak kaže da za trenutak prekida *učenje.* A te uspomene — i to je istovremeno i konačno priznanje — odnose se sve bez izuzetka na prve godine urezane u svest, one koje su tako očigledno bile presudne za njegovu budućnost.

Mala deca, piše on, a on je bio jedan od njih, *guše kletve duž reka.* Eto šta je stvarno i nepopravljivo: ta tajanstvena prilika, pružena i izgubljena još u detinjstvu. *Čoveče običnog telesnoga sklopa* — mislim da mogu još jednom citirati te divne rečenice koje su tako žalostan izraz neprekidnog Remboovog pitanja — *zar meso nije bilo plod obešen u voćnjaku, o detinji dani! telo riznica za rasipanje; o zaljubljenosti, pogibli ili snago Psihe? — Ti si još uvek u Antunovom iskušenju,* kaže on takodje u poslednjem odeljku *Mladosti.* Kad obuzet iluzijom hašiša zaželi da ponovo uspostavi moć kosmičkog *erosa,* uvek ga zaokupi najskromnija ljubav jednog ljudskog bića za drugo; kao što smo već videli na kraju *Pijanog broda,* on želi mesto u *evropskom* svetu, svetu najobičnijih ljudi, jer bi mu to mesto dodelila i obezbedila ljubav. A danas, kad ima *dvadeset godina,* ta želja i to žaljenje muče ga još više. Jer kad se *telesna bezazlenost gorko nataloži,* može se desiti da prilika za ponovno otkriće ljubavi zauvek iščezne zajedno sa detinjom prostodušnošću. Kao

što sam već isticao, Remboov genije, ta sušta energija i nestrpljivost, sastojao se pre svega u pokušaju da se izvrši ponovno otkriće ljubavi pre nego što strahovito brzo ne nastupi trenutak kada će sve biti kasno. I sada, kad je taj trenutak došao, njegov istinoljubivi duh mu se sa gorčinom prepušta i diktira *Rasprodaju*, u kojoj metafora trgovine označava srozavanje početnih ambicija do nepromenljivih, beživotnih, skrpljenih predmeta. Možda će Rembo jednog dana izabrati trgovački poziv da bi produžio tu metaforu i tako na izvestan način i dalje bio tumač istine? No on u svakom slučaju može već sad da posmatra sa okrutnim razumevanjem tu savršeno anonimnu *metropolu koju smatraju modernom* a koja je nastanjena bićima nepostojećim i sličnim njemu: *jer tu sve liči na ovo, vidim Smrt bez suza, našu marljivu kćer i sluškinju, jednu očajnu Ljubav* (...). Preostaje mu samo da se pomiri sa sudbinom, kao što pokušava da učini u *Gradu*, pesmi koja govori o mračnom mestu izgnanstva.

Nemogućnost i sloboda

Rembo je prestao da piše čim ga je kraj detinjstva, presudniji od bilo kakve odluke duha, lišio nade da će *izmeniti život.*

Nedavno se čulo tvrđenje da su neke *Iluminacije* napisane posle 1874, i mada izneseni argumenti ne izgledaju uverljivi, moguće je da je to tačno[1]). Ali ako se tri-četiri puta vraćao poetskom stvaranju, kako se drukčije to može protumačiti nego činjenicom da jedna nada i jedna navika ne mogu odjednom iščeznuti.

No izraz duhovnog stanja iz tih nailazećih godina ja radije vidim u jednom tekstu čiji datum postanka ne podleže sumnji, tekstu koji sa strahovitom žestinom odbacuje sve pretenzije poezije. Oktobra 1875, pošto je godinu dana putovao po Nemačkoj i Italiji, Rembo piše svom prijatelju Delaeu. On mu saopštava da će se spremiti za *„maturu"*, ali izražava nespokojstvo jer je došlo vreme da pođe na odsluženje vojnog roka, a zatim improvizira, ili prepisuje u pismo, jednu kratku pesmu pod naslovom *San*. Tu, u nekoliko razglavljenih stihova, ovaj konačni libreto *basnoslovne opere* poslednji put prikuplja posprdno prerušene, izopačene, odbačene elemente one metafizičke drame koja je udarila svoj žig na pesnikovu sudbinu.

---

1) V. Dodatak II.

Remboov snimak njegove poslovnice u Hararu

„San"

U toj sobi gladna četa spava —
Istina je prava...
Eksplodira, isparava,
Genije će: Ja sam pita!
Remac na to: Ja kačkavalj!
A genije: Trapist beli!
Četa njihov hlebac deli:
To je život,
Ko te pita!
Genije će: — Ja sam zdenka!
— To će biti smrt bez leka!
— Ja sam pita
I kačkavalj... itd.

Valcer

Strpaše nas skupa, remčinu i mene, itd.

Zajednička soba, smrdljivo mesto o kome je bilo reči već u *Otetom srcu,* to je naš večito mutni, večito odsutni život. Zar Rembo to sam ne kaže povodom vojničke deobe hleba: *To je život!* A u atmosferi tog mesta sumorne strpljivosti i gladi uvek su, kao što vidimo, prisutni *isparenja* i *eksplozije* od kojih je on nekada zahtevao da preobraze stvarnost, dok danas može samo da žigoše njihovu gnusobu, kao što je to već jednom uradio u *Srcu pod mantijom.* Ako iz te gnjile i mračne stvarnosti, iz te odurne svetinje još jednom iskrsne neki *genij,* onaj koji je nekad *pročistio pića i jela,* blistavi nosilac obećanja, to je samo povod za još žešću osudu. Novi *genij* uzvikuje: *Ja sam pita!... ja sam trapist beli!... Ja sam zdenka...* Time proglašava da izuzev tog prkosnog i konačnog odricanja od samog sebe (*to će biti smrt bez leka,* kažu vojnici) ne postoji ništa sem najgrublje antipoetske stvarnosti.

Drugi znak tog Remboovog odricanja, koje je ovaj put definitivno, jeste njegovo intenzivno izučavanje je-

Rembo u Abisiniji (1883)

zika — nemačkog, italijanskog, ruskog, a uskoro i arapskog i drugih, izučavanje na koje se baca već krajem 1874. Ako imamo na umu da se poezija stvara tako što se jedan jezik uzdiže do apsolutnog, uvidećemo da ovo izučavanje jezika u njegovim relativnim vidovima znači njenu prikrivenu, ali stvarnu negaciju . . . Uostalom, po Verlenovim i Delaeovim rečima, Rembo se mnogo izmenio. „Čovek" iz prethodnih godina postao je Čovečuljak. U onoj Verlenovoj razdražujućoj, ali i dalekovidnoj pesmi „Nesrećniče, sve darovitosti! . . ." vidimo Remboa koji više ne pruža nikakav otpor svojoj sklonosti ka bestidnostima, podrugivanju, besu — jednom rečju ka ništavilu. Nada koje se pisac *Boravka u paklu* uzalud pokušavao osloboditi sada se skoro ugasila.

A možda se ona u njegovom srcu ni neće nikad sasvim ugasiti; možda se u njoj krije smisao, koji je on tajio i od samog sebe, Remboovih putovanja počev od 1875, putovanja koja su ga vodila s kraja na kraj Evrope i čak do Jave; možda je ona još kasnije bila pokretač one potajne energije s kojom je on poput nekog škrtice skupljao novac. Harar u tom slučaju ne bi predstavljao negaciju, nego produžetak ranijeg Remboovog života: produžetak sasvim konkretan, koji se nazire u njegovim planovima da se oženi, da ima sina, da s njim i u njemu, ako ne srećno, a ono bar svesno i lucidno produži život; produžetak možda i simboličan, ukoliko je tačno da su kilogrami zlata koje je nosio o pojasu čuvali uspomenu na nekad uzalud traženo metafizičko sunce i pronosili kroz sva njegova racionalna smeranja još jedan odblesak iracionalnog:

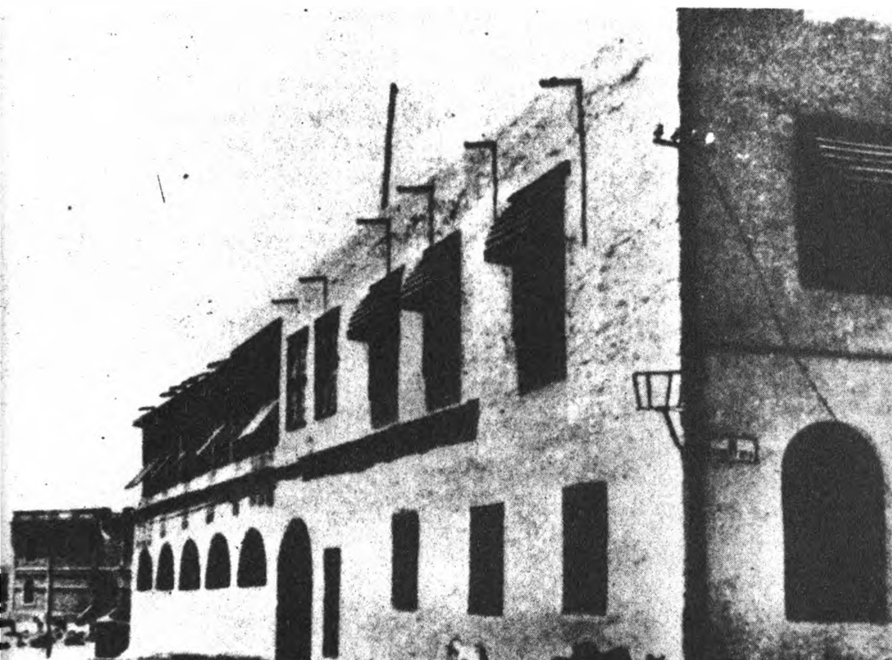
Ako zlo se moje skrati,
Ako steknem zlata, tada
Da l' ću Sever izabrati
Ili Zemlju vinograda?

Zar bogaljstvo i bolest nisu i sami bili željeni kao ključ jedne nove lenosti koja bi se prepustila staranju nekog najzad materinskog bića? — Nada zaista može

da postane bolest, opaka bolest koja ruši sve uravnoteženе forme egzistencije, upropašćava sudbinu, pa čak i samo telo. Ali zato ona, lišena svake suštine, može i dalje da postoji u časovima očajavanja. Rembo, amputiran, izgubljen, u bunilu, diktira u svojoj sobi u marseljskoj bolnici nekoliko nesuvislih rečenica: *Potpuno sam paralizovan: zato želim brzo da se ukrcam. Recite mi u koliko sati treba da budem na brodu*... To su ustvari njegove poslednje reči, izrečene dan pre smrti. A ipak mi u njima nalazimo sve one kategorije nade koje sam pokušao da opišem: tajanstvenu *paralizovanost*, nastalu zato što mu je oteta ljubav; brod, toliko puta viđen u snovima, kao simbol *pravog života;* a oba ta elementa rađaju neukrotljivu nadu i njeno iracionalno *zato*.

Ali na toj istoj bolničkoj postelji, poslednjih meseci svog života, on je svoje nekadašnje pesme nazvao

Trgovačka kuća u Adenu u kojoj je Rembo radio 1885.

bljuvotinama. Iako je nada još uvek u njemu, svi njeni pokušaji, čim mu dopru do svesti, bivaju smesta osuđeni od strane svirepog *skepticizma* koji se pominjao u jednoj od poslednjih *Iluminacija.* Svesno biće u Rembou odustalo je već 1875. godine od želje da *izmeni život.* Zato u ovoj knjizi i neću da govorim o godinama koje je posvetio lutanju i mukotrpnom radu. Ko želi da izmeni život, taj postaje izvršilac univerzalnog, svedok, predvodnik opšte svesti. Ali ko odustaje od te želje, zatvara se u izvesnu sudbinu, i ima pravo da njen privatni karakter bude poštovan. Smatram nepristojnim to uporno hodanje po tragu nekoga ko se vratio u anonimnu egzistenciju. Ne čitajmo pisma koje je Rembo slao iz Afrike svojoj porodici; ne nastojmo da saznamo da li je onaj koji je jednog dana hteo da *ukrade plamen,* kasnije prodavao ovo ili ono[1]).

II

Zaustavimo se radije kod onog groba, na mestu gde su iščezle sve iluzije, a na koje toliki mladi ljudi ipak zažele da dođu: zastanimo na šarlvilskom groblju. Tu, pod kamenom koji je skromno označen datumom, likuju materija i omeđenost; tu se samo od sebe odvija ono zbivanje protiv kojega se Rembo toliko borio: stvarnost se izopačuje i postaje stvar. A on čak nije bio ni srušen na onaj uzvišen i srećan način o kome je sanjao jednom kada je, u želji da proživi kao *zlatna iskra svetlosti prirode,* čekao smrt samo kao konačno stapanje. Taj malograđanski, taj seljački grob, tesan kao i škrto društvo, potvrđuje da je jedan život bio otet životu, da je jedan čovek bio primoran da budućnost zameni sudbinom, slobodu sina sunca tegobnim položajem trgovca ili radnika. Pa ipak, zapečativši taj udes, ovaj grob je združio i sve njegove komponente; prvi Rembo, *Genij* kojega je kasniji, zreliji čovek, kada su mu inven-

1) V. Dodatak III.

cija i snaga presahle, konačno prognao jer ga je ovaj obmanuo nemogućim obećanjem, tu je opet prisutan pored onoga koji je išao do na kraj sveta kako bi ga mogao zaboraviti. Mnogi koji priđu tom mestu vide baš njega, tog žestokog, bezumnog genija kako stoji pred njima i govori im. Rekli bismo da i tom kamenu daje neki paradoksalni autoritet. On poriče shvatanje o neuspehu. Zadržimo se na tom neodoljivom utisku. On možda sadrži najozbiljniju pouku koju nam je pesničko delo Artura Remboa omogućilo da shvatimo.

Ali imajmo u vidu da postoje dva načina mišljenja, dva osnovna vida delatnosti duha.

Prvi je u tome da se sloboda shvata samo kao izbor između različitih mogućnosti koje nam pruža naš stvarni položaj. S obzirom da se ne može biti privržen ideji slučajnog izbora, to shvatanje u krajnjoj liniji pridaje vrednost objektivnoj spoznaji i prema tome izvesnom racionalizmu. Sloboda, uči Hegel, jeste spoznaja neophodnosti. Anatema brzo stiže onoga ko odbija da prizna zahteve ili prava te neophodnosti, ili ko odbija da izvrši izbor. S te tačke gledišta, Rembo nije predstavljao ništa. On nije znao da izabere jednu od mogućnosti koje su mu bile pružene. Ni zadovoljni građanin, ni dosledni reformator, on nije „spoznao" neophodnost, i čak je nije ni priznao. Da, s te tačke gledišta njegova poezija predstavlja zabludu koju ne treba opravdavati. Čak i revolucionari, oni koji poriču izvesni trenutak čovekove društvene sudbine, moraju da ga prepuste njegovom bezumlju. Ako i prihvataju njegovu kritiku starog morala, oni to čine samo iz taktičkih razloga, bez stvarnog razumevanja za nju. Kad bi još bio u životu, oni bi od njega zahtevali da se zadovolji novim zakonom, čak i po cenu da ga osude ako on ne pristane da se tom zakonu pokorava.

Ali evo i drugog načina bivstvovanja koje polaže pravo da se zove slobodom: kada se misao ne ograničava na mogućnosti koje su nam pružene da bismo među njima izabrali najbolju. Ona je svoju želju uz-

digla do apsolutnog i zadržala je pravo da prihvati ili odbaci sugestije stvarnosti, već prema tome da li će ta stvarnost ispuniti ili ne tu neotklonjivu želju. A ako se ova poslednja pokaže „nemogućom", misao će ipak ostati pri njoj, jer pretpostavlja njene zahteve relativnim zadovoljenjima. Primorana da prihvati svoju sudbinu, ona se ipak neće pomiriti sa apologijom činjeničnog stanja. A ponekad će čak pokazati dovoljno junaštva (to sam isticao već na početku ove knjige) da digne optužbu protiv tog stanja. U tom slučaju preuzeće na sebe sve nevolje, sve prikraćenosti, i čak će ih pogoršati, kako bi mogla dati apsolutno svedočanstvo. Svedočanstvo koje njoj ni izdaleka ne izgleda apsurdno. Ono je čovekova čast. A možda se ona nada da će izboriti neki izlaz. Jer ta misao o kojoj govorim, i koja nije ni očajavanje ni stoicizam, shvata da se činjenično stanje može izmeniti nekim čudom, kao i poboljšati posredstvom razuma. U svojoj velikoj pobuni koja podstiče bivstvovanje, ona hoće da izmeni odnos između svesti i prirode, odnos u čiju neprolaznost stalno nastoji da nas zatvori objektivna misao. Zar se prava smrt na primer ne sastoji u „apsolutnom saznanju"? I zar se jedna nova sloboda, jedna dostupna večnost ne javljaju pred očima koje su otvorene zato što ne priznaju da su omeđenost i smrt „prirodne", da ih možemo prilagoditi sebi?

Izloživši ovu drugu misao, mislim da sam ukratko izneo suštinu stremljenja Artura Remboa. Ko bi ga međutim u svetlosti te misli mogao smatrati za poraženog?

Za njega je ljubav bila ono *nemoguće*, ljubav u svetu dobra i zla, u svetu zakona u kome se rađamo i živimo.

On je naslutio mogućnost željenog učestvovanja u nekom *pravom životu* koji je danas *odsutan*, naslutio je neki zanos i poverenje koje je on nazvao ljubavlju i poistovetio s verom. I ustanovio je da je danas taj prvobitni život odbačen, pošto je misao o dobru i zlu ozakonila samo jedan deo prirodnih ljudskih moguć-

nosti i nametnula ga na račun svih drugih. Ovo razdvajanje Rembo je smatrao kobnim. Jer taj izdvojeni deo mogućnog života — koji sad predstavlja čitavu našu budućnost — ispunjava našu stvarnost kao neka apstrakcija, kao unapred svršen čin. Neprozirnost smrti prožima njegovo vreme i njegova očitovanja. A druga, osuđena mogućnost, javlja se iza njega kao svetlost. Tako da je naša egzistencija u samoj svojoj biti prikraćena. Svako bogatstvo koje osetimo, i ono blisko kao i ono nedostupno, postaje nam *gorko*. Svaka svest o samom sebi, budući da čoveku otkriva njegovu nemoć, primorava ga da prezire sebe. Svako je biće prema tome *nemoćnik*. Svaka je zajednica uništena, jer i drugi su poput nas zarobljenici svršenog čina. A seksualnost će dovesti do najdramatičnijih protivrečnosti. U njoj se naime i dalje očituje prvi polet jedne zdrave egzistencije, ali budući da joj nedostaje pravi objekt, objekt koji je život a ne telo, ona će zauvek ostati samo prigušena mogućnost, ili izraz nesavršenstva i zabludelosti. Ona koja je mogla da postane sušti ritam učestvovanja u stvarnosti, ovde nosi pečat nečeg zabranjenog i stvara jedino *porok*.

To je *pakao*, kaže Rembo; jedina budućnost koju pruža zakon. Ali umesto da joj pokuša izmaći zaboravom ili prilagođavanjem onim zadovoljstvima koja nam ona uprkos svemu ostavlja, on je odlučio da primi na sebe čitavu njenu bedu, sa ciljem da tu budućnost izmeni. Zar mu već jednom, kad se kao i danas našao pred vidikom jednog zakona, nisu rekli da je jedan *Sin čovečji* postupio na isti način, proživši čovečanstvu oslobođenje putem *nove ljubavi?* Učenje tog spasitelja kasnije se i samo pretvorilo u nametnuti zakon, i Hrist je sada *otmičar snaga*, ali njegov prvobitni čin je još uvek dostojan da se o njemu razmisli. Poput Hrista, i budući pesnik mora, ustajući protiv zakona, dokrajčiti *boravak u paklu*.

Rembo je prvi put pomislio da će u tome uspeti onda kada je uništenjem sveta prividnosti hteo da se

pretvori u *kradljivca plamena*. Mislio je da će *videti* živo srce prirodne stvarnosti i naglo osloboditi snagu ponovo stečene subjektivnosti. Ono staro *Ja*, mutno i neživo, raspalo bi se da napravi mesta porastu novog bivstvovanja. Sva rastrojstva, *svi oblici ljubavi, patnje, ludila* „operisali bi pesnika živog", da ga oslobode od onog rđavog čoveka koji je u njemu živeo kao dete moralnog zakona. Ali taj naum, tako nov u poeziji, doneo je Rembou samo razočaranje. On je možda ponekad verovao da je dosegao neposrednost prirode, ali nije bio u stanju da prenese na ljude ogromnu osvojenu moć. I, onako zanet poletom ekstaze, umalo se nije skrhao o nepomičnost zakona.

Ali tada mu je baš i pala na um pomisao da zakon treba prevazići u samim njegovim okvirima, ne narušavajući ga. U svetu koji je delo tog zakona, verovao je on, suviše je kasno da ponovo nađemo puteve panske egzistencije. Bivstvovanje koje smo mi oličavali zauvek je postalo ličnost, definisana njenom moralnom suštinom, ograničena zabranama do te mere da joj preostaje samo skučena i delimično umrtvljena budućnost. Ali zato joj je još uvek slobodno da to činjenično stanje smatra samim svojim bivstvovanjem; da ga voli kod drugih i u sebi; i da to *milosrđe* pretvori u novu ljubav koja ljudima pruža životni smisao. Rembo se smesta poduhvatio tog ponovnog otkrića povređene duše; a mi znamo na kakve je nepremostive prepreke i ovaj put naišao: postavši onakav kakvim mu je bilo suđeno da bude, on je u toj novoj osobi, u tom napaćenom i mračnom *Ja* od koga je bežao, ponovo našao psihološke nevolje ličnosti — neuroze bojažljivosti, krivice i ponosa koje su mu onemogućile svako zbližavanje u ljubavi. Zar da u samoći gaji ideju o tom zbližavanju, ili da prizna da je milosrđe samo *sestra smrti?* To je nesigurni zaključak *Boravka u paklu*. Mučan zaključak o milosrđu koje ne može da se ispolji pri stvarnim susretima, milosrđu sličnom onoj pritajenoj ljubavi koju je *bezdušni*

Rembo nosio na dnu svog tako snažnog, a istovremeno paralisanog bića.

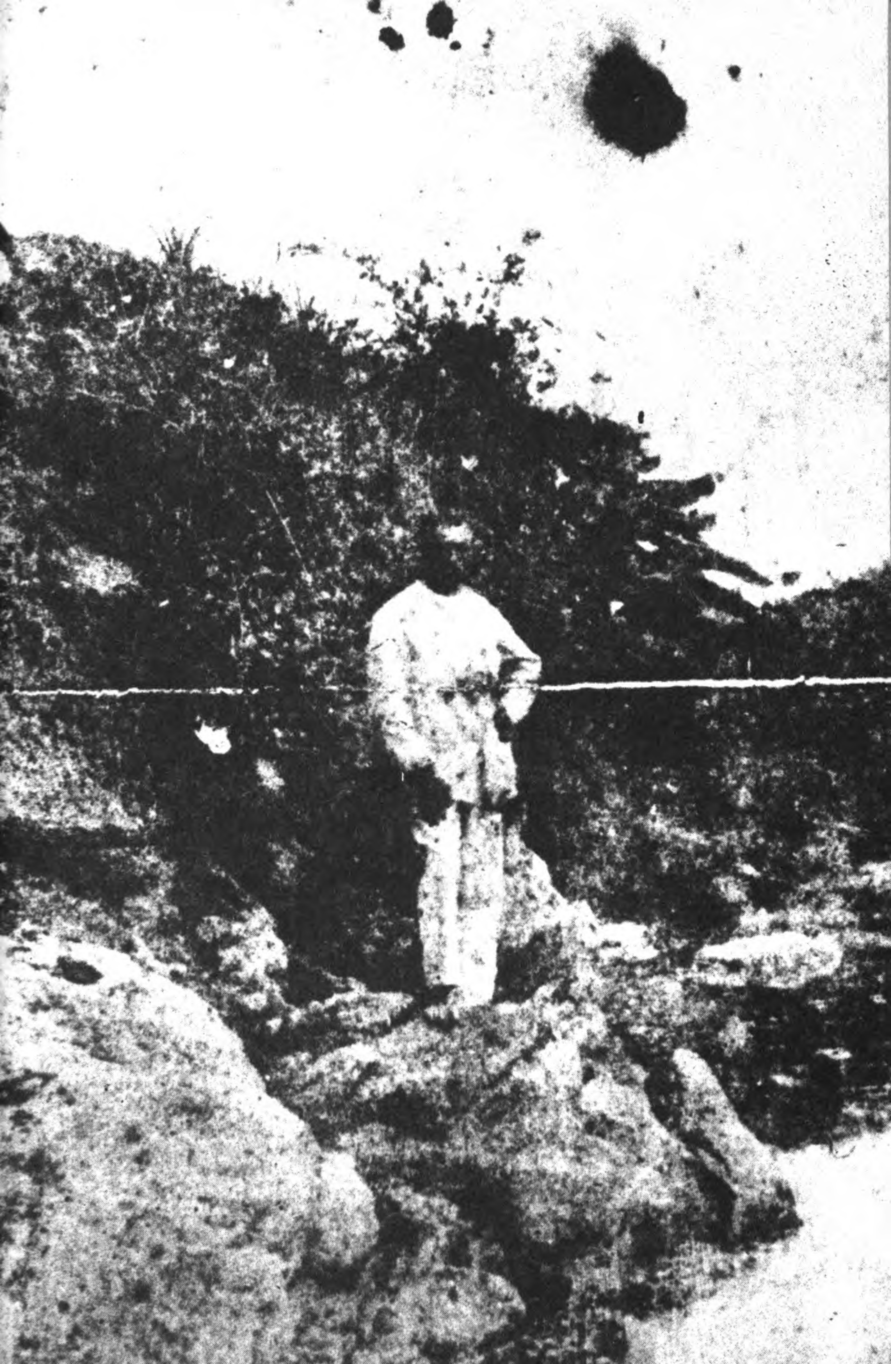
Rembo dakle nije ništa rešio, ni do kakvog čuda nije došao, jedino se sudario s nemogućnošću. On se čak nije ni filosofski nedvosmisleno opredelio između jedinke koja pati i čoveka ovenčanog slavom, između hrišćanstva i kabale, budući da je u *Boravku u paklu* osudio svoje maštanje o slavlju i radosti jedino zato da bi mu se smesta ponovo vratio, a zatim ga opet napustio u svojim poslednjim pesmama u prozi. Bio je sličan ardenskoj *lokvi,* koja, dok oko nje svuda vri nabujali život, ostaje *crna i hladna.* Svi će i dalje tvrditi da on nije uspeo, i to je tačno ukoliko se odnosi samo na njega, to jest na sve ono što je on sanjao da će osvojiti a što nije osvojio. Kad su prošli trenuci varljive radosti, njegova sveobuhvatna nada ostavila mu je samo sumrak egzistencije i, zacelo, veoma mnogo gorčine.

A ipak, ko bi se drznuo da kaže da ova tako bezumna nada neće na kraju ipak likovati? Imajmo na umu samo put koji njegova slutnja prelazi u svestima i u srcima! Stvorena je izvesna spona između budućnosti i Remboa. Njegovoj pobuni zahvaljujemo što je njegov život bio za nas neka vrsta kovčega u kome je preživeo naš ponos. Nalazeći se uvek u položaju na koji je ovaj pesnik znao da ukaže — u životnoj krizi nastaloj zajedničkim dejstvom uzročnika našeg izgnanstva, nauke i hrišćanstva — čovek našeg vremena može od njega da nauči mnogo šta što će mu pomoći da se bori. Može da uoči razliku između predmeta i prisustva, između egzistencije i običnog samoodržanja. Da vidi rušilački antagonizam između ljubavi i izvesnog poštovanja moralnih zakona. Da stekne veru u život, veru koja će, produbljujući se malo po malo, zavladavši najpre u svestima, najzad jednog dana moći da se pretvori u blagotvorno vaspitanje jednog deteta. Neiskvaren čovek i dalje postoji kao mogućnost. *Zemlja uvek ima padine koje bogato rađaju kneževe i umetnike,* čak i ako nas

poreklo i rasa guraju u zločine i žalosti. A onaj koji će se na taj način roditi zaštićen od dobra i zla, onaj sin koga je Rembo hteo da ima da bi ga odgojio na zdrav način, moći će najzad da bude privržen životu i da smelo istražuje mogućnosti koje mu on pruža. Jer to dete ipak neće biti oslobođeno metafizičkog *nemoguće.* Remboova borba će jedino vratiti život, oslobođen moralnih okova, u granice njegovih apsolutnih mogućnosti. Ona će ga osloboditi njegovih beda, ali samo da bi mu otvorila put u *nove nesreće* jedne stvarne tragike, u one nesreće čija je pesma *svetla* i koje je Niče čak opisao kao neku radosnu ekstazu.

Rembo će ostati veliki po tome što je odbacio onu kržljavu slobodu koju je mogao da usvoji u svom veku i svojoj sredini, po tome što je dao svedočanstvo ljudske otuđenosti i što je pozvao čoveka da se oslobodi svoje moralne bede i stupi u tragičan sukob sa apsolutnim. Zbog te njegove odlučnosti i zbog njene čvrstine nijedno poetsko delo na našem jeziku ne oslobađa toliko kao delo Artura Remboa (a zbog toga ono i spada među najlepše). Pred nama je zaista grob, grob promašenih spasenja, skromnih upropašćenih radosti, grob jednog života koji je baš zbog svojih zahteva bio lišen svake ravnoteže i svake sreće. Ali Feniks slobode, onaj čije se telo rađa iz pepela nade, pokreće ovde vihor novim krilima.

Rembo u Abisiniji (1883)

ARTHUR RIMBAUD

Reliquaire

POÉSIES

Préface
de
RODOLPHE DARZENS

PARIS
L. GENONCEAUX, EDITEUR
3. Rue Saint Benoit, 3

1891

Dodatak I. *Strana 116.*

Ko želi da se uveri da je Rembo bio dugo pod uticajem *Veštice,* treba samo da uporedi početak *Uvoda* za ovu knjigu („žena je domišljata i maštovita; ona stvara sne i bogove. Ima dana kada je *vidovita",* itd.) sa *Pismom vidovitog.* Remboove reči *Ja, to je neko drugi* možda su nadahnute *Vešticom,* jer Mišle je napisao: „Grčka, kao i svi narodi, imala je svoje *besomučnike,* smućene, opsednute duhovima. (. . .) Otada se ti melanholični nevoljnici svuda potucaju, mrzeći se međusobno, užasavajući se sami sebe. Promislite i sami šta znači imati dvojnika u sebi, i verovati tom *drugom,* tom okrutnom gostu koji odlazi, dolazi, šeta se u vama", itd) (*Prva knjiga,* pogl. I). Može se takođe ustanoviti veza između pisma Delaeu, u kome kao datum stoji *Junf,* a, i sledećeg mesta iz *Epiloga:* „Ustajao sam tačno u šest sati, kad bi pucanj topa sa arsenala dao znak za početak rada. Između šest i sedam osećao sam se divno", itd. Najzad, čitav taj *Epilog* podseća na poslednje strane *Boravka u paklu* svojim stilom, punim plemenitih akcenata samouverene ozbiljnosti, kao i svojim uzbuđujućim poverenjem u novi duh koji je analogno poistovećen sa jutrom. Mišle je učvrstio Remboa u njegovom strastvenom interesovanju za budućnost. On ga je poučio kako izvesna bića (kao na primer veštica) mogu isključiti sebe iz jednog sveta koji je izopačen rđavim moralnim i socijalnim poretkom, kako se mogu zatvoriti u izvesnu stvarnost koja ubrzo poprima demonski karakter, jer se do nje može dopreti tek pošto

Naslovna strana »Relikvijarijuma«, I. izdanja celokupnih dela Artura Remboa

se prethodno odbace vladajuće vrednosti, i kako se u toj izolovanosti može započeti s izvesnim otporom, pripremati slobodna budućnost za ovo ponizno čovečanstvo lišeno većih ambicija. Mišle je osim toga zainteresovao Remboa za nauku, pa ćemo lakše shvatiti *filomata* u koga se bivši *vidoviti* pesnik umalo nije pretvorio, ako imamo na umu šta Mišle kaže o *Veštici:* „S njom se rađa industrija, naročito moderna industrija koja isceljuje i ponovo stvara čoveka". Bilo bi veoma korisno kad bi se ovo poređenje izvelo do kraja (prošireno i na Edgara Kinea), polazeći pre svega od nekih citata koje je navela Margaret Klark u svojoj knjizi *Rimbaud and Quinet*, Sidnej, 1945. (mada je ona, na žalost, loše uskladila te citate sa Remboovom mišlju).

II. *Strana 175.*

U svakom slučaju u pitanju može biti samo veoma mali broj pesama. Iz celine *Iluminacija* već se izdvojilo više grupa. Jednu celinu bez sumnje sačinavaju pesme *Genij, Rat, Mladost, Rasprodaja,* uz koje treba staviti *Živote, Jednom razumu, Kretanje, Zebnju, Priču,* jer sve one na ovaj ili onaj način govore o pokušaju da se ostvari nova harmonija; s druge strane celinu sačinjavaju *Prepodne pijanstva, Being Beauteous, Bdenja, Tajanstvo, Obični nokturno, Cvetovi, Varvarska, H, Fairy* i bez sumnje *Odanost*, pesme u kojima eksperiment sa hašišom po svoj prilici stalno igra presudnu ulogu i koje se ni po čemu ne mogu razdvajati. Za te dve grupe predložio sam jedan približan datum, dok za pesmu *Posle potopa* smatram da je nastala ranije (na jesen 1873). Šta preostaje? Pre svega, očigledno, treća prilično velika grupa: *Mostovi, Kolotečine, Gradovi I i Gradovi II*, pesme koje u rukopisu Lisjen-Gro dolaze skoro jedna iza druge, i *Rt*, koji je do nas dospeo iz-

dvojen. Ove su pesme veoma slične po stilu. Vizija sveta koju pružaju uvek je na isti način poremećena, i možda je opijum taj koji je stvorio te prostrane panorame preciznih ali promenljivih utisaka. S druge strane, u njima nema ničeg sličnog onim fluidnijim i jednostavnijim rečenicama kakve se mogu naći u *Prepodnevu pijanstva* ili *Varvarskoj.* Spremni smo da verujemo da je ova grupa nastala na proleće 1873, kad je Rembo sa Verlenom posećivao londonsku luku. Da li je slučajno to što je pesma *Skitnice,* koja priča o njihovom zajedničkom životu, uvrštena među ove pesme (iako je po mom mišljenju napisana prilikom prepisivanja tih pesama u rukopis koji danas nosi ime Lisjen-Gro)? Sva ta dela (a možda i *Esplanada* o kojoj se govori u jednom pismu) predstavljala bi na taj način tragove jednog Remboovog ranijeg pokušaja da ostvari bodlerovski cilj „poetske proze", cilj koji se, po rečima pesnika *Cveća zla,* rađa iz „susreta sa ogromnim gradovima". — Ja međutim ne gubim iz vida da su *Gradovi* bili upoređeni sa jednim mestom iz Floberovog *Iskušenja svetog Antuna* koje je objavljeno tek 1874. Da li je Rembo te godine preradio pesme koje je ranije napisao ili koje su ostale u stanju skice? Teško je, i neoprezno, donositi zaključke.

Isto tako teško je odrediti kad je nastalo nekoliko pesama koje preostaju: *Odlazak, Izreke, Radnici, Parada, Detinjstvo i Zora, Metropola, Istorijsko veče, Grad, Bottom.* Prva pruža pravi prototip Remboove misli i mogla bi da pripada svakom od njegovih razdoblja. *Izreke* možda predstavljaju izbor izvršen među njegovim ranijim pesmama (nastalim počev od juna 1872. u Belgiji do jeseni 1873?). U pesmi *Radnici* aludira se na neki nordijski februar koji ne može da bude onaj iz 1874, jer je Rembo tada tek došao u London, i to u društvu Žermena Nuvoa. Možda se ta *Henrika* koja je tako čvrsto vezana za slike rastanka i nemoći pojavila u Remboovom životu februara 1873. u Londonu *(Video sam pakao žena tamo dole . . .),* i

možda on oživljava uspomenu na nju iduće godine, pri povratku, u isto vreme kad piše onu pesmu sa analognim naslovom: *Skitnice*. Iste takve refleksivne prirode bila bi *Parada*, koja se kao i *Metropola* i *Bottom* može po svoj prilici dovesti u vezu s jednim od boravaka u Engleskoj. U *Zori* i *Detinjstvu* vidim srodnost pre svega sa pesmom *Posle potopa*. U pesmama *Grad* i *Istorijsko veče*, zbog njihovog tona žalosti i razočaranja, sa *Rasprodajom*. Moguće je da su sve *Iluminacije* napisane pre kraja 1874.

III. *Strana 180.*

Možda će se neko začuditi što u ovom portretu Remboa ne vodim računa o njegovom preobraćenju *in extremis* u katoličku religiju. Evo šta ja mislim o tome. Vernici zacelo imaju pravo da tu promenu mišljenja, koja je po svedočanstvu svih bila tako iznenadna i koja se zbila u potpunoj iznemoglosti i bunilu, smatraju za najzad doživljenu izvesnost, ali pod uslovom da priznaju da i samo to njihovo ubeđenje nije ništa drugo do izraz vere. I pod uslovom takođe da ne pristupaju ponovnom tumačenju Remboovog prošlog života u svetlosti tog njegovog tobožnjeg prepuštanja bogu. Nije tačno ono što su izvesni katolici rado isticali, naime da je taj život predstavljao bekstvo jedne savesti od božanstva, kome je pokušala da se suprotstavi sve do trenutka kada se, pobeđena i ushićena, predala njegovoj neumoljivoj ljubavi. Prednost takvog shvatanja je u tome što pruža priliku da se ova primerna sudbina protumači kao indirektno svedočanstvo o postojanju boga. Ali zar onome ko ne želi ništa da dokaže ne izgleda očigledno da to shvatanje protivreči Remboovom delu, koje je međutim bilo ništa manje lucidno nego što je težilo da bude pošteno? Rembo je u stvari hteo da *izmeni život*. I da je nešto bog, samim

tim što postoji, hteo da mu pomogne u izvršenju tog zadatka, on bi mu rado prodao svoju dušu. Zato je više puta, mada uzalud, učinio sve što je mogao da bi poverovao u njega. *Na mom bolničkom krevetu zapahnuo me tako silan miris tamjana*... Za tu dušu koja je bila nesposobna da zaboravi Isusovo obećanje, marseljsko preobraćenje sigurno nije predstavljalo prvi takav pokušaj. Ali u svim ranijim — dok god je Rembo bio pri svesti — činjenica je da bog nije odgovorio. Često preziran zbog tog morala čiji je on jemac, ponekad *oblaporno* očekivan, hrišćanski bog je uvek u *Boravku u paklu* i u *Iluminacijama* predstavljao nekoga ko je odsutan, i ukoliko Remboovo delo može da ima karakter nekog svedočanstva, ono je svedočanstvo jedino o *smrti* svega božanskog koju je opisao i Niče. Kome je do toga stalo, neka pretvara preobraćenje jednog samrtnika u znak buđenja jednog boga. Ali neka ne traži njegovo prisustvo u jednoj poeziji koja je tom bogu često dobacivala svoj izazov, da bi naišla samo na njegovo ćutanje.

Promontoire.

L'aube d'or et la soirée frissonnante trouvent notre* brick en large en face de cette Villa et de ses dépendances qui forment un promontoire aussi étendu que l'Épire et le Péloponnèse, ou que la grande île du Japon, ou que l'Arabie ! Des fanums qu'éclaire la rentrée des théories, d'immenses vues de la défense des côtes modernes, des dunes illustrées de chaudes fleurs et de bacchanales, de grands canaux de Carthage et des Embankments d'une Venise louche, de molles éruptions d'Etnas et des crevasses de fleurs et d'eaux des glaciers, des lavoirs entourés de peupliers d'Allemagne*; ~~[illegible]~~ des talus de parcs singuliers penchant des têtes d'Arbre du Japon, et les façades circulaires des "Royal" ou des "Grand" de Scarbro' et de Brooklyn, et leurs railways flanquent, creusent, surplombent les dispositions de cet Hôtel, choisies dans l'histoire des plus élégantes et des plus colossales constructions de l'Italie, de l'Amérique et de l'Asie, dont les fenêtres et les terrasses à présent pleines d'éclairages, de boissons et de brises riches, sont ouvertes à l'esprit des voyageurs et des nobles — qui permettent, aux heures du jour, à toutes les tarentelles des côtes, — et même aux ritournelles des vallées illustres de l'art, de décorer merveilleusement les façades du Palais-Promontoire.

A. R. (Illuminations)

Rukopis pesme Rt

Hronologija

1854. **20. oktobra** — Rodio se Artur Rembo u Šarlvilu, Ardeni.

1860. Rodila se njegova sestra Izabela.

1865. Oktobra — Rembo ulazi u šarlvilsku nižu gimnaziju.

1869. S pesmom *Jugurta*, dobija prvu nagradu za latinske stihove na akademskom konkursu; piše *Novogodišnji poklon za siročad.*

1870. Učenik prvog razreda više gimnazije. Profesor mu je Žorž Izambar. 24. maja piše Teodoru de Banvilu (u pismu se među ostalim pesmama nalazi i *Credo in Unam*, kasnije nazvana *Sunce i put).*

1870. 29. avgusta — Prvo bekstvo. Rembo je 31. avgusta uhapšen na pariskoj severnoj stanici. Na njegov poziv oslobađa ga Žorž Izambar, koji ga vodi k sebi u Due, a zatim ga vraća u Šarlvil. Deset dana kasnije, 7. oktobra, Rembo ponovo beži, peške, preko Fimea, Šarlroa, Brisla, do Duea. Usput piše *Zloću, U Zelenoj krčmi, Moje boemstvo,* itd. Majci ga vraćaju žandarmi.

1870. 31. decembra — Bombardovanje i požar Mezijera, pored samog Šarlvila.

1871. 25. februara — Treće bekstvo, vozom do Pariza. U prestonici Rembo ostaje petnaestak dana.

1871. 15. maja — Rembo iz Šarlvila šalje Polu Demeniju »Pismo vidovitog«.
U toku leta piše i Polu Verlenu i krajem septembra ide k njemu u Pariz. Glavna dela posle maja su mu *Pijani brod* i *Pesniku povodom cveća.*
U Parizu posećuje Verlena, Žana Rišpena, Karža, Kabanera, Forena itd.

1872. Marta, Rembo boravi u Ardenima. Maja i juna ponovo se nalazi u Parizu. Tokom proleća napisao je svoje najlepše pesme — *Sećanje, Zlatno doba, Majske barjake, Mihajla i Hristinu,* itd. Jula, odlazi sa Verlenom iz Pariza za Belgiju. U septembru dva prijatelja stižu u London, ali se Rembo malo pre Božića vraća u Šarlvil.

1873. Ponovo u Londonu do aprila. Zatim u Rošu, gde počinje rad na *Boravku u paklu.*

1873. 27. maja — Rembo se s Verlenom vraća u London. 3. jula ovaj poslednji odlazi u Brisel, gde mu se Rembo pridružuje 7-og. 10. jula Verlen ranjava Remboa revolverskim hicem. Hapšenje Verlena. Rembo se vraća u Roš, gde završava pisanje *Boravka u paklu*. Knjiga se štampa kod Pota, u Brislu. Na jesen Rembo se nastanjuje u Parizu.

1874. Rembo je od proleća u Londonu sa pesnikom Žermenom Nuvoom. Tu će ostati skoro čitavu godinu; tu bez sumnje piše najveći deo *Iluminacija*.

1875. Januara boravi u Štutgartu, kao domaći učitelj. Verlen ga posećuje početkom marta. U maju stiže peške u Italiju. Boravi u Milanu. Vrativši se na jesen u Šarlvil, Rembo nastavlja učenje jezika (španski, arapski, italijanski itd.).

1876. Rembo stupa u holandsku kolonijalnu armiju. Vode ga u Bataviju, ali on dezertira i vraća se u Francusku.

1878—1879. Rembo je na Kipru, kao šef gradilišta blizu Larnake.

1880. Novi boravak na Kipru. Kasnije traži posao »u svim lukama Crvenog mora«. Novembra u Adenu potpisuje ugovor sa Vianejom i Bardijem. 13. decembra stiže u ispostavu u Hararu.

1881—1890. Bavi se trgovinom i istraživanjem u Hararu.

1886. U časopisu *Vog*, nesumnjivo bez Remboovog znanja, objavljene su *Iluminacije* (I do XXXVII).

1891. 8. juna — Rembo se vraća iz Afrike i stupa u bolnicu Konsepsion u Marselju, pošto mu je bolesna desna noga. Amputacija. Od kraja juna do 23. avgusta: poslednji boravak u Ardenima.

1891. **10. novembra** — Rembo umire u bolnici Konsepsion u Marselju.

Bibliografija

IZDANJA

Dela Artura Remboa objavljena su od strane izdavačkih kuća Mercure de France i N. R. F. (biblioteka Plejada).
Štampale su ih i druge izdavačke kuće.

BIOGRAFIJA

ŽORŽ IZAMBAR, *Rembo kakvog sam poznavao*, Pariz, 1946. — *Rembo u sećanjima Pola Verlena*, Pariz, 1934. — ERNEST DELAE, *Intimne uspomene*, Pariz, 1925. Dela svedoka Remboovog života.
PUKOVNIK GODŠO, *Arthur Rimbaud ne varietur*, Nica 1936. i 1937. — ENID STARKI, *Artur Rembo*, London, 1947; 2. izdanje 1961. (najbolja biografija). ANRI GIJMEN, *Upoznavanje Remboa, Mercure de France*, 1. juni 1953. i 1. oktobar 1954.

PROBLEMI U VEZI SA DELOM

A. DE BUJAN DE LAKOST, *Rembo i problem Iluminacija*, Pariz, 1949. (v. kritička izdanja *Pesama, Boravka u paklu* i *Iluminacija* koja je A. DE B. DE L. objavio kod *Mercure de France* 1939, 1941, 1949).
DANIJEL DE GRAF, *Književnik Artur Rembo*, Asen, 1948.

PRIRUČNICI ZA PROUČAVANJE REMBOA

P. PTIFIS, *Delo i lik Artura Remboa* (bibliografski i ikonografski dokument), Pariz, 1949. — ETIJAMBL, *Mit o Rembou*, tom II, *Geneza mita*, 1954 (pregled velikog broja studija o Rembou). — *Artur Rembo*, katalog za izložbu organizovanu 1954. u Nacionalnoj biblioteci. — FRANSOA RIŠON, *Rembo, ikonografski dokumenti, Ženeva*, 1946.

Ilustracije

Pisac i izdavači žele da zahvale za pomoć gđi Valentini Igo i gg. Matarasu, Stefanu Totu, kustosu Remboovog muzeja u Šarlvilu, Alfredu Safreju, Žanu Loazu i Žaku Dipenu.

Remboov muzej u Šarlvilu (Izdavač di Sej): str. 4, 7, 8, 16, 22, 27, 28, 40, 67, 85, 95, 98, 106, 109, 142, 143, 167, 168, 171, 179. Bivša zbirka Žana Loaza, str. 13. Fotografska arhiva: str. 29. Nacionalna biblioteka (izdavač di Sej): str. 60, 101, 134, 139, 149, 159, 186. Snimak Žaka Bula: str. 34—35, 113, 185. Rože-Viole: str. 76—77, 140—141. Zbirka Alfreda Safreja: str. 52, 118, 180. Žirodon: str. 88. Snimak Valentine Igo: str. 59. Biblioteka Žaka Dusea: str. 62, 122, 136. Snimak Ine Bandi: str. 74, 135. Zbirka Žaka Dipena: str. 155. Fotografske usluge: preduzeće Rolana Bardea.

Originali sa strana 7, 16, 22, 27, 40, 85, 98, 106, 122, 167, 179 pripadaju zbirci Mataraso. Crtež Paterna Berišona reprodukovan na strani 134. pripada gđi Pjer Difur.
Na omotu se nalazi snimak sedamnaestogodišnjeg Remboa, delo Karžaa (Remboov muzej, Šarlvil); na unutrašnjim stranama snimak Vojvodskog trga u Šarlvilu krajem prošlog veka, delo Žan-Aleksisa Enona (zbirka gđe Ansio-Rišar, reprodukovano u Remboovom muzeju u Šarlvilu). Na str. 2. nalazi se faksimil rukopisa pesme *Večnost*.

SADRŽAJ

IZDANJE BIBLIOTEKE MIKROKOZMA U SFR JUGOSLAVIJI (NAZIV, OPREMA, FORMAT) OSTVARUJE SE NA OSNOVU UGOVORA SA IZDAVAČKOM KUĆOM *DU SEIL, PARIS.* ZA IZDAVAČA: MOMČILO POPOVIĆ.

LEKTOR: BRANKA TASIĆ

TEHNIČKI UREDNIK: BORIVOJ MARIĆ

KOREKTOR: BORA JOVANOVIĆ

ŠTAMPA: SAVREMENA ADMINISTRACIJA, POGON BRANKO ĐONOVIĆ BEOGRAD, 1966.